LAJOSMIZSE TÖRTÉNETE A KÖZÉPKORTÓL A XIX. SZÁZADIG

LAJOSMIZSE TÖRTÉNETE

A KÖZÉPKORTÓL A XIX. SZÁZADIG

TANULMÁNYOK

FEJEZETEK LAJOSMIZSE TÖRTÉNETEBŐL

LAJOSMIZSE TÖRTÉNETE A KÖZÉPKORTÓL A XIX. SZÁZADIG

tanulmánykötet

2023

Sorozatcím:
Fejezetek Lajosmizse történetéből II.

Kiadja:
Lajosmizse Város Önkormányzata
6050 Lajosmizse, Városház tér 1.

Felelős kiadó:
Basky András polgármester

Felelős szerkesztők:
Fekete Katalin, Király Zsuzsanna

Minden jog fenntartva!
Lajosmizse Város Önkormányzata

Térképszelvények a kötéstáblákon és a védőlapon: Királyi kataszteri térkép 1880.,
Lajosmizse település 44. és 53. szelvény (Munkaszám: 20181009_03_1).

Adatforrás: a Földmérési és Térinformatikai Államigazgatási Szerv archívuma.

A kötet a „Társadalmi kohéziót erősítő programok Lajosmizsén és Felsőlajoson" című pályázat keretében TOP-5.3.1-16-BK1-2017-00021 azonosító számú pályázat keretében valósult meg.

Nyomdai munkák: Repro Balaton AM. Kft., Lajosmizse

TARTALOM

Előszó 4

Lajosmizse területe a késő középkorban és a török korban
Sárosi Edit 8

Régészeti munkálatok Lajosmizse területén (1884–2016)
Sz. Wilhelm Gábor 27

Lajosmizse községgé alakulásának első stációja (1854-1861)
Bánkiné Molnár Erzsébet 56

A puszták rendje és gazdálkodása a török és Habsburg közigazgatási berendezkedés idején
Kürti László 87

A jászok viselete a 18-19. században
Bathó Edit 125

Név- és tárgymutató 154

Képek jegyzéke 171

ELŐSZÓ

Kedves Olvasó!

Egy új kiadványt mindig érdeklődéssel várunk. Az, hogy ki veszi majd kézbe, ki az, aki szívesen elolvassa, szemezget benne, nagymértékben függ a témájától, jellegétől, a megcélzott közönségtől, és attól is, hogy mennyire sikerül vele az olvasóközönség érdeklődését felkelteni, figyelmét lekötni.

Az elmúlt évtizedekben számos könyv, kiadvány, cikk jelent meg, amelyek bemutatták a régmúlt dokumentumait, okleveleit, dokumentálták történelmünk egy-egy időszakát. Kiállításokon, könyvbemutatókon, konferenciákon gyarapíthattuk helytörténeti ismereteinket.

Ezen tanulmánykötet megjelenésére a TOP-5.3.1-16-BK1-2017-00021 számú projekt keretében megrendezett helytörténeti konferenciák adták a lehetőséget. A konferenciáknak az volt a célja, hogy neves szakemberek bevonásával a múltunk néhány korszakát szakavatott módon tárhassuk az érdeklődők elé. Ízelítőt kaptunk a régészeti kutatások eredményeiből, és arról, hogyan nézett, nézhetett ki ez a terület több száz évvel ezelőtt. Megismerkedhettünk településünk önálló községgé alakulásának eddig ismeretlen részleteivel, és azzal, milyen volt az élet, a szokás és a rend ezt megelőzően a pusztán. Hallhattuk, hogy az 1745-ös redemptio után a jászok hogyan szervezték újjá az életet az elnéptelene- dett kun települések helyén, a megváltott pusztán, és milyen szokásokat, viseletet hoztak magukkal.

Fontosnak tartottuk, hogy az elhangzott értékes előadásokat kötetben összegyűjtve is közreadjuk, elérhetővé téve a városunk múltja iránt érdeklődők számára.

Köszönetet kell mondanunk az előadóknak a színvonalas előadásaikért, a további áldozatos munkájukért és együttműködésükért, amelynek ered-

ményeként tanulmányaik ebben a kötetben megjelenhetnek. A konferencia szervezőinek, a kötet szerkesztőinek és a szerkesztési munkálatokban résztvevőknek. Egyben azt a reményemet is szeretném ki fejezni, hogy jelen kötet csak az első képviselője egy jövőbeni helytörténeti tanulmánykötet-sorozatnak.

A kötetet szeretettel ajánlom minden történelem iránt érdeklődőnek, de elsősorban azoknak, akiket Lajosmizse története foglalkoztat. Jelen könyv segítséget fog nyújtani ahhoz, hogy felelevenítsék és bővítsék településünk múltjára vonatkozó tudásukat.

Kellemes időtöltést kívánok a Kedves Olvasónak!

Basky András

Basky András
Lajosmizse Város Polgármestere

FOREWORD

Lectori salutem!

A new publication is always looked forward to. Who will take it in their hands, who will read or glean it with pleasure: it mostly depends on its subject and character, on the general reader we aim at, and on the ability whether we can or cannot arouse and captivate the interest of the reading public.

During the last few decades, many books, publications, articles have been published disclosing the documents, diplomas of the past, making us acquainted with one or other period of our history. We could enrich our knowledge regarding our local history owing to book launches, exhibitions, discussions.

A conference, dealing with Lajosmizse's local history, afforded an opportunity to publish this volume of essays and studies. The event, organised by the Cultural Centre and Library of Lajosmizse, took place on TOP-5.3.1-16-BK1-2017-00021. Having recourse to experts of note, we would like to competently present some periods of our past. We have been given an inkling of the results of the archaeological research and the face of this territory from several hundred years ago. We have got acquainted with the hitherto un- known details of Lajosmizse's transformation into an independent vil- lage, and with the rule and order of the wasteland before this transforma- tion. We have heard how the Jazygians reorganised the life in the place of the deserted Cumanian settlements after the Redemption of 1745, and what kinds of habits and wears they brought along.

We attached importance to the publication of the precious lectures of the conference, making it available to those interested in our town's history.

We have to offer thanks to the lecturers for their lectures of high standard, for their further generous work and cooperation; so, as a result, their es-

says can be read in this volume. We also offer thanks to the organisers of the conference, the editors of the volume, and to those taking part in the editorial work. In addition, I would like to express the hope that this book is only a first representative of a series dealing with local history matters. I fondly recommend this volume to all those interested in history, especially to those who concern themselves with the history of Lajosmizse. This book will help them recall and enrich their knowledge.

I wish the Reader an enjoyable pastime!

András Basky
Mayor of Lajosmizse

LAJOSMIZSE TERÜLETE A KÉSŐ KÖZÉPKORBAN ÉS A TÖRÖK KORBAN

Sárosi Edit

A Duna–Tisza köze, ezen belül a Kiskunság területe hosszú ideig elhanyagolt területe volt az átfogó településtörténeti kutatásoknak.[1] Az írott források hiánya, illetve korlátozott volta miatt a kutatók sokáig nem jutottak komolyabb eredményre a térség történeti településhálózatának feltérképezésében, így a régebbi szakirodalomban többször felmerült, hogy ez a régió a középkorban ritkán lakott terület volt.[2] Az elmúlt évtizedekben végzett régészeti kutatások az ország többi területéhez hasonlóan részletes állapotfelmérést készítettek a Duna–Tisza köze középső területéről is. Ennek eredményeként ma már elég részletesen ismerjük a terület megtelepülésének történetét.

A régészet eredményei mellett az írott forrásokban szűkölködő régiók vagy korszakok kutatásánál alapvető fontossággal bír a történeti környezet, a történeti éghajlat, a vízrajz ismerete is, hiszen ezen tényezők alapvetően meghatározzák nemcsak a települések lehetséges helyét, de a megtelepülés módját és a határhasználat lehetőségét, ezen kívül erős befolyással bír az egyes közösségek közötti kommunikációs lehetőségekre, azaz a közlekedésre, az úthálózat szerkezetére. Ezen tényezők vizsgálata elengedhetetlen a településtörténeti összefüggések megértése szempontjából. Lajosmizse térségben három olyan természeti-környezeti elemet

1 Az elmúlt időszakban megjelent összefoglaló művek a témában: Pálóczi-Horváth András: *Keleti népek a középkori Magyarországon. Besenyők, úzok, kunok és jászok művelődéstörténeti emlékei.* Budapest 2014; Sárosi Edit: *Deserted villages, emerging market towns. Settlement dynamics and land management in the Great Hungarian Plain 1300-1700.* Budapest 2016.

2 Kristó Gyula: Magyarország lélekszáma az Árpád-korban. In Kovacsics József (szerk.): *Magyarország történeti demográfiája. I.* Budapest 1995. 77-84; Györffy György: Magyarország népessége a honfoglalástól a 14. század közepéig. *Uo.* 45-62.

lehet kiemelni, melyeknek a történeti korok tájhasználatára kiemelkedő szerepe volt, ezek pedig a víz, a talaj minősége (homokmozgások), illetve az erdők, erdősült területek megléte vagy hiánya.

A víz talán a legfontosabb természeti tényező az egész Alföldön. Könnyen belátható, hogy a szinte teljesen sík vidéken a vízszint igen enyhe, akár 1-2 m-es változásai is erőteljes hatással voltak a fenti körülményekre. Ebben a tekintetben a Duna–Tisza közi tájra a legnagyobb változást a 19. századi folyószabályozások hozták: a fő folyók szabályozása után erőteljes szárazulási folyamat indult meg a térségben, mely a mai napig tart, illetve a következményei egyre inkább érezhetőek: a korábbi sűrű, apró erekkel, patakokkal, a folyók mentén fokhálózattal, időleges és állandó tavakkal, mocsaras, lápos területekkel szabdalt felszín gyakorlatilag eltűnt. A vizes élőhelyek nagyrészt jó minőségű szántóföldi művelésre alkalmas területekké váltak, kisebb részt művelhetetlen szikesekké lettek. Ez a hosszú távú folyamat, melyet manapság sokszor elsivatagosodásnak is neveznek, a mai napig tart és egyre nagyobb problémát okoz a talaj minőségének megváltozása miatt.[3]

A Duna–Tisza közén a legáltalánosabb talajalkotó elem a homok, illetve a lösz, ezen az emberi beavatkozás előtt nagyrészt száraz sztyepprétek, zárt és nyílt erdősztyeppek alakultak ki.[4] A homok mozgása a talajtani kutatások szerint periodikusan jelen volt a jégkorszak óta a területen, így emberi ráhatás nélkül is változott a táj mozaikossága. Éppen ezért a kutatók úgy tartják, hogy a területen nincs egy őseredeti gyep sem, mivel ezek helye éppen a periodikus homokmozgások, később az emberi beavatkozások miatt változott, így a most látható nagy kiterjedésű pusztagyepek

3 Vadász Csaba: A természetvédelmi célú élőhelykezelés irányelvei és gyakorlata a védett gyepeken. In Iványosi-Szabó András (szerk.): *A Kiskunsági Nemzeti Park igazgatóság 40 éve*. Kecskemét 2015. 301-40.

4 Járainé Komlódi Magda: A Kárpát-medence növényzetének kialakulása. *Tilia* 9 (2000) 5-60; Fekete Gábor – Varga Zoltán (szerk.): *Magyarország tájainak növényzete és állatvilága.* Budapest 2006.

mind antropogén eredetű kultúrtáj részei.[5] A természetes folyamatok mellett a homok mozgása a legújabb kutatások szerint időről időre felgyorsult, illetve intenzívebbé vált. Ilyen időszak például a középső bronzkor (Kr. e. 1500-1200), a szarmata kor (Kr.u. 3-4. század), a középső avar kor (8. század), Árpád-kor vége (13-14. század) vagy a 16. század – ez mind olyan időszak, amikor a Duna–Tisza közén nagyállattartó népek éltek, így a homokmozgás intenzívvé válását a legeltetéssel, illetve a túllegeltetéssel hozzák összefüggésbe.[6] A homok mint tájelem nagy valószínűséggel a mai Lajosmizse területén sem volt ismeretlen a középkorban, mint azt a környező területekkel kapcsolatos írott adatok mutatják: 1266-ban (Nagy) Kőrös környékén említik a homokos Latybar földbirtokot,[7] 1369-ben Cegléd határbejárásánál Hosszúhomokot és Szárhomokot,[8] vagy 1423-ban Kecskemét és Kőrös határvidékén Mámahomoka, Csődörhomoka és Aranyhomoka birtokokat.[9]

Bármennyire is a nagy magyar puszta képe él a köztudatban a Duna–Tisza-köz középső részével kapcsolatosan, fontos kiemelni, hogy az erdők, a nagy kiterjedésű erdősült területek a történeti korokban szerves részei voltak a történeti korok flórájának. A történeti botanikai kutatások szerint ezek zárt és nyíltabb erdőkből, illetve sztyepperdőkből álltak (főleg tölgyesekből, nyír s nyár), de vizenyős, lápos területeken megjelentek

5 Illyés Eszter – Bölöni János: *Lejtősztyepek, löszgyepek és erdősztyeprétek Magyarországon. Slope steppes, loess steppes and forest steppe meadows in Hungary.* Budapest 2007.

6 Nyári Diána - Kiss Tímea – Sipos György: Történeti időkben bekövetkezett futóhomok mozgások datálása lumineszcenciás módszerrel a Duna-Tisza-közén. In *III. Magyar Földrajzi Konferencia tudományos közleményei.* (<http://geography.hu/mfk2006/pdf/>) <http://geography.hu/mfk2006/pdf/Ny%E1ri%20Di%E1na.pdf> (Hozzáférés dátuma: 2016.01.20.); Tőber Márta: „Sárga homokdombok emelkednek, miket épít s dönt a szélvész…" Homoktípusok, homokformák, futóhomok a középkori Homokhátság területén az egykorú írott források tükrében. In Nyári Diána (szerk.): *Kockázat, konfliktus, kihívás. A VI. Magyar Földrajzi Konferencia, a MERIEXWA nyitókonferencia és a Geográfus Doktoranduszok Országos Konferenciájának tanulmányai.* Szeged 2012. 859-72. <http://geography.hu/mfk2012/pdf/Tober.pdf> (Hozzáférés dátuma: 2017.11.01.)

7 Gárdonyi Albert (szerk.): *Monumenta Diplomatica Civitatis Budapest. I (1148-1301).* Budapest 1936. 87-90.

8 Bártfai Szabó László: *Pest megye történetének okleveles emlékei, 1002-1599.* Budapest 1938. 54-6.

9 Hornyik János: *Kecskemét város története oklevéltárral. I.* Kecskemét 1860. 201-6.

a főleg éger- és kőrisfákból álló erdők is.[10] Erre jó példa Lajosmizse szomszédságában a Kőrös (Nagykőrös) helynév, mely szintén a kőrisfák jelenlétére utal. A kutatások szerint az erdők aránya a történelem során folyamatosan változott, feltehetőleg csökkent, egyelőre csak becslések vannak az erdősült területek arányaira. Az erdők művelésére a késő középkorból és a török korból vannak adatok, ekkor pontosan számon tartották és élték őket. Az 1521-es Vacs és Mizse határánál tett bejáráson például Szemere erdeje (*sylva Zemere erdeje vocata*) és Tóth Benkő erdeje (*prope Sylvam Toth Benkew Erdeje in loco háth*) nevű határrészeket is érintettek, ezek a későbbi térképeken szereplő Mizsei-erdő részét képezhették.[11] (1. kép)

Lajosmizse területén a honfoglalás korától sűrű és folyamatos megtelepedés emlékeit dokumentálták mind a topográfiai jellegű terepi kutatások, mind a régészeti feltárások, ezek a települések azonban az írott forrásokban nem szerepelnek, így nevük nem ismert.

Mivel teljes települések területe sehol sem került feltárásra, ezek képe és hálózata a szűkebb régióban dokumentált hasonló korú településekről ismert adatok alapján rekonstruálható. Az Árpád-korban a kisebb-nagyobb koncentrált jelenségegyüttesként jelentkező falutelepülések mellett a kisebb, szállásszerű, kevés házból álló tanyaszerű települések, illetve a szórt szerkezetű telepek is megjelentek a későbbi Lajosmizse területén – a korai időszakban sűrű faluhálózattal számolhatunk, ahol a nagyobb falumagok hozzávetőleg 2-7 km-es távolságban voltak egymástól. A korai települések szerkezete a gazdálkodási rendszerrel szoros összefüggést mutat. A termőföldek gyors kimerülése, az új földek feltörése miatt a lakóépítmények költöztetése folyamatos volt a település határán belül. A lakóépületek

10 Molnár Zsolt: A Duna–Tisza-köz és a Tiszántúl növényzete a 18-19. század fordulóján. I. Módszertan, erdők, árterek és lápok. *Botanikai Közlemények* 95 (2008) 11-38; Tóber Márta: Fa és erdő megjelenése a középkori Homokhátságon az egykorú források tükrében. In Kiss P. Attila – Piti Ferenc – Szabados György (szerk.): *Középkortörténeti tanulmányok 7.* Szeged 2012. 357-74.

11 Benedek Gyula – Kürti László: *Bene, Lajos és Mizse oklevelei, történeti dokumentumai (1385-1877).* Kecskemét 2004. 41.

1. kép: Lajos, Mizse és Bene puszták 1834-ben. Pest-Pilis és Solt törv. egyesült Vármegyék és a Kis Kúnság Föld Képe. Ferenczy József, 1834[12]

mellett a települések meghatározó morfológiai és funkcionális elemei voltak a sokszor szabályos rendszert mutató területhatároló árkok – melyek az egyes lakóépületekhez tartozó egységeket elválasztották, illetve esetenként körbekerítették a települést –, továbbá a ház körül tartott állatok kezelésében szerepet játszó karám árkok.

Az utóbbi évek régészeti feltárásainak adatai szerint a régióban már a 12. század második felétől megjelenhettek a szabályos rendben, sorokban, talán utcák, vagy utak mentén, azokhoz igazodó házsorokkal rendelkező falvak is. Ilyen szerkezettel rendelkezett például Lajosmizse és Kecskemét határán az elmúlt évben a kecskeméti elkerülő út nyomvonalában feltárt falu.[13] A korábbi laza, szórt jellegű települések hálózatának eltűnése és az utcák mentén szerveződött, templomos falvak kialakulása és elterjedése a magyar települési rendszerek történetében az egyik legnagyobb hatású átalakulási folyamat volt. Ezt a folyamatot alapvetően felgyorsította a tatárjárás pusztítása (1241-42), mely ezt a térséget nagyon súlyosan érintette.[14] A Duna–Tisza közén a 13-14. századi településszerkezeti átalakulásoknak speciális színezetet adott a kunok megjelenése és szervezett betelepítése, ami a későbbi Lajosmizse területének történetében is fontos momentum, hiszen a térség a kun szállásterület részévé vált. Sajnos nem tudjuk, a mai Lajosmizse területére mikor érkeztek az első kun lakosok, akik a Kecskemét környékén székelő Csertán nemzetség tagjai lehettek talán; az ő vezetőjüket, Köncsög ispánt először 1347-ben említik.[15] A kun megtelepedéssel kapcsolatban különösen fontos, hogy a

12 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára S12-Div.XI.-N°89.

13 Wilhelm Gábor ásatásvezető régész szíves szóbeli közlése. Az adatot ezúton is köszönöm!

14 Györffy György: *Az Árpád kori Magyarország történeti földrajza. IV.* Budapest 1998; Szabó István: *A középkori magyar falu*. Budapest 1969. 174-81; Szűcs Jenő: *Az utolsó Árpádok*. Budapest 1993. 3-15; Kubinyi András – Laszlovszky József: Népességtörténeti kérdések a késő középkori Magyarországon: népesség, népcsoportok, gazdálkodás. In Kubinyi András – Laszlovszky József – Szabó Péter (szerk.): *Gazdaság és gazdálkodás a középkori Magyarországon: gazdaságtörténet, anyagi kultúra, régészet*. Budapest 2008. 37-44.

15 Pálóczi-Horváth: *Keleti népek* 162-8.

kunok nem mint hódítók, hanem mint vendégek érkeztek, letelepedésük előzetes megállapodás alapján, a befogadó Magyar Királyság által megszabott feltételek szerint, szervezetten történt, amit írásban az 1279-es ún. kun törvényekben szabályoztak először.

A 14-15. században a kutatók a kun szállásterület kiterjedéséről beszélnek, ebben az időben a vezetők a számukra kijelölt nemzetségi szállásterületen igyekeztek magánbirtokokat kialakítani. A 14. századra már jelentős birtoktestek jelennek meg kun kézen az írott forrásokban, sőt arra is akad példa, hogy kun előkelők magyar falvak birtokát szerzik meg – ilyen falu és birtok lehetett talán a forrásokban már 1444-ben *prediumként*, azaz lakatlan pusztabirtokként emlegetett *Feldeák*, melynek területe és története a későbbiekben Lajos faluhoz kapcsolódott.[16] Maga a kun településrendszer azonban ebben az időszakban nem volt állandó – a 14-15. századi írott forrásokban a *-háza*, *-laka*, *-szállása* típusú helynevek utalnak az ilyen korai típusú megtelepedésekre. Ebbe a sorba illeszkedik az 1385-ben emlegetett *Beneszállása*,[17] az 1439-ben említett *Karaszállás*[18], az 1444-ben említett *predium Lajosülése*,[19] 1491-ben *Lajosszállás*,[20] illetve a viszonylag későn, 1521-ben említett *Mizseszállás*[21] is.

A kun szállásterület, illetve maguk a szállások sokáig még nem alkottak rögzült rendszert, számuk és helyük is változott, a szállások egy jelentős része eltűnt a forrásokból még a 15. században. Ebben biztosan része volt a kunok sajátos, a keleti steppékről hozott, nagyállattartáson alapuló gazdálkodásának, illetve speciális életmódjának, melynek szerves része volt a jurta, illetve a sátrakban való lakás. Bár már 1279-től szorgalmazták, az állandó szállások kialakulása, illetve a föld-

16 Benedek-Kürti: *Bene, Lajos és Mizse* 14-6.
17 *Uo.* 11-2.
18 Pálóczi-Horváth: *Keleti népek* 167.
19 Benedek-Kürti *uo.*
20 *Uo.* 33.
21 *Uo.* 38-42.

höz rögzített házakban való megtelepedés egy hosszabb folyamat volt. A régészeti leletek tanulsága szerint a 15. század második felére a kunok életmódjukban, lakás- és tárgykultúrájukban beolvadtak a magyar lakosság falvai közé. Településmorfológiai szempontból az átalakulás fontos hozománya volt, hogy a szabályozottabb földművelési rendszerek alkalmazása során a faluterületet beltelkekre és mezőgazdasági művelés alatt álló különféle hasznosítású külterületre tagolták. A változásoknak komoly hatása volt a falusi népesség életszínvonalára is. Ezek egyik fontos eleme a településkép tekintetében a többosztatú, füstmentes szobával rendelkező, földfelszínre épített házak általános megjelenése volt.

Az asszimiláció a 15. század második felétől abban is megfogható, hogy az írott forrásokból kikopnak a pogány személynevek, helyettük a keresztény névadás válik jellemzővé; erre jó példa 1491-ből *Lajosszállási Gellért, Miklós* és *Ferenc* említése.[22] Mindemellett természetesen a kunok is hatottak a helyben élő magyar lakosságra, például a régészeti leletek tanúbizonysága szerint korábban csak kun szállástemetőkből ismert női típusú ékszerek jelennek meg a környező falvak leletanyagában, ami a kun viseleti elemek divatossá válását jelezheti ebben az időben.[23] (2. kép)

22 *Uo.* 33.

23 V. Székely György: Kun eredetű tárgyak és kulturális elemek Nyárlőrinc középkori temetőjében. In Bánkiné Molnár Erzsébet (szerk.): *A Jászkunság kutatása 2000.* Jászberény–Kiskunfélegyháza 2002. 35-47; Sárosi Edit: Régészeti kutatások Bugac-Felsőmonostoron. Egy erősen rombolt lelőhely kutatásának módszertani tanulságai. In Ritoók Ágnes – Simonyi Erika (szerk.): *„...a halál árnyékának völgyében járok". A középkori templom körüli temetők kutatása.* (Opuscula Hungarica 6.) Budapest 2005. 223-38.

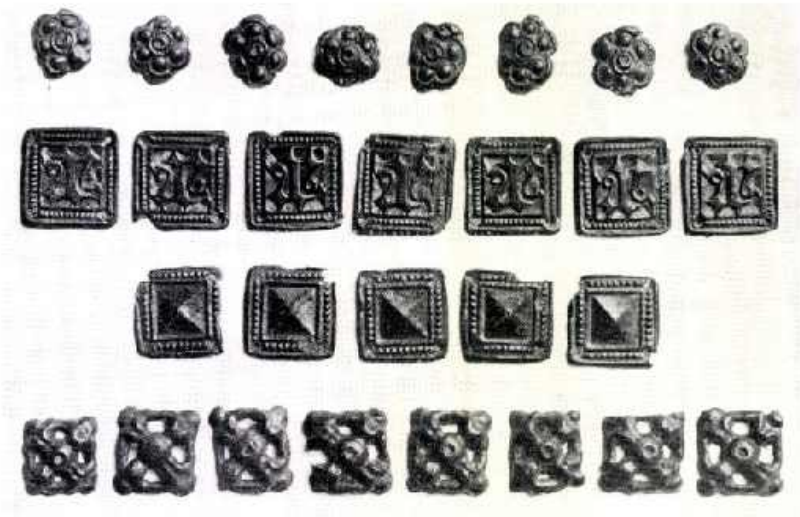

2. kép: 14. századi pártaövek a lajosi kun szállástemetőből[24]

A kunok integrációjának további fontos eleme volt a magyar közigazgatási rendszerhez való kapcsolódás megjelenése. Az erre vonatkozó legelső adatok szintén a 15. század első feléből származnak. Ebben az időben alakulnak ki a speciális közigazgatási funkciót ellátó kun székek: ezek a megyei szervezettől független, közigazgatási (adóbeszedés) és bíráskodási jogkörrel rendelkező területi szervek voltak. 1439-ben kerül említésre *Kara-szék*, ami miután *Karaszállás* 1450-ben *Misse György* kun kapitány birtokába került, 1469-ben *Mizse szék*-ként szerepel. Sajnos a kun székek belső működéséről nagyon kevés adat maradt fenn. I. Lipót király 1696-os kiváltságlevele alapján, melyben a kunok korábbi kiváltságait erősítette meg, a magyar vármegyéktől független adózás joga, választott elöljáróik,

24 Szabó Kálmán: *Az alföldi magyar nép művelődéstörténeti emlékei. Kulturgeschichtliche Denkmäler der Ungarischen Tiefebene.* (Bibliotheca Humanitatis Historica 3.) Budapest 1938. 59.

kapitányaik és bíráik előtti ügyintézés illette őket.[25] Tehát összességében, a közigazgatási, településképi, életmódbeli és tárgykultúrát tekintve a kun területek a 15-16. század fordulójára teljesen integrálódtak a Magyar Királyság szervezetébe.

A 16. században a mai Lajosmizse területén két nagyobb falu létezett, Lajos és Mizse, melyek legkorábbi régészeti kutatása Szabó Kálmán nevéhez köthető. Ő Lajos területén két Árpád-kori faluban kutatott, Lajos-Subahalom és Lajos-Szőrhalom területén, valamint közölte egy kun szállástemető 14. századi leleteit, ennek pontos helyszínére azonban nem tartalmaz utalást a munkája.[26] Mizse késő középkori településének részleteit szintén Szabó Kálmán kutatásaiból ismerjük,[27] illetve 1995-ben a műemléki helyreállításhoz kapcsolódóan Fülöp András végzett kisebb kutatást a templomromnál.[28]

Érdekes módon Mizse esetében nincs adat a késő középkori település területén a 13. század második felénél korábbi megtelepedés nyomára; a jelenlegi adatok szerint ekkor épült a templom és nyitották meg a templom körüli temetőt, illetve a település legkorábbi emlékei is ebből az időszakból származnak, ami azt jelentheti, hogy ez a faluhely a kezdetektől a beköltöző kunok települése volt. A terület késő középkori birtokosairól és lakóiról keveset tudunk. A 15. század végén az írott források szerint mindkét településen kiváltságolt, királyi oltalom alatt álló kunok laktak, 1491-ben Lajoson élt a már emlegetett *Lajosszállási Gellért, Miklós* és testvére *Ferenc*,[29] Mizsén 1521-ben *Thorsa Benedek, Haraz Antal, Kósa Péter* és *Récze György* nevét említik.[30] (3. kép)

25 Bánkiné Molnár Erzsébet: *A kunok Magyarországon*. Kiskunfélegyháza 2008. 42-4.
26 Szabó: *Az alföldi magyar nép* 12; 46; 60-1; 70.
27 *Uo*. 46; 60; 81; 84; 98; 162.
28 Wicker Erika – Kustár Rozália – Horváth Attila: Régészeti kutatások Bács-Kiskun megyében (1990-1995). *Cumania* 17 (2001) 33-127.
29 Benedek-Kürti: *Bene, Lajos és Mizse* 33.
30 *Uo*. 38.

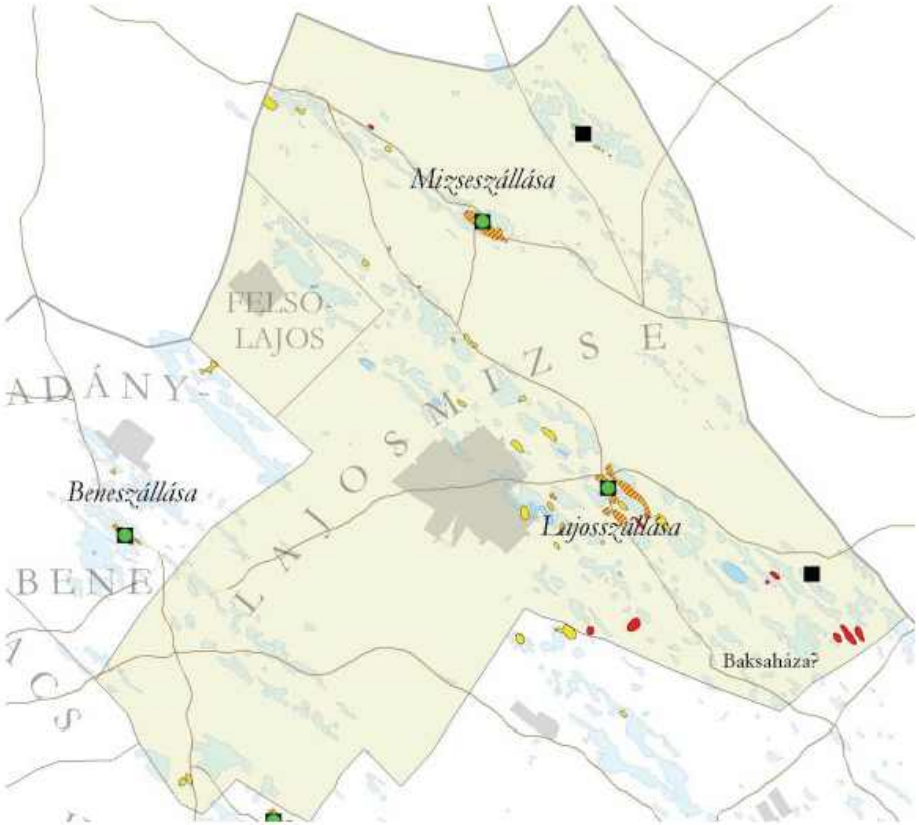

3. kép: Lajosmizse késő középkori topográfiája[31]

A mohácsi csatavesztés után, 1526. szeptember 29-én a Duna–Tisza köze középső területén is átvonultak pusztítva a török seregek, ám állandó török megszállás alá csak 1541 után került a környék. Mind Lajos, mind Mizse falu túlélte a török hódítás első szakaszához, az 1520-

31 Rosta Szabolcs: *A kiskunsági Homokhátság 13-16. századi településtörténete.* (PhD-értekezés kézirata) Budapest 2016. 205.

as évek második feléhez köthető nagyobb pusztásodási hullámot, és a régészeti adatok, valamint az írott források (török és magyar adójegyzékek) szerint mindkét falu az 1590-es évekig lakott hely volt. Mizse és Lajos a kecskeméti náhije részeként különféle török tisztviselők szolgálati birtoka lett, emellett a magyar kincstár részére is fizette az adókat. A török adójegyzékekből kiderül, hogy a településeken a háborús helyzet ellenére komplex gazdálkodást folytattak: búza, árpa mellett lent és káposztát termesztettek, és a sertések után is fizettek adót. A török adójegyzékben a családfők felsorolásakor a juhos gazdákat is felsorolták, de emellett biztos, hogy szarvasmarhát is tartottak, illetve tenyésztettek exportra – ezt a kecskeméti állatvásárokon értékesíthették. A források tanulsága szerint a gazdasági termelés és a gazdaság szerkezete a török kor első ötven évében stabil volt.[32]

A települések belső képének átalakulásáról különleges bepillantást adnak az 1567-ből és 1577-ből származó, a lajosi és mizsei lakosoknak az egri vár felé fizetendő úrbéri szolgáltatásait rögzítő iratok. Ebben a fizetendő adók neme és összege, valamint a fizetés határideje mellett a falvakban található, adóalapként beszámított porták méretét és lakottságát is feljegyezték, ami érdekes bepillantást nyújt a település belső szerkezetébe. (1. táblázat)

32 Sárosi: *Deserting villages, emerging market towns* 80-4.

Lajos	1567	1577
egésztelkes jobbágy	8	7
házas zsellérek	4	2
kapitány	7	7
összesen:	19	16
Mizse	**1567**	**1577**
egésztelkes jobbágy	28	24
zsellér	2	6
kapitány	2	2
lakatlan ház	2	(nincs adat)
lakatlan telek	10	(nincs adat)
összesen:	44	

1. táblázat: A telkek megoszlása Mizsén és Lajoson 1567-ben és 1577-ben[33]

Az adatok alapján az egésztelkes háztartások az összes teleknek mintegy felét foglalják el, és állandó a nemesi telkek száma és jelenléte is. Emellett Mizsén a telkek elég jelentős hányada, mintegy 22%-a lakatlanul állt 1567-ben, ez az adat jó összehasonlításként használható a Kubinyi András által a késő középkori Pest megyei szadai és veresegyházi birtokokkal kapcsolatban idézett hasonló adatokhoz.[34] Feltűnő még a zsellérek számának emelkedése és a telkes jobbágyok számának csökkenése is. Ez azonban nem jelentette a népesség teljes gazdasági ellehetetlenülését: a török adójegyzékek szerint 1562-ben a mizseiek a szabaszállásiakkal közösen bérelték Felsőfülöpszállás puszta területét, ahol szántóföldjeik, kaszálóik

33 Benedek-Kürti: *Bene, Lajos és Mizse* 67-8. és 72-5. alapján.

34 Kubinyi András: A Jagelló-kori Magyarország történetének vázlata. *Századok* 128 (1994) 288-314; Neumann Tibor: Telekpusztásodás a késő középkori Magyarországon. *Századok* 137 (2003) 849-84.

és legelőik voltak. Ezenkívül a mizsei termelők a kecskeméti magisztrátus feljegyzései szerint még az 1590-es években is rendszeresen részt vettek a nagyhírű kecskeméti vásárokon is portékáikkal, ami szintén a település gazdasági erejét mutatja.[35]

Nemcsak Lajos és Mizse, de az egész környék életében és településrendjében jelentős és nem visszafordítható változást hozott a tizenöt éves háború időszaka: a források szerint az 1590-es években a mezővárosok kivételével a környék összes települése elnéptelenedett: vagy elpusztult, vagy lakói a védettebb szomszédos mezővárosokba, főleg Kecskemétre, Kőrösre és Ceglédre települtek át. Így történt ez Lajos és Mizse településekkel is, bár Thurzó Szaniszló nádor 1622-ben már az elhagyott lakhelyekre történő visszaköltözést engedélyezte több kiskunsági település lakóinak, többek között Mizse és Lajos lakosságának is.[36] A visszaköltözés, a terület benépesítése a 17. században nem vagy csak vontatottan haladhatott, erre utalnak azok a török és magyar források, melyek Mizsét és Lajost, mint Kecskemét vagy Kőrös által bérelt pusztabirtokot emlegetik.[37] A források szerint a pusztákon komplex gazdálkodást folytattak, a domináns extenzív nagyállattartás mellett mindvégig jelen volt a szántóföldi növénytermesztés is, illetve a kertgazdálkodás. A késő török kori viszonyok zavarosságát jól érzékelteti, hogy ugyanebben az időszakban, 1649-ben IV. Ferdinánd magyar király Vadászy Pálnak, a füleki vár alkapitányának adományozta több kiskunsági és nagykunsági pusztabirtok tulajdonjogát, többek között Lajos és Mizse pusztákat is. Arra vonatkozóan sajnos nem maradt fenn adat, hogy az alkapitány ténylegesen tulajdonba tudta-e venni a területet, mindenesetre az ebből az

35 Iványosi-Szabó Tibor (szerk.): *A kecskeméti magisztrátus jegyzőkönyveinek töredékei (1591-1711).* Kecskemét 1996. 29.

36 Benedek-Kürti: *Bene, Lajos és Mizse* 79-80.

37 Szakály Ferenc: A hódolt megye története. In Zsoldos Attila (szerk.): *Pest megye monográfiája. I/2. A honfoglalástól 1686-ig.* Budapest 2001. 329-543. 481-2; Benedek-Kürti: *Bene, Lajos és Mizse* 84; 87; 90-3.

időszakból származó, a pusztabérleti szerződésekhez tartozó bérleti díjak rendezéséről szóló, illetve a bérleményekkel kapcsolatos jogi viták leírásakor a nagykőrösi és kecskeméti városi iratok nem tesznek említést erről.

A török kiűzése után Lajos és Mizse történetében alapvetően új korszak kezdődött, mely a jászkun puszták 1699. évi ún. Pentz-féle összeírásával kezdődött, a Német Lovagrendnek történő elzálogosításával folytatódott, majd alapvető változást a Redemptio jelentett a régió történetében, hiszen ez után indult meg a puszták tényleges újrabenépesítése, ami új fejezetet nyitott Lajos és Mizse történetében is.[38]

38 Benedek-Kürti *Bene, Lajos és Mizse* 110-2.

FORRÁSOK

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára S12-Div.XI.-N°89. <https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/4784/> (Hozzáférés dátuma: 2018.09.03.)

IRODALOM

Bánkiné Molnár Erzsébet: *A kunok Magyarországon*. Kiskunfélegyháza 2008.

Bártfai Szabó László: *Pest megye történetének okleveles emlékei, 1002-1599*. Budapest 1938.

Benedek Gyula – Kürti László: *Bene, Lajos és Mizse oklevelei, történeti dokumentumai (1385-1877)*. Kecskemét 2004.

Fekete Gábor – Varga Zoltán (szerk.): *Magyarország tájainak növényzete és állatvilága*. Budapest 2006.

Gárdonyi Albert (szerk.): *Monumenta Diplomatica Civitatis Budapest. I (1148-1301)*. Budapest 1936.

Györffy György: *Az Árpád kori Magyarország történeti földrajza. IV*. Budapest 1998.

——: Magyarország népessége a honfoglalástól a 14. század közepéig. In Kovacsics József (szerk.): *Magyarország történeti demográfiája. I*. Budapest 1995. 45-62.

Hornyik János: *Kecskemét város története oklevéltárral. I*. Kecskemét 1860.

Illyés Eszter – Bölöni János: *Lejtősztyepek, löszgyepek és erdősztyeprétek Magyarországon. Slope steppes, loess steppes and forest steppe mea-dows in Hungary*. Budapest 2007.

Iványosi-Szabó Tibor (szerk.): *A kecskeméti magisztrátus jegyzőkönyveinek töredékei (1591-1711)*. Kecskemét 1996.

Járainé Komlódi Magda: A Kárpát-medence növényzetének kialakulása. *Tilia* 9 (2000) 5-60.

Kristó Gyula: Magyarország lélekszáma az Árpád-korban. In Kovacsics József (szerk.): *Magyarország történeti demográfiája. I*. Budapest 1995. 77-84.

Kubinyi András: A Jagelló-kori Magyarország történetének vázlata. *Századok* 128 (1994) 288-314.

Kubinyi András – Laszlovszky József: Népességtörténeti kérdések a késő középkori Magyarországon: népesség, népcsoportok, gazdálkodás. In Kubinyi András – Laszlovszky József – Szabó Péter (szerk.): *Gazdaság és gazdálkodás a középkori Magyarországon: gazdaságtörténet, anyagi kultúra, régészet*. Budapest 2008. 37-44.

Molnár Zsolt: A Duna–Tisza-köz és a Tiszántúl növényzete a 18-19. század fordulóján. I. Módszertan, erdők, árterek és lápok. *Botanikai Közlemények* 95 (2008) 11-38.

Neumann Tibor: Telekpusztásodás a késő középkori Magyarországon. *Századok* 137 (2003) 849-84.

Nyári Diána - Kiss Tímea – Sipos György: Történeti időkben bekövetkezett futóhomok mozgások datálása lumineszcenciás módszerrel a Duna–Tisza közén. In *III. Magyar Földrajzi Konferencia tudományos közleményei*. (<http://geography.hu/mfk2006/pdf/>) <http://geography.hu/mfk2006/pdf/Ny%E1ri%20Di%E1na.pdf> (Hozzáférés dátuma: 2016.01.20.)

Pálóczi-Horváth András: *Keleti népek a középkori Magyarországon. Besenyők, úzok, kunok és jászok művelődéstörténeti emlékei*. Budapest 2014.

Rosta Szabolcs: *A kiskunsági Homokhátság 13-16. századi településtörténete*. (PhD-értekezés kézirata) Budapest 2016. <*http://doktori.btk.elte.hu/hist/rostaszabolcs/diss.pdf*> (Hozzáférés dátuma: 2018.09.03.)

Sárosi Edit: *Deserted villages, emerging market towns. Settlement dynamics and land management in the Great Hungarian Plain 1300-1700*. Budapest 2016.

——: Régészeti kutatások Bugac-Felsőmonostoron. Egy erősen rombolt lelőhely kutatásának módszertani tanulságai. In Ritoók Ágnes – Simonyi Erika (szerk.): *„...a halál árnyékának völgyében járok". A középkori templom körüli temetők kutatása*. (Opuscula Hungarica 6.) Budapest 2005. 223-38.

Szabó István: *A középkori magyar falu*. Budapest 1969.

Szabó Kálmán: *Az alföldi magyar nép művelődéstörténeti emlékei. Kulturgeschichtliche Denkmäler der Ungarischen Tiefebene*. (Bibliotheca Humanitatis Historica 3.) Budapest 1938.

Szakály Ferenc: A hódolt megye története. In Zsoldos Attila (szerk.): *Pest megye monográfiája. I/2. A honfoglalástól 1686-ig*. Budapest 2001. 329-543.

Szűcs Jenő: *Az utolsó Árpádok*. Budapest 1993.

Tóber Márta: Fa és erdő megjelenése a középkori Homokhátságon az egykorú források tükrében. In Kiss P. Attila – Piti Ferenc – Szabados György (szerk.): *Középkortörténeti tanulmányok 7*. Szeged 2012. 357-74.

——: „Sárga homokdombok emelkednek, miket épít s dönt a szélvész…" Homoktípusok, homokformák, futóhomok a középkori Homokhátság területén az egykorú írott források tükrében. In Nyári Diána (szerk.): *Kockázat, konfliktus, kihívás. A VI. Magyar Földrajzi Konferencia, a MERIEXWA nyitókonferencia és a Geográfus Doktoranduszok Országos Konferenciájának tanulmányai*. Szeged 2012. 859-72. <http://geography.hu/mfk2012/pdf/Tober.pdf> (Hozzáférés dátuma: 2017.11.01.)

Vadász Csaba: A természetvédelmi célú élőhelykezelés irányelvei és gyakorlata a védett gyepeken. In Iványosi-Szabó András (szerk.): *A Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság 40 éve*. Kecskemét 2015. 301-40.

V. Székely György: Kun eredetű tárgyak és kulturális elemek Nyárlőrinc középkori temetőjében. In Bánkiné Molnár Erzsébet (szerk.): *A Jászkunság kutatása 2000*. Jászberény–Kiskunfélegyháza 2002. 35-47.

Wicker Erika – Kustár Rozália – Horváth Attila: Régészeti kutatások Bács-Kiskun megyében (1990-1995). *Cumania* 17 (2001) 33-127.

The area of Lajosmizse during the Late Middle Ages and Ottoman Occupation Period

by *Edit Sárosi*

The settlement history of the Danube-Tisza Interfluve Region came to the focus of interdisciplinary research in the last few decades. This phenomenon is partly connected to the fact that this region is among the most humanized landscapes of the Carpathian Basin, where only the small fragments or some unique elements of the past landscapes are visible, and sometimes it is hard or impossible to connect the documented features to the rare documentary sources.

In the Árpádian Period (1000-1301), the territory of the later Lajosmizse had been densely habited, a dense network of smaller and larger dispersed villages and hamlets were documented throughout the territory. Most of these early settlements deserted during the thirteenth-fourteenth centuries, when street villages developed. This transformation was influenced in part by changes in economic and social structures, and accelerated by the impacts of the Mongol Invasion in 1241-1242. Moreover, the rearrangement of settlement network was notably influenced by movements of Cuman people into the area from the second half of the thirteenth century, giving a special local direction to development. The earlier temporary 'dwelling sites' of the Cuman population were replaced by the nucleated villages called in contemporary sources Lajos and Mizse, whose morphology, architecture, and material culture reflect a comprehensive integration with and assimilation to Hungarian culture by the late fifteenth century.

The Ottoman Occupation Period (1541-1686) brought major changes in the life of the village communities, however, the documentary evidence suggests that the settlement and the economy of the two vil-

lages remained relatively stable during the first decades of the Ottoman occupation until the Fifteen Years' War (1591-1606) when both villages became deserted. There were some vague attempts to repopulate the territory in the seventeenth century, but in fact the earliest permanent isolated farmsteads appeared only in the eighteenth century in the area.

RÉGÉSZETI MUNKÁLATOK LAJOSMIZSE TERÜLETÉN (1884–2016)

KUTATÁSTÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

Sz. Wilhelm Gábor

A mai Lajosmizse többgyökerű település: a török dúlást követően a 16. század végén elpusztult falvak területei – melyeket a források és a szájhagyomány Lajos és Mizse néven őrzött meg – újra benépesedtek, majd 1877-ben hivatalosan is létrejött az új község. Tanulmányomban a mai közigazgatási határokon belül végzett régészeti munkálatokat ismertetem, a kezdetektől napjainkig.

Lajosmizse területéről viszonylag nagyobb számú szórványos leletanyag került elő a 19. évszázad végétől kezdve, majd komolyabb topográfiai és terepi feltárási munkálatok is zajlottak, de a település határának teljes körű, szisztematikus és szakszerű régészeti kutatásáról sajnálatos módon mind a mai napig nem beszélhetünk. A szakhiteles nyilvántartásban jelenleg szereplő, térképi jelöléssel rendelkező régészeti lelőhelyek száma a település közigazgatási területén 82 darab, de a tényleges, eddig még feltérképezetlen lelőhelyek száma ennek akár a duplája is lehet. (1. kép)

Régészeti lelőhelyek kerülhetnek elő véletlenszerűen is, például mezőgazdasági munkálatok során kiszántja az eke, földmunkák végeztével bukkan elő egy-egy jelenség vagy lelet. Ezekről csak ritkán jut el információ az illetékes szakemberekhez, intézményekhez. Az ilyen típusú anyagot szórványleletnek hívjuk, gyakran homályos a pontos előkerülési hely és körülmény is. A kutatások korai időszakában főként efféle jellegű anyagokat ismerünk a település határából is.

Első hiteles említése régészeti leletnek 1884-ben történik meg: a Vasme-

gyei Régészeti Egylet kiadványában ismertetnek egy törött bronz kartekercset Lajosmizséről, pontosabb előkerülési körülmény és helyszín nélkül.[1]

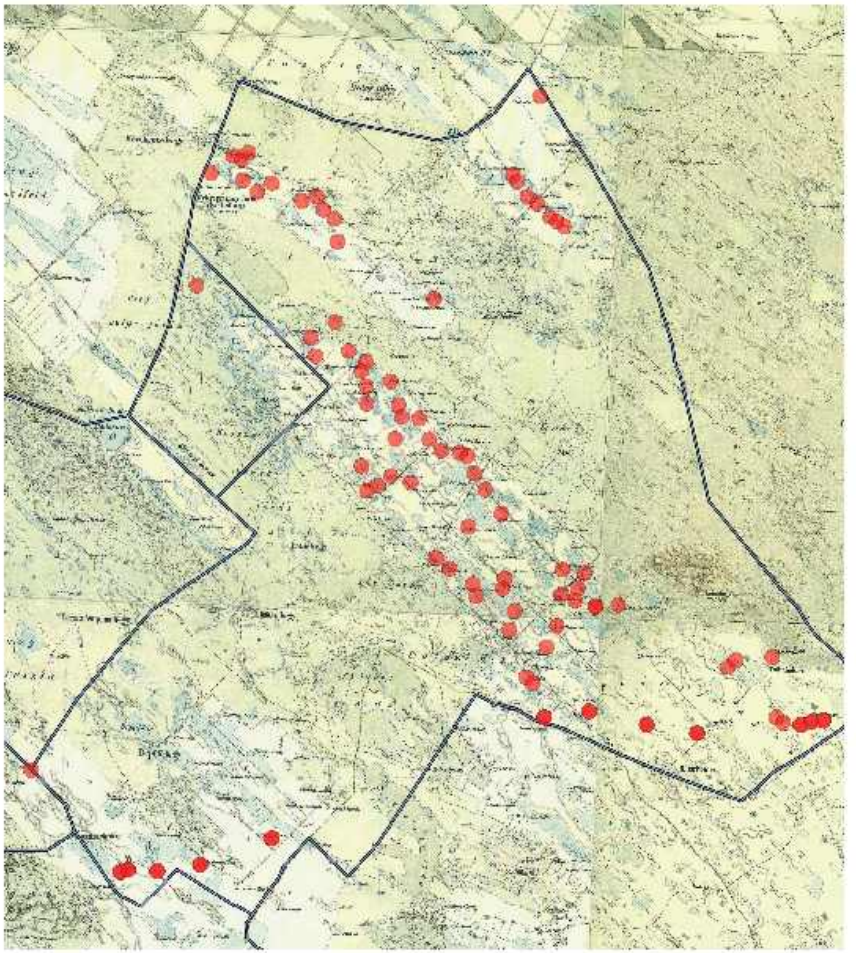

1. kép: Nyilvántartott régészeti lelőhelyek Lajosmizse közigazgatási területén

1 Rezsőfy György: A Vasmegyei Régészeti Egylet gyűjteményeinek jegyzéke. *A Vasmegyei Régészeti Egylet Évi Jelentése* 10-11 (1882-1883) [1884] 10-54. 10.

Az 1920-as évek első harmadától Szabó Kálmán, a kecskeméti múzeum tudós igazgatója nagyszabású régészeti munkálatokba kezdett a Kecskemét környéki középkori falvak és templomos helyek régészeti kutatásával. Évtizedes munkáját egy könyvvel koronázta meg, mely máig alapmű a korszak kutatói számára.[2] Baracs után a második megkutatott helyszíne az egyik hajdani kun székhely, Mizse lett. 1930-ban folytak vezetésével kutatások a község templománál és a korabeli település területén.[3] Megtalálták a romokban fennmaradt szakrális épületet, és megállapította a feltárások nyomán a korabeli lakóházak nagyságát, beosztását is, ami komoly szakmai eredménynek számított a középkori falvak kutatásában.[4] (2. kép) A templom körüli temető több sírját megásta, számos jelentős viselettörténeti megfigyelést téve a sírokban talált mellékletek alapján. Többek között itt figyelte meg először a középkori gyöngyös pártát is.[5] Szintén feltárásokat folytatott a korabeli Lajos falu területén, valószínűleg megkutatva ennek is templomát és temetőjét is, de sajnos csak pár elszórt utalás tájékoztat művében a munkálatokról, a dokumentációja pedig ennek is megsemmisült.[6]

2 Szabó Kálmán: *Az alföldi magyar nép művelődéstörténeti emlékei. Kecskemét th. város múzeumának ásatásai.* Budapest 1938.

3 Papp László: Ásatások a XVI. században elpusztult Kecskemét-vidéki falvak helyén. *Néprajzi Értesítő* 23 (1931) 137-52.

4 Kőhegyi Mihály: Szabó Kálmán emlékezete (1886-1963). *Cumania* 2 (1974) 427-56.

5 Szabó: *Az alföldi magyar nép* 60.

6 *Uo.* 46; 60-1.

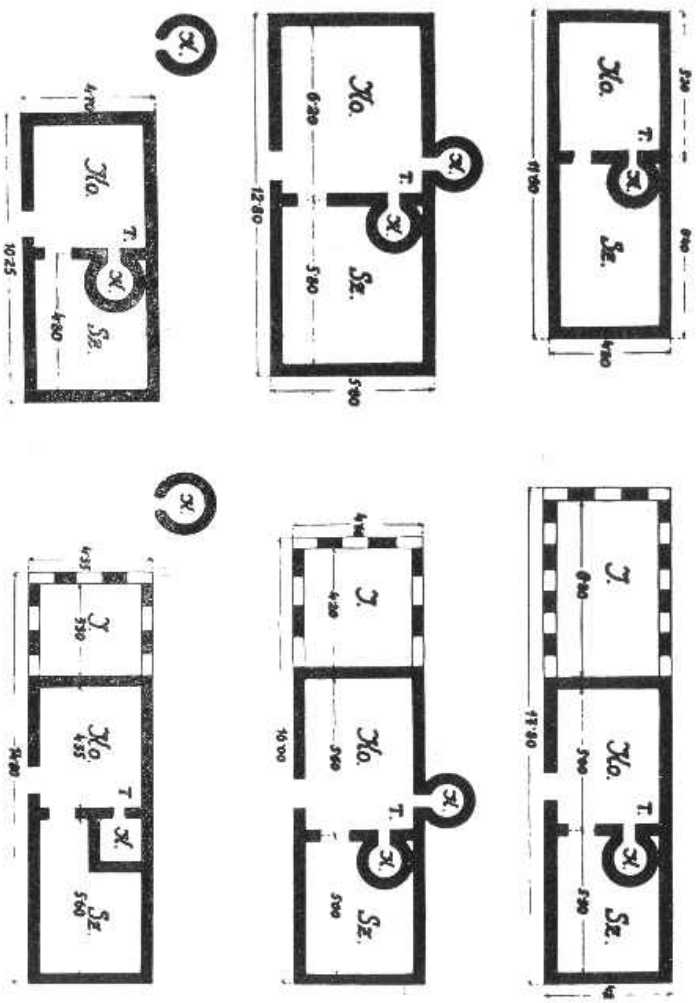

2. kép. Kecskemét környéki középkori lakóházak alaprajzai – köztük két mizsei épület – Szabó Kálmán ásatásáról[7]

7 Szabó: *Az alföldi magyar nép* 83. Az első oszlop második alaprajza, ill. a második oszlop harmadik alaprajza készült mizsei épületről. (K - kamra, Sz - szoba, Ko - konyha, T - tűzhely, I – istálló.)

Az adattári forrásaink mesélik, hogy 1935-ben Szabó Kálmán ismét a település területén kutatott, ez alkalommal egy 12-13. századi temetőt tárt fel a Suba (Csiba)-Halom területén, Lajosmizse déli részén.[8]

Banner János 1944-ben szegényes avar sírleletekről számol be a település határából.[9] Ezek valószínűleg azonosak azokkal a leletekkel, melyeket 1956-ban Csallány Dezső a korszakot feldolgozó monográfiájában Mizsei Péter szántójáról ismertet egy avar temetőből.[10] A késő avar kori griffes-indás övveretek és szíjvégek még 1903-ban kerültek a kecskeméti múzeum gyűjteményébe; sajnos a II. világháború végén ezek is eltűntek.[11]

1948. április 3-án kelt levelében Párducz Mihály, neves szarmata koros régész tájékoztatta Bálint Alajost, a kecskeméti múzeum akkori vezetőjét, hogy Komoróczi Péter múzeumbarát kora bronzkori kerámiákat vitt be neki a Magyar Nemzeti Múzeumba. Az edénytöredéket egy szétszántott temetőhöz kötötte, és levelében megkérte a kecskeméti régész kollégáját, hogy ahogy ideje engedi, menjen ki a helyszínre. Az edényeket visszaadta a találónak, hogy az adja át a helyszínelő régésznek. Bálint Alajos április 27-i válaszlevelében leírja, hogy két napos próbafeltárást végzett a helyszínen. A munkálatok során a középső bronzkori Vatya-kultúra szétszántott temetőjét figyelte meg, csekélyke leletanyagot gyűjtve. Sajnos a temető pontos helyéről nem maradt feljegyzés.[12]

1955-ben dr. K. Kovács László egyetemi tanár, a Néprajzi Intézet munkatársa egy kisebb leletegyüttest ajándékozott a Magyar Nemzeti Múzeumnak. A tárgyak Lajosmizséről, O. Nagy Vilmos és O. Nagy Béla 216. számú tanyájának földjéről származtak. Silógödör ásása során egy ho-

8 Kecskeméti Katona József Múzeum (a továbbiakban: KKJM) Régészeti Adattára 64.3. Sajnos a feltárás dokumentációja és a leletanyag elveszett, a feltételezett helyszínt azonban 2013-ban sikerült azonosítani Pánya Istvánnak (KKJM) történeti térképek alapján.

9 Banner János: Az Alföldi Tudományos Intézet régészeti feladatai. In Bartucz Lajos (szerk.): *Alföldi Tudományos Intézet évkönyve. I* (1944-1945). Szeged [1946] 107-30. 107.

10 Csallány Dezső: *Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa.* Budapest 1956. 150, 549. sz.

11 Régi leltári számai: 1660-1764.

12 KKJM Régészeti Adattára 68.123.

mokdomb területén dúltak fel egy szarmata kori temetőhelyet, megsemmisítve jó néhány sírt. Három bronz fibula mellett egy ép római edény (ún. Faltenbecher) jutott be a múzeumba. (3. kép) O. Nagy Vilmos az ajándékozás mellett elmesélte, hogy a közelben egy útépítéskor, még 1944-ben aranytárgyak is kerültek elő. Állítólag a munkások piros kövekkel kirakott aranyfibulát találtak, melynek árát később elitták. Az ajándékozó úgy hallotta, hogy aznap olyan buzgón folyt a munka, hogy egyesek még ebédidőben is dolgoztak az újabb kincsek reményében. O. Nagy Vilmos a silógödrök ásása környékén a szántásban 17 épület nyomát is látta, illetve több helyen hamus, kerámiával borított foltokat figyelt meg.[13] A tanyatulajdonos elmondása szerint jelentette a régészeti leletek előkerülését a kecskeméti múzeumnak, de onnan nem szállt ki senki, ezért fordult a fővárosi intézményhez.

3. kép: Római horpasztott falú pohár (ún. Faltenbecher) az O. Nagy tanyáról

A beszolgáltatott leletanyagot Szentléleky Tihamér kecskeméti múzeumvezetőnek később leküldte Radnóti Aladár régész, a Nemzeti Múzeum osztályvezetője, megkérve rá, hogy alkalomadtán végezzenek egy helyszínelést a területen. Hogy erre ténylegesen sor került-e az idő tájt,

13 KKJM Régészeti Adattára 64.18.

arra semmilyen további adat nem utal.

1976. május 20-án Biczó Piroska kecskeméti múzeumrégész munkatársának kiszállásáról tudósít az adattár. Szabó József korábbi múzeumi hivatalsegéd jelentette, hogy a gimnázium építésekor csontvázakat találtak. A helyszíni szemle során az építkezés munkatársai elmesélték, hogy a területen már több esetben találtak melléklet nélküli koporsós temetkezéseket. Biczó Piroska ezt követően Podmaniczki Béla nyugalmazott iskolaigazgatóval egyeztetett, aki tájékoztatta, hogy tudomása szerint itt helyezkedett el a település 1828-ban alapított temetője. A helyszíni szemle során tett megfigyelések ezt megerősítették.[14]

1983. május 13-án telefonos lakossági bejelentés érkezett a kecskeméti múzeumba, hogy Lajosmizse település északi végénél földmunkálatok közben emberi csontokat hozott felszínre a munkagép. Ismét Biczó Piroska ment ki a helyszínre, ahol azt tapasztalta, hogy a vízmű munkagépei egy kisebb földhátat hordtak el egy közeli mélyedésbe töltve a földet a szennyvíztisztító telep előkészítő munkálatai során. Ekkor kerültek elő az emberi maradványok, de a gépkezelők megemlítették, hogy már korábban is bolygattak sírokat. A területen egy sírgödröt sikerült észlelni a partoldalban, melyet 120 cm mélységig lehetett megfigyelni a homokos altalajban. Mindössze az objektum széle nem volt bolygatva, kb. ez a 20-25 cm-es szakasza érintetlen volt, míg a többit a földmunka megsemmisítette. A koponya és a vázcsont töredékei mellett kerámiadarabokat tudtak összeszedni a sír környékéről. Május 27-én ismét megtekintette a helyszínt a régész, de további temetkezések már nem kerültek elő.[15]

1987-ben Keresztes Ferenc ajándékaként került a kecskeméti múzeum gyűjteményébe pár vesszőlenyomatos patics töredéke, és a késő rézkori Baden-kultúra néhány edénytöredéke a felsőlajosi részről.[16]

14 KKJM Régészeti Adattára 87.571.
15 KKJM Régészeti Adattára 87.572.
16 KKJM Régészeti Adattára 2001.

A régészeti kutatások közel évszázadnyi véletlenszerű, szórványos jellegének egy komoly léptékű nyomvonalas beruházás vetett véget. Az M5 autópálya település melletti szakaszának előkészítési munkálatai során az 1970-es évek második felében a helykijelölési tárgyalás alkalmával vetődött fel az érintettekben, hogy a nyomvonallal érintett régészeti lelőhelyeket a teljes pusztulás helyett érdemesebb lenne bizonyos mértékig megkutatni. A korabeli örökségvédelmi gondolkodást jól tükrözi, hogy ez egy jelentős előremozdulás volt a beruházásokkal érintett régészeti emlékek megmentésére. Példamutató módon a kecskeméti múzeum 1978 tavaszán a tényleges feladatok felméréséhez szisztematikus topográfiai tervet készített. A munkálatokat Biczó Piroska vezette V. Székely György, Pálóczi Horváth András, majd Kulcsár Valéria régészek szakmai bevonásával, számos régészhallgató részvételével.

A régészeti terepbejárás módszere az úgynevezett roncsolásmentes lelőhely-felderítés egyik válfaja, melynek során a szakemberek a talajfelszín szemrevételezése, tanulmányozása alapján határozzák meg a felszín alatti lelőhelyek kiterjedését. Ennek legfontosabb adatát a mezőgazdasági művelés során megbolygatott kerámiatöredékek és egyéb korabeli használati tárgyak jelentik, de figyelembe kell venni a domborzati tényezőket, és szerencsés esetben felszíni nyomok, akár álló falak is segíthetik a munkálatokat.

1978 és 1982 között, három idényben (1978, 1980, 1982) történt meg a leendő nyomvonal környékének 2 km széles sávban elvégzett alapos bejárása a megyehatártól Hetényegyházáig tartó részig, melynek során 76 régészeti lelőhelyet határoztak meg az érintett szakaszon.[17]

A tényleges terepi munkálatok 1978. április 10-én indultak, a megye északi határánál Biczó Piroska egyedül látott neki a bejárásnak, majd

17 Horváth Attila: Az M/5 autópálya leletmentései Lajosmizse határában. In Szrinkó István (szerk.): *Múzeumi kutatások Bács-Kiskun megyében 1988*. Kecskemét 1990. 16-21.

másnap már Pálóczi Horváth András is csatlakozott a felméréshez. Az eredményeket példásan naplózták, részletesen leírva a nyomvonalon tapasztalt körülményeket. A lelőhelyeket numerikus azonosítóval látták el, 1-től indítva, az előkerülésük alapján sorszámozva őket.

1986-ban minden ígéret és előkészítés ellenére megkezdődtek az útépítés kivitelezési munkálatai, melyről a múzeumnak már csak egy helyszíni szemle keretében sikerült információkat szerezni. Ezt követően – mentve a menthetőt – gyors leletmentések vették kezdetüket, és az addig nem tapasztalt nagy volumenű munkálatokra is egy teljesen új struktúrát kellett kiépíteni. Mind az emberanyagban, mind pedig az eszközben, járműben komoly hiányok voltak, de a legégetőbb gond az anyagi forrásokkal akadt, melyeket külső, központi forrás bevonásával lehetett részben orvosolni. Minisztériumi határozatban a Közúti Főosztály kötött szerződést a múzeummal, és 1987-ben 2 millió, majd a következő évben újabb 1,5 millió forintos keretet szabott meg a munkálatokra.[18] A szerződés 1987. július 15-én került aláírásra. A megindult leletmentéseket követően több mint 6 km hosszú szakaszon a 28. számú lelőhelyen kezdődött meg a tervszerű feltárások sora. Négy lelőhely esett közvetlenül a nyomvonalba, ezek mellett két anyagnyerő helyszínén történtek feltárások. Összegségében közel 10 000 m^2 felület lett megkutatva, ami akkortájt kiemelkedő nagyságúnak számított, messze meghaladta a korábbi években feltárt mennyiségeket.[19] A Lajosmizsétől délre húzódó szakaszon a régészeti munkálatok már csak 1994-ben indultak meg, így a településen végzett feltárások tekinthetők a megyei nagyberuházásokhoz kapcsolódó régészeti feladatellátás első fejezetének. A továbbiakban az M5 autópályához kapcsolódó régészeti munkálatok vázlatos szakmai bemutatása következik lelőhelyenkénti bontásban. (4. kép)

18 KKJM Régészeti Adattára 88.649.

19 Somogyvári Ágnes: Nagyberuházások és régészet Bács-Kiskun megyében (M5). *Magyar Múzeumok* 13/1 (2007) 14-7.

4. kép: Ásatási terület az M5 autópálya területén

1986. március 13-án a fent említett kivitelezési munkálatok hírére ismételt terepbejárást végeztek a múzeum munkatársai, melynek során kiderült, hogy az M5 autópálya már megkezdődött, de be nem jelentett kivitelezése során nagy kiterjedésű szarmata lelőhelyet bolygattak meg a földmunkákkal Lajosmizse északi határában. Az M5/7. számú területen a kétnapos mentő feltárás másnap vette kezdetét Kulcsár Valéria vezetésével, melynek során 23 régészeti jelenséget sikerült dokumentálni. A szelvényből és a bolygatott felületről jelentős mennyiségű leletanyagot sikerült gyűjteni.[20] (5-6. kép) Maga a feltárás csak a nyomvonal keleti oldalát érinthette, a többit megsemmisítették a kivitelezés során. Az előkerült kerámiaanyag alapján a településrészlet a Kr.u. 2-3. század fordulójára keltezhető. Megemlítendő, hogy a helyi készítésű típusok mellett pár római import terra sigillata edény töredéke is napvilágot látott.[21]

20 KKJM Régészeti Adattára 87.573; 88.649.

21 Kulcsár Valéria – Vörös István: Szarmata telep Lajosmizse határában. Leletmentés az M5 útnál. *Cumania* 11 (1989) 67-93.

5-6. kép: A feltárás közbeni kivitelezési munkálatok az M5 út 7. lelőhely területén. Szkréperládákkal gyalulják a domb anyagát

A Kónya-major területén (M5 út 16. lelőhely) 1987. július 15. és 1988. május 24. között több ütemben Kulcsár Valéria vezetésével folytak régészeti munkálatok. Akkoriban itt a Kossuth Tsz központi majorja volt, ami egy markáns dombháton helyezkedett el.[22] A területnek csak egy viszonylag kis részét sikerült megkutatni, a többit nagyrészt elpusztították a kivitelezési munkálatok a domb átvágása során. Sajnos az együttműködés nem volt zökkenőmentes a régészekkel, melyről egy korabeli feljegyzés is

22 KKJM Régészeti Adattára 88.649.

tanúskodik: *„Az éjszaka folyamán a lelőhely nagy részét eldózerolták. A munka folytatása kilátástalan."*[23]

Több korszak nyoma is előkerült, igen jelentős leletanyaggal. A régióban ritkaságszámba menő kelták településének részletéből egy épület és pár gödör esett a területre. A jellegzetes kerámiaanyag (grafitos fazekak, simított kerámiák) mellett üveg karperec, bronz fibula és egy lándzsahegy is napvilágot látott. (7. kép)

7. kép: Kelta vas lándzsa

Mellette egy szarmata település és egy körárkos temető 26 sírja is fel lett tárva. Nyolc temetkezésnél sikerült megfigyelni az ásatónak a körbeárkolást, mely fontos adatokkal gazdagította a korszak temetkezési szokásairól a kutatást.[24] A leletanyag alapján két fázisban, valamikor a 2-3. század fordulóján, illetve a 3-4. század fordulóján használhatták a temetőt a szarmaták.

Az egyik szarmata sírra ráásva egy magányos honfoglalás kori gyereksírt találtak. Az eltemetett legfeljebb hét évet élhetett meg. Melléje lószerszámot (tausírozott díszű zabla, fakengyel, hevedercsat) helyeztek, a csuklókon két bronz karperec volt, a felsőtesten négy üveggyöngy. A test mellett kis vaskés feküdt, míg a lábnál ló lábszárcsontok voltak.[25] (8. kép)

23 KKJM Régészeti Adattára 90.686.

24 Kulcsár Valéria: Előzetes jelentés a lajosmizsei szarmata temető feltárásáról. (Adatok a sír körülárkolás szokásának kialakulásához). In Szterinkó István (szerk.): *Múzeumi kutatások Bács-Kiskun megyében 1988*. Kecskemét 1990. 31-6.

25 Kulcsár Valéria: Honfoglalás kori gyermeksír Lajosmizséről. (Leletmentés az M5 útnál II) Landnahmezeitliches Kindergrab aus Lajosmizse. *Cumania* 13 (1992) 75-85.

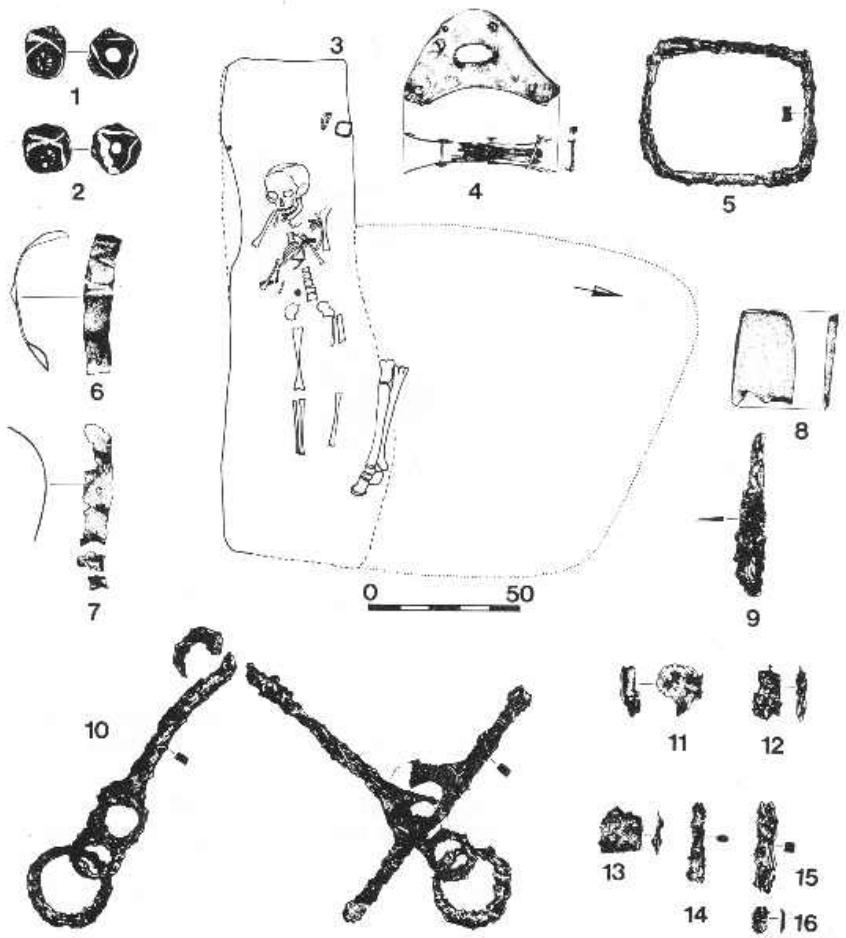

8. kép: Honfoglalás kori gyereksír és leletei a Kónya-majorból[26]

26 KULCSÁR: *Honfoglalás kori gyermeksír* 78.

Kulcsár Valéria és V. Székely György vezetésével az M5 út 25. lelőhelyen 1988. február 10-én kezdődött a gépi földmunka, melynek során 32 sávot humuszoltak le szondaszerűen. A feltárás április 5-én kezdődött és május 16-án fejeződött be. Átlagosan 4-10 fővel, 7 órás munkaidőben, 2 000 m^2 felületen történt a terepi munkavégzés. Összesen 47 régészeti jelenség került elő, melyek egy szarmata településhez tartoztak. A kerámiatöredékek mellet egy római térdfibula, vaskapa volt jelentősebb, míg szórványként egy faragott szkíta csonttárgy is napvilágot látott.[27] (9. kép)

9. kép: Állatábrázolásos szkíta csontfaragvány

Az M5 út 26. lelőhelyén egy nagy kiterjedésű szkíta település 120 régészeti jelensége lett feltárva. A munkálatok Kulcsár Valéria vezetésével zajlottak 1988-ban. Jó néhány épület mellett vermeket, gödröket és árkokat találtak. Előkerült egy állatábrázolásos díszű csontfaragvány és két testpecsétlő (pintadera) is. (10. kép) A szkíta objektumok mellett pár késő szarmata jelenség és egy Árpád-kori árok is volt a szakaszon.[28]

27 KKJM Régészeti Adattára 90.687.
28 KKJM Régészeti Adattára 90.686.

10. kép: Szkíta testpecsétlő (pintadera)

Az M5 út 27. lelőhelyen, egy későbbi anyagnyerő hely területen 1986. szeptember 8-15. között folyt leletmentés Kulcsár Valéria vezetésével. A korabeli feltárási körülményeket méltón jellemzi, hogy a helyi Népfront Tsz tulajdonában lévő földterületen csak egy hétig dolgozhattak a kecskeméti régészek. A lelőhelyen ennek köszönhetően csak szórványos megfigyeléseket lehetett végezni, összesen öt régészeti jelenség került elő a kis felületen, leletanyagot nem tartalmazva.[29]

29 KKJM Régészeti Adattára 87.574.

A D1 jelű földnyerőhelyen a munkálatok 1987 augusztusában kezdődtek Wicker Erika és Somogyvári Ágnes vezetésével. Több területen 2 800 m² felületet kutattak meg, nyolc hónapi munkával. Szkréperek segítségével kutatóárkok kialakítása folyt, összefüggő, nagy felület megnyitására nem volt mód.

Ezen a helyszínen is több régészeti korszak emlékanyaga került napvilágra a munkálatok során. Két temetkezés a rézkori Bodrogkeresztúri kultúra népéhez köthető, melyből csak egy volt teljes, mellette három edény és kagyló ékszer is volt, míg egy másikat szinte teljesen megsemmisítettek a gépek.

Egy késő bronzkori település öt épülete és több tucatnyi gödre is feltárásra került. Az épületek viszonylag nagyméretűek voltak, mindig két cölöphellyel két szemközti oldalánál. Tűzhelyek a házak közepén voltak. A leletanyag jellegzetességei alapján az urnamezős kultúra népe élhetett a területen. A munkálatok során még két kelta kori épület is fel lett tárva, illetve szórványos szarmata településnyomok is gazdagították a feltárást.[30]

A D1 földnyerő késő bronzkori településéről került elő a környék első bronzkori depója. A B ásatási terület 33-as szelvényének mélyítése során egy edényt bolygatott a földgyalu, melyet egy nagy bronzlappal fedtek le. Összesen 33 darab kisebb-nagyobb bronztárgy volt a kézzel formált, rossz anyagú fazékban: szerszámtöredékekkel, rontott öntvényekkel, bronzrögökkel színültig töltve. (11. kép) Egyértelmű, hogy bronzöntéshez előkészített alapanyag volt itt elrejtve 2,64 kg összsúlyban, de sajnos a hozzá tartozó műhely nem került elő.[31]

30 Somogyvári Ágnes: Bronzkori település Lajosmizse határában. In Szterinkó István (szerk.): *Múzeumi kutatások Bács-Kiskun megyében 1988.* Kecskemét 1990. 22-6.

31 Wicker Erika: Bronzlelet a lajosmizsei bronzkori településről. (M5 D1 B terület). In Szterinkó István (szerk.): *Múzeumi kutatások Bács-Kiskun megyében 1988.* Kecskemét 1990. 27-30. Nyári Diána és Kiss Tímea a Duna–Tisza közi homokmozgás történetét feldolgozó tanulmányukban az 1988-as feltáráson tapasztalt rétegződést a késő bronzkori futóhomokmozgás egyik bizonyítékaként ismertetik: Homokmozgások vizsgálata a Duna–Tisza közén. *Földrajzi Közlemények* 129/3-4 (2005) 133-47.

11. kép Tárgyak a bronzdepóból

Egy 12-13. századi Árpád-kori települést is érintettek a munkálatok. Összesen hét épület, négy külső kemence és jó néhány gödör sorolható a korszakhoz.[32]

A D6 földnyerőhelytől (42. lelőhely) keletre egy Árpád-kori településen V. Székely György vezetésével zajlott a megelőző feltárás. Az előkerült leletanyag alapján a 12. századra és a 13. század második felére keltezhető. Minden bizonnyal egyike lehetett a területtől közel másfél kilométerre található, templommal is rendelkező, és a középkor végéig lakott, írásos forrásokból is ismert Lajos falut körbe vevő településeknek.[33] (12. kép)

32 Wicker Erika: Árpád-kori településrészlet Lajosmizse határában. In Szrinkó István (szerk.): *Múzeumi kutatások Bács-Kiskun megyében 1988.* Kecskemét 1990. 37-46.

33 V. Székely György: Árpád-kori teleprészlet feltárása Lajosmizse határában. In Szrinkó István (szerk.): *Múzeumi kutatások Bács-Kiskun megyében 1988.* Kecskemét 1990. 47-54.

12. kép: III. Béla (1172-1196) bronz pénzei a M5/42. lelőhelyről

Az autópályán végzett munkálatokat követően újra egy hosszabb szünet következett be a régészeti kutatásokban, majd csak 1995 júliusában került a látószögbe a korábbi Mizse falu temploma, az ún. Pusztatemplom újbóli régészeti kutatásának beindulásával. Jó hat évtizeddel Szabó Kálmán kutatásait követően Fülöp András vezetésével folyt a kis felületű feltárás. A tervszerű munkálatok célja az épület alaprajzának tisztázása és az építési periódusok pontosabb meghatározása volt a korábbi kutatások hiányos, nagy részben elveszett dokumentációja miatt.

A feltárás részben igazolta, részben pedig cáfolta a Szabó Kálmán publikációiból vázolt képet. Bebizonyosodott, hogy a templom hajójának falát 16. század végi pusztulása után szinte teljesen kibányászták, az alapozás is csak részlegesen maradt meg. A templom nyugati zárófalát nem sikerült ott megtalálni, ahol Szabó Kálmán azt jelezte. Az északi oldalon egy

addig ismeretlen falszakasz alapozása került elő, mely Fülöp András véleménye szerint egy korábbi, vélhetőleg az 13. században alapított templom nyoma lehet. Az eredmények alapján Mizse település és a temploma már az Árpád-kor utolsó időszakában biztosan álhatott.[34]

A Lajosmizsét északról elkerülő út nyomvonalán 1998. július 24. és augusztus 15. között került sor egy 3-4. századra keltezhető szarmata település részletének megkutatására. A Somogyvári Ágnes vezette munkálatok során 83 régészeti jelenség lett feltárva, összesen két épület, 54 gödör és 13 árokszakasz került elő, nem túl jelentős mennyiségű kerámiaanyaggal. Ezeken kívül nagyméretű újkori méhkas alakú gabonásvermek voltak a szelvényben.[35]

2006-ban a Lajosmizsei Helytörténeti és Kulturális Egyesület szervezésében, neves régészek bevonásával, első ízben kapott helyet a településen a környék múltját bemutató régészeti tárlat. A korábbi Földeáki csárda (majd Városháza) épületében rendezett tárlat *„Az eltűnt idő nyomában…"* címet viselte, és Lajosmizse mellett a szomszédos Ladánybene múltjának emlékei is be lettek mutatva. A kiállításhoz egy vezető is megjelent, mely az első tudományos összefoglalása a település régészeti emlékeinek.[36] (13. kép)

34 Fülöp András: Lajosmizse-Pusztatemplom. In Wollák Katalin (szerk.): *Az 1995. év régészeti kutatásai.* (Régészeti Füzetek I.49.) Budapest 1997. 108-9.

35 Somogyvári Ágnes – V. Székely György: Lajosmizse, Mizse 1. In Bencze Zoltán et al. (szerk.): *Régészeti kutatások Magyarországon 1998.* Budapest 2001. 155; KKJM Régészeti Adattára 99.803.

36 Hajdrik Gabriella – Kulcsár Valéria – Somogyvári Ágnes – V. Székely György: *„Az eltűnt idő nyomában…" 5000 év régészeti leletei Lajosmizsén és Ladánybenén.* Lajosmizse 2006.

13. kép: A 2006-os kiállítás rendezése közben készült helyszíni felvétel

Évtizednyi szünetet követően került a település határa ismét a terepi régészeti kutatások látókörébe. 2007. január 15-én Rosta Szabolcs (Kecskeméti Katona József Múzeum) végzett helyszíni szemlét a település határában, a Kisjuhász-tanya környékén. Lakossági bejelentésre érkezett, mely szerint a szántás téglafalakat bolygatott meg. A helyszínen egy késő középkori település nyomát, illetve egy téglafal maradványát észlelete, ami alapján kizárta, hogy egy korabeli templomos hely lenne a helyszínen. A kiszántott fal szomszédságában végzett bejárás során egy szarmata kori

település nyomát is rögzítette a felszíni nyomok alapján.[37]

2007. március 27-én szisztematikus bejárást végeztek a kecskeméti múzeum munkatársai V. Székely György vezetésével, mivel felmerült, hogy a Ricsováry Majorhoz vezető földutat szilárd burkolattal látják el. A nyomvonalat nagyjából 100-150 méteres szélességben járva öt régészeti lelőhelyet lokalizáltak. A szarmata és az Árpád-kori települések mellett kiemelendő, hogy egy addig ismeretlen Árpád-kori templomos hely is felfedezésre került.[38]

2013. október 17-én próbafeltárást végeztünk a szennyvíztelep bővítéssel érintett területén. (14. kép) Ez volt az első ilyen jellegű feladatellátás a település területén. A próbafeltárás célja a felszíni nyomok alapján lehatárolt lelőhely területének egy kis részén kutatószondák létesítésével az intenzitás és a kiterjedés meghatározása, illetve a régészeti jelenségek előkerülési szintjének (mélységének) a meghatározása. Ennek megfelelően a beruházással érintett részen több szondát is nyitottunk, illetve az egyik tervezett, kör alakú műtárgy alatt, közel a felénél teljes felületen eltávolítottuk a humuszt, míg a másik felét egy hosszanti sávban vizsgáltuk. A gép 35-40 centiméternyi talajréteget távolított el, amely alatt sárga, agyagos, lejárt rész jelentkezett, melyben kavics, kő- és betontörmelék volt látható. A látottak alapján egy korábbi humuszolás során teljesen eldózerolt planírozási rétegről van szó, amely a szennyvíztelep 1980-as évekbeli kialakításához köthető. Ezt erősíti meg az egyik szondában megfigyelt körmös markolókanál lenyomata is, továbbá rögzítettük egy újkori árok foltját is. Régészeti objektum, lelet nem került elő a munkálatok során.

37 Rosta Szabolcs: Lajosmizse, Kisjuhász-tanya. In Kisfaludi Júlia (szerk.): *Régészeti kutatások Magyarországon 2007*. Budapest 2008. 242.

38 V. Székely György: Lajosmizse határa. In Kisfaludi Júlia (szerk.): *Régészeti kutatások Magyarországon 2007*. Budapest 2008. 242-3.

14. kép: A lajosmizsei szennyvíztelep bővítését megelőző próbafeltárás egyik megnyitott szondája

A próbafeltárást követő években több komoly nagyberuházás is érintette a települést (szennyvízcsatorna-hálózat kiépítése, Kék Víz projekt), melyekhez kapcsolódóan folyamatos régészeti megfigyelés mellett folytak a földmunkavégzések. Ezek során a belterület feltérképezése többé-kevésbé megtörtént, de komolyabb addig ismeretlen régészeti lelőhelyre nem

bukkantunk. Több sírja is meg lett bolygatva a település központjában, az iskola környékén található régi pusztai temetőnek, melyet az 1800-as években használtak. A korábban már Biczó Piroska által is dokumentált helyszínen előkerült sírokat dokumentáltuk és a csontokat illően összegyűjtöttük.

2016-ban több helyszínen is történtek topográfiai munkálatok. Bognár Margit és Mészáros Mónika terepbejárásai a település északi részét és a Klábertelep környékét érintették, míg Kovacsóczy Bernadett és jómagam az elkerülő út mentén, illetve az autópálya keleti oldalán végeztünk bejárásokat, számos új lelőhellyel gazdagítva ismereteinket. (15. kép)

15. kép: Kemence nyomai a szántásban a 2016-os bejáráson

Az utóbbi években múzeumbarát fémkeresős kutatók kapcsolódtak be a topográfiai munkálatokban,[39] akik Rosta Szabolcs vezetésével a templomos helyek, Árpád-kori és középkori lelőhely hitelesítését végezték el. A segítségükkel igen értékes lokalizált fémanyag került be a múzeumba, melyek jelentősen gyarapították ismereteinket a település történetéről.[40] (16-19. kép)

16. kép: Szkíta kori pintadera (testpecsétlő) a Nagy B. tanya mellől. Terepbejárási anyag

39 A munkálatokban részt vett többek közt Gremán István, Petrov Attila, Szlanka Zoltán, Tóth Csaba és Weigel Harri fémkeresős kutató, kiknek ezúton is köszönjük önzetlen segítségüket és értékes eredményeiket!

40 A térképet Hajdrik Gabriella, a fényképeket Kiss Béla és a szerző készítette. Ezúton is szeretném megköszönni Hajdrik Gabriellának a dolgozat elkészítéséhez nyújtott segítségét!

17. kép: Középkori pecsétgyűrű Lajos falu területéről. Fémkeresős anyag

18. kép: Középkori dísztű (fátyoltű) Mizse falu területéről. Fémkeresős anyag

19. kép a-b: Károly Róbert (1301-1342) ezüst garasa Lajos falu területéről. Fémkeresős anyag

FORRÁSOK

Kecskeméti Katona József Múzeum Régészeti Adattára 64.3.
Kecskeméti Katona József Múzeum Régészeti Adattára 64.18.
Kecskeméti Katona József Múzeum Régészeti Adattára 68.123.
Kecskeméti Katona József Múzeum Régészeti Adattára 87.571.
Kecskeméti Katona József Múzeum Régészeti Adattára 87.572.
Kecskeméti Katona József Múzeum Régészeti Adattára 87.573.
Kecskeméti Katona József Múzeum Régészeti Adattára 87.574.
Kecskeméti Katona József Múzeum Régészeti Adattára 88.649.
Kecskeméti Katona József Múzeum Régészeti Adattára 90.686.
Kecskeméti Katona József Múzeum Régészeti Adattára 90.687.
Kecskeméti Katona József Múzeum Régészeti Adattára 99.803.
Kecskeméti Katona József Múzeum Régészeti Adattára 2001.

IRODALOM

Banner János: Az Alföldi Tudományos Intézet régészeti feladatai. In Bartucz Lajos (szerk.): *Alföldi Tudományos Intézet évkönyve. I* (1944-1945). Szeged [1946]. 107-30.

Csallány Dezső: *Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mittel-europa.* Budapest 1956.

Fülöp András: Lajosmizse-Pusztatemplom. In Wollák Katalin (szerk.): *Az 1995. év régészeti kutatásai.* (Régészeti Füzetek I.49.) Budapest 1997. 108-9.

Hajdrik Gabriella – Kulcsár Valéria – Somogyvári Ágnes – V. Székely György: *„Az eltűnt idő nyomában…" 5000 év régészeti leletei Lajosmizsén és Ladánybenén.* Lajosmizse 2006.

Horváth Attila: Az M/5 autópálya leletmentései Lajosmizse határában. In Sztrinkó István (szerk.): *Múzeumi kutatások Bács-Kiskun megyében 1988.* Kecskemét 1990. 16-21.

Kőhegyi Mihály: Szabó Kálmán emlékezete (1886-1963). *Cumania* 2 (1974) 427-56.

Kulcsár Valéria: Előzetes jelentés a lajosmizsei szarmata temető feltárásáról. (Adatok a sír körülárkolás szokásának kialakulásához). In Sztrinkó István (szerk.): *Múzeumi kutatások Bács-Kiskun megyében 1988*. Kecskemét 1990. 31-6.

——: Honfoglalás kori gyermeksír Lajosmizséről. (Leletmentés az M5 útnál II) Landnahmezeitliches Kindergrab aus Lajosmizse. *Cumania* 13 (1992) 75-85.

Kulcsár Valéria – Vörös István: Szarmata telep Lajosmizse határában. Leletmentés az M5 útnál. *Cumania* 11 (1989) 67-93.

Nyári Diána – Kiss Tímea: Homokmozgások vizsgálata a Duna–Tisza közén. *Földrajzi Közlemények* 129/3-4 (2005) 133-47.

Papp László: Ásatások a XVI. században elpusztult Kecskemét-vidéki falvak helyén. *Néprajzi Értesítő* 23 (1931) 137-52.

Rezsőfy, György: A Vasmegyei Régészeti Egylet gyűjteményeinek jegyzéke. *A Vasmegyei Régészeti Egylet Évi Jelentése* 10-11 (1882-1883) [1884] 10-54.

Rosta Szabolcs: Lajosmizse, Kisjuhász-tanya. In Kisfaludi Júlia (szerk.): *Régészeti kutatá-*

sok Magyarországon 2007. Budapest 2008. 242.

Somogyvári Ágnes: Bronzkori település Lajosmizse határában. In Sztrinkó István (szerk.): *Múzeumi kutatások Bács-Kiskun megyében 1988*. Kecskemét 1990. 22-6.

——: Nagyberuházások és régészet Bács-Kiskun megyében (M5). *Magyar Múzeumok* 13/1 (2007) 14-7.

Somogyvári Ágnes – V. Székely György: Lajosmizse, Mizse 1. In Bencze Zoltán et al. (szerk.): *Régészeti kutatások Magyarországon 1998*. Budapest 2001. 155.

Szabó Kálmán: *Az alföldi magyar nép művelődéstörténeti emlékei. Kecskemét th. város múzeumának ásatásai.* Budapest 1938.

V. Székely György: Árpád-kori teleprészlet feltárása Lajosmizse határában. In Sztrinkó István (szerk.): *Múzeumi kutatások Bács-Kiskun megyében 1988*. Kecskemét 1990. 47-54.

——: Lajosmizse határa. In Kisfaludi Júlia (szerk.): *Régészeti kutatások Magyarországon 2007*. Budapest 2008. 242-3.

Wicker Erika: Árpád-kori településrészlet Lajosmizse határában. In Sztrinkó István (szerk.): *Múzeumi kutatások Bács-Kiskun megyében 1988*. Kecskemét 1990. 37-46.

——: Bronzlelet a lajosmizsei bronzkori településről. (M5 D1 B terület). In Sztrinkó István (szerk.): *Múzeumi kutatások Bács-Kiskun megyében 1988*. Kecskemét 1990. 27-30.

Archaeological works in the territory of Lajosmizse (1884–2016)
A survey of the history of research

by *Gábor Sz. Wilhelm*

Relatively numerous sporadic findings were turned up in the territory of Lajosmizse from the end of the nineteenth century on, and then more professional topographical and field research took place, unfortunately, however, we cannot tell about systematic and professional archaeological research in the territory of the village up to this day. In this paper, I delineate the archaeological works took place within the present-day administrative area of Lajosmizse, from the very beginnings up to the present day.

The detections and excavations of the sites were mostly performed in the investment areas, while the appearance of certain findings is the result of chance. Nevertheless, the number of the archaeological sites contained in the authenticated muster roll and topographically mapped is relatively high (82 pieces), the number of the unexplored sites, however, may be double.

Despite the low number of the excavations, the findings are plentiful, some of them – e.g. the Scythian and the Celtic ones – are regionally outstanding.

The archaeological works of highest volume were connected to the construction of the M5 Motorway between 1978 and 1987, during which, after intensive topographical works, smaller pre-development excavations took place at several locations. To the present day, works of the same degree have not been performed. In the coming period, the most important task is the completion of the overall topographical works, besides the forthcoming pre-development excavations.

LAJOSMIZSE KÖZSÉGGÉ ALAKULÁSÁNAK ELSŐ STÁCIÓJA (1854–1861)

Bánkiné Molnár Erzsébet

ELŐZMÉNYEK

Az 1848-as szabadságharc leverése után megkezdődött az ország, benne a Jászkun kerület közigazgatásának átszervezése. Az ország közigazgatásának irányítására 1850-től öt kerületet hoztak létre: a Soproni, Pozsonyi, Kassai, Buda-Pesti és Nagyváradi kormányzókerületeket.[1] A jászkunok és még nyolc megye a buda-pesti egységen belül a Pesti polgári kerületbe tartozott. A Jászkun kerület politikai ügyeinek vezetésével 1849. szeptember 12-én Kenéz Mihályt bízták meg, ugyanazt a személyt, akit 1848. április 4-én a jászkunok megfosztottak követi rangjától.

Az egyes kerületek (Jász-Nagykun-Kiskun) – járások – élén október elejére megtörténtek a személyi változások. Már ekkor felvetődött, hogy a Kiskun kerület felső helységeinek irányítására egy külön kerületi biztost – helyi szóhasználattal kerületi kapitányt – és mellé segédet kellene kinevezni.[2] A Jászkun kerület új főkapitányának 1849. december 20-tól a Pest megyei másodalispánt, Jankovich Györgyöt nevezte ki Haynau.

Az ország közigazgatási rendszerének szervezeti átalakítása Alexander Bach osztrák belügyminiszter főhatósága alatt folytatódott. Az átalakulás legfontosabb ismérve a testületi ügyintézés elvének megszüntetése, az egyszemélyi irányítás és felelősség bevezetése volt. A közigazgatás alsó szintje a járás lett. A Jászkun kerületben megszűnt a kerületek hármas

1 Bánkiné Molnár Erzsébet: *A Jászkun Kerület igazgatása 1745-1876.* (Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Közleményei 51.) Debrecen 1996. 145-78.

2 *Uo.* 150.

egysége, bár összetartozásuk megmaradhatott, de 1850-től a három kerület helyett öt járásra tagolódtak.

A volt Kiskun kerületből két járás alakult Kiskunfélegyháza és Kunszentmiklós székhelyekkel, élükön egy-egy kapitánnyal. Ezt a szervezetet azonban nem tekintették véglegesnek. A tisztségviselők mindegyike kinevezéssel került a hivatalába. A Pesti kerület polgári főbiztosa, Szentiványi Vince a Jászkun kerület teljes tisztikarát 1850. január 21-én nevezte ki.[3] A kiváltságokra utaló jelképeket betiltották, minden hivatalos eljárásnál a császári sassal és a hivatalt jelölő körirattal ellátott pecsétet kellett használni.

Az egyes helységek igazgatási rendje személycserékkel, de még változatlan maradt, csupán a mezővárosi rangot törölték el, minden település községgé fokozódott le.

3 MNL BKML [Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára] Kiskunfélegyházi Részleg, Kiskun Kapitányság iratai 55/1867.

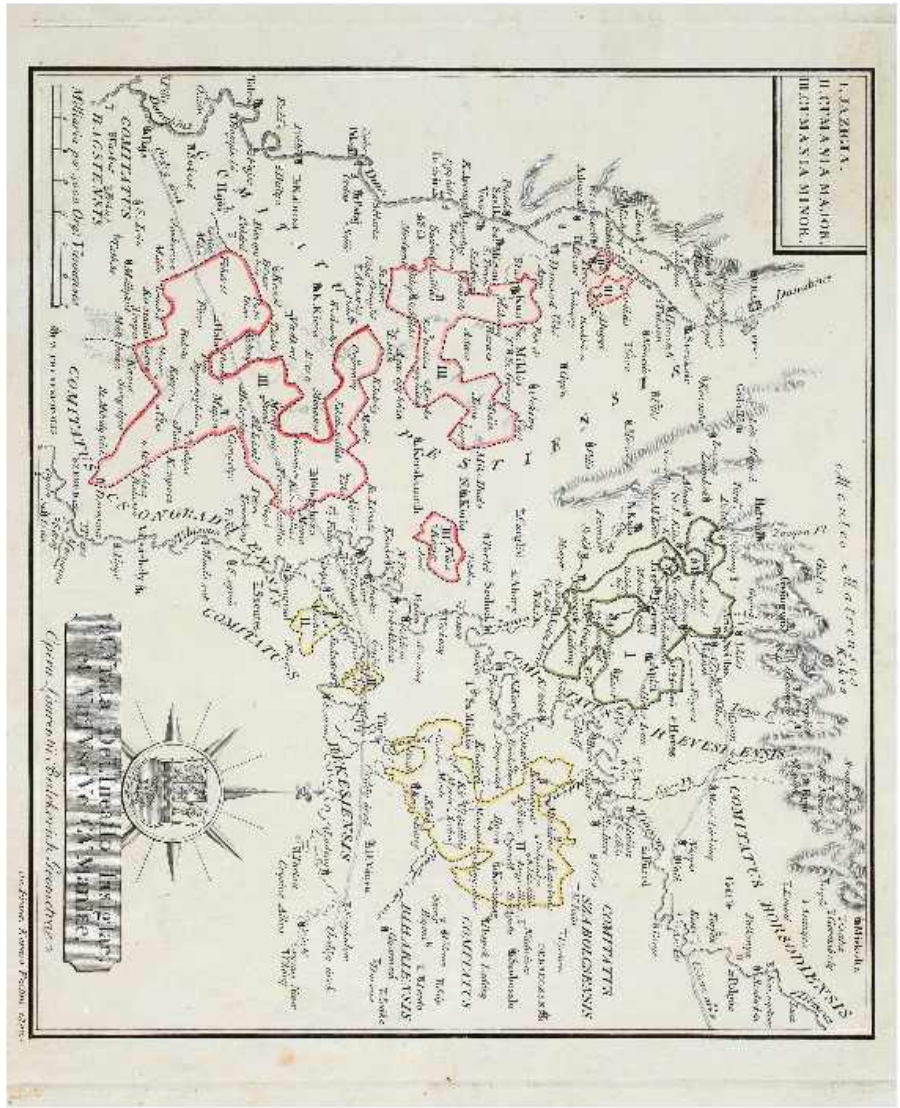

1. térkép: a CVrata De Lineatio Iasigiae, et VtrIVsqVe CVManiae / Opera Laurentii Bedekovich Geometrae.; sc. Franc. Kanacs Pestini 1802[4]

4 Országos Széchényi Könyvtár, Térképtár, TR 364.

1850 elején statisztikai felmérés kezdődött azzal a céllal, hogy az új közigazgatási beosztást indokolni lehessen. Az adatgyűjtés vonatkozott a terület földrajzi jellemzőire, továbbá a gazdasági és népességi adatokra. Mindezekre az új adók, a földadó és a fogyasztási adó bevezetéséhez is szükség volt. Megkezdődött a csendőrőrsök szervezése. A Kiskun kerületben megalakított két járás közül Lajos-Mizse a Kunszentmiklósi járásba soroltatott.

A statisztikai felmérések nyomán az ideiglenes kormányzati kurzus újabb változtatásokat vezetett be. Az 1851 áprilisától 1853 májusáig tartó időszakban ismét megváltoztatták a községek járásokba sorolását, Lajos-Mizse azonban maradhatott a korábbi járásában. 1853. január 10-én végre a császár jóváhagyta a Magyarországon bevezetendő közigazgatás szervező rendeletét, ám ez nem jelentette a meglévő rendszer stabilizálását, sokkal inkább a történelmi igazgatási rendszer teljes eltörlését. A változások eredményeként megalakultak a vegyes szolgabíróságok, amelyekben egyesítették a közigazgatási és a jogszolgáltatási feladatok ellátását. Kivételt képezett Jászberény, ahol önálló I. osztályú járásbíróság működött. A vegyes szolgabíróságokhoz tartozó új járások 1854 áprilisától működtek. Lajos-Mizse és Bene pusztákat nem érintette a járások átalakulása, mindhárom puszta 1850-től folyamatosan a Kunszentmiklósi járásba, a Kunszentmiklósi Cs. Kir. Járási Kapitányság hatósága alá tartozott.

A sorozatos átszervezések a járásokra vonatkoztak, a községek igazgatásának átalakítása az 1850-es évek végén még megoldásra várt, bár sürgette, hogy a járási kapitányokra túl sok feladat hárult. 1859 áprilisára elkészült és uralkodói jóváhagyást nyert a Bach belügyminiszter által kidolgozott községrendezési terv, a bevezetéséhez azonban országgyűlési jóváhagyásra lett volna szükség, mert a végrehajtást csak törvény szabályozhatta, törvényt pedig a magyar országgyűlés hozhatott. Így az elkészült tervezetet félretették, hiszen megkezdődött a császár és a magyar

konzervatívok közötti egyezkedés az országgyűlés összehívásáról.

A régi rend visszaállítását az 1860. október 20-án kiadott októberi diploma[5] tette lehetővé, amely véget vetett a Bach-korszaknak és megalapozta az új alkotmányos rendszert. A Bach-féle területrendezés érvényét vesztette, lehetővé vált a régi megyehatárok visszaállítása. Helyreállt a Jászkun kerület történelmi hármas tagoltsága, s a tényleges újraszervezésre 1861. január 16-ra Jankovich főkapitány összehívta a kerületek közgyűlését.

Visszatekintve a változásoktól terhelt 1850–1860-ig tartó időszakra, kiderül, hogy Lajos-Mizse életében annak ellenére jelentős változások történtek, hogy a puszta mindvégig a Kunszentmiklósi Cs. Kir. Járási Kapitányság hatósága alá tartozott. Jászberény kiskunsági pusztájának közigazgatása a Bach-korszakban önállósodott.

A KÖZIGAZGATÁSI KÖZSÉG MEGALAKULÁSA

Lajosmizse benépesítésének részletes feldolgozása még nem történt meg. A kezdetekről ismert szórvány adatok szerint az első telepesek 1815-ben érkeztek a pusztára.[6] 1816-ban Kecskemét a Helytartótanácshoz fordult és támogatást kért a Jászkun kerületbe tartozó valamelyik kiskunsági puszta megszállásához. Szerintük Páka, Mérges, Bene, Lajos és Mizse jöhetett volna számításba. A Jászkun kerület azonban elzárkózott a kecskemétiek óhaja elől. A kijelölt deputáció úgy nyilatkozott, hogy a puszták megszállása ártalmas lenne a községekre *„egyszersmind annak tellyesítését alkotmányainkhoz képest is, minthogy pusztáink a közönséges lakosoknak pascuatiora*

5 A rendeletben a császár visszaállította az 1848 előtti magyar igazgatási rendszert: a Magyar Udvari Kancelláriát, a Helytartótanácsot és a vármegyéket.

6 Benedek Gyula – Kürti László: *Bene, Lajos és Mizse oklevelei, történeti dokumentumai (1385-1877)*. Kecskemét 2004. 219.

kirendelt tulajdoni volnának lehetetlennek tartjuk."[7] Ugyanekkor nyilatkozott Jászberény ismételten emlékeztetve, hogy *„Lajos Mizse és fél Bene puszták redemptio alkalmatosságával az három megyebéli közönségnek egymás közti megosztása folytán proportio szerint"* Jászberényé lettek. Lajos nagyobb része legelő volt, a többit a gazdák között harminc évre felosztva használták. Leköltözni nem akarnak, írták a berényiek, de *„azon pusztáinkat, mint örökös tulajdonunkat idegeneknek megszállásra oda nem engedhettyük."* Talán éppen Kecskemét benépesítési törekvése adott lendületet a belső megszállás növekedésének: bizonyos, hogy egyre többen építettek fennmaradó épületeket a pusztán.

1826-ban a váci püspökség részére készült összeírásban Jászberény kiskunsági pusztáin már 470 lakost jegyeztek fel.[8] Közöttük voltak állandóan a pusztán lakók és olyanok is, akik csak időlegesen tartózkodtak ott. Az teljes bizonyossággal kimondható, hogy a pusztákon lakó népesség száma egyre gyarapodott. Az 1850-ben bevezetett új adók beszedésének és kezelésének gördülékennyé tételét a felállított adóhivatalok segítségétől várták. Ugyanebből az okból – a már meglévő községek mellett – a jelentősebb népességszámmal bíró pusztákat úgynevezett adóközségekké nyilvánították. 1851 februárjában Lajos-Mizse és fél Bene mint adóközség a Kunszentmiklósi járásba tartozott.[9] Az új adóközség igazgatása elszakadt az anyaváros Jászberény igazgatásától, hiszen Jászberény külön járásba tartozott: a Jászberényi Cs. Kir. Szolgabíróság mint Kapitányság székhelye volt. A puszta közigazgatási önállósodásának törekvései 1854-től erősödtek fel, amikor a járási hivatalokra hárult túlzott teher miatt törekvéseikhez sikerült elnyerniük Bibó

7 MNL JNSZML [Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára] Jászkun kerület iratai, Fasc. 4., N°646/1816. május 5.

8 Bagi Gábor: Adalékok a kiskunsági jász puszták népességéhez. In Juhász Antal (szerk.): *Migráció és település a Duna–Tisza közén. II.* Szeged 1997. 19-36.

9 Benedek – Kürti: *Bene, Lajos és Mizse* 199.

Károly járási kapitány támogatását.

Bibó Károly támogatásának hatására a főkapitány belátta, hogy az anyavárostól való távolság és az igazgatási szervezet megváltozása napi akadályokat okoz a hivatali irányításban, ezért 1854. október 29-én kelt leiratában[10] a közszolgálat és a pusztai birtok kényelmére *„Lajos és ½ Bene pusztát az anya községétől, Berénytől közigazgatási tekintetben függetlennek"* nyilvánította. A főkapitány rendelkezett a közigazgatási függetlenség szervezeti feltételeiről:

a) a pusztáknak elöljárósága a függetlenség jeléül külön pecséttel láttatik el

b) közvetlenül levelez a kunszentmiklósi járási kapitánnyal, s attól veszi a rendeleteket

c) *„Jászberény és a nevezett puszták közötti birtokviszonyok továbbra is megmaradván; gazdasági tekintetben a pusztabíró a jászberényi elöljáróságnak alá van rendelve*

d) *A Lajosi elöljáróság álland egy pusztabíróból, segédből és adószedőből a kellő szolgai személyzettel együtt – az elöljáróság kinevezése, díjazása, s költségek fedezése iránt a tárgyalás befejezte után külön rendelet fog adatni.*

e) *Hogy a pusztai lakosok a vallás és tanítás jótékonyságában részesülhessenek – a pusztán egy ideiglenes imaház és oskola felállítandó. Intézkedés fog tétetni a tanító kinevezése és az iránt, hogy egy lelkész vagy szerzetes állandóan ott tartózkodjék."*

A leiratban megfogalmazott intézkedésekről és azok 1854. november 1-ben megszabott életbe léptetéséről a főkapitány értesítette Bibó Károly kunszentmiklósi járási kapitányt, hiszen a rendelkezés foganatosítása a járási kapitány feladata volt.

10 MNL BKML Kiskunfélegyházi Részleg, Kunszentmiklósi Cs. Kir. Járási Kapitányság iratai 3399/1854, csatolva a 102/1857 sz. irathoz.

Alig telt el két esztendő, amikor jelentkeztek az önállósodásból fakadó problémák, melyek természetszerűen a közigazgatási község működési költségeinek fedezetéhez kapcsolódtak. 1856-ban ugyanis Jankovich főkapitány elrendelte, hogy a működés anyagi fedezetéről a község maga gondoskodjon. Bibó járási kapitány több pénzügyi forrásra tett javaslatot. Elsőnek azt javasolta, hogy a pusztai lakosokra vessenek ki a házadó és a személyes kereseti adó után pótadót. Második forrásnak a vendégfogadó évi jövedelmét, harmadik forrásnak a szárazmalom évi jövedelmét és kiegészítésként a pusztai erdőből szükség szerint eladandó fa árát nevezte meg. A pénzügyek kezelésének ellenőrzésére egy bizottmány megalakítását javasolta, akik a szükséges hatáskörrel és jogokkal rendelkeznének a számadások ellenőrzéséhez.

A javaslatok megvalósítása azonban nem történhetett meg a pusztai lakosok és az anyaváros egyetértése nélkül, melyek elnyerését egy közös gyűléstől remélték. Közben ismét eltelt két hónap, március elején pedig a közelgő pesti vásár és a húsvéti ünnepek miatt nem hívhattak össze közgyűlést. Ez időszak alatt a függetlenedés már hivatalos volt. Megtörtént a községi hivatalok helyének kijelölése. A pusztabíró a vendégfogadó és az ideiglenes imaház körül vasárnap és ünnepnapokon az összegyűlt népnek hirdetéseket tartott, adóbeszedést végzett, de szükség lett volna egy alkalmas önálló hivatali lakra.

A község igazgatási feladatai egyre erősebben körvonalazódtak. A főkapitány utasítása szerint a pusztabíró köteles volt a levelezéséről és a működéséről jegyzőkönyvet vezetni. Jogai az állandó lakosokra vonatkoztak, számukra marhás levelet, útlevelet, bizonyítványokat adhatott, ezeket a kunszentmiklósi kapitányi hivatal érvényesnek ismerte el. Ismételten megerősítést nyert, hogy az útlevélkiadás már nem a jászberényi, hanem a kunszentmiklósi hivatalhoz tartozik. Körvonalazódott a községi tanács összetétele és funkciója. A kinevezett bizalmi férfiakból álló

bizottmány a községi tanácsot pótolta, és jogosult lett a pusztabíró havi számadását ellenőrizni. Ők engedélyezték a nagyobb kiadásokat, melyek értékhatára 20–200 pengőforintig terjedhetett. A húsz pengőforint alatti kiadások a pusztabíró hatáskörébe tartoztak. A főkapitány elrendelte, hogy minden 14. napon, ha kell, a nyolcadik napon a bizottmány tagjai és a pusztabíró közösen tanácskozzanak a pusztai igazgatás ügyeiről, s a tanácskozásról jegyzőkönyvet vezessenek, döntéseiket pedig végrehajtsák, ha azok nem lépik át a hatáskörüket. A község szervezeti életének ilyen módon megtörtént szabályozása azonban nem oldotta meg a fenntartási költségek előteremtését, ezért a járási kapitány kitűzte a szükséges tanácskozás időpontját 1856. május 20-ra.

A tanácskozásról, melyet a lajosi vendéglőben a járási kapitány elnökletével tartottak, jegyzőkönyv készült (1. sz. melléklet). A tárgy Lajos-Mizse és Bene pusztáknak mint önálló községnek a rendezése volt. Az anyaváros küldötteinek és a pusztai lakosok képviselőinek előzetesen összeállított javaslatokról kellett dönteniük.

Jászberény már januárban megajánlott a működési költségekre 2400 pft-ot vagy 379 kila[11] gabonát a puszta jövedelméből, amit a pusztabíró évi elszámolási kötelezettséggel kezelhetett volna. Az építendő imaházra az anyaváros 1200 pft-ot, a nagyvendéglő évi haszonbérét ajánlotta. Ami a puszta felosztását illette, arról márciusban nyilatkozott Jászberény, de az érvényes 12 évig tartó haszonbér letelte előtt nem tartották célszerűnek a felosztást; egyébként mind a tanács, mind a lakosság egyetértett a községgé alakulással.[12] Javaslatot tettek a pusztabíró és a jegyző éves fizetésére, megállapítván, hogy a hivatalban lévő pusztabíróval mindenki elégedett, jól végzi a munkáját, ezért szeretnék, ha továbbra is maradna a

11 1 jászkunsági kila = 1 pozsonyi mérő = 2 pozsonyi véka = 62,08 liter, illetve 46,56 kg búza.

12 A jegyzőkönyv megállapítását kiegészíti Fodor Ferenc közlése, mely szerint a puszta *„Rendszeres betelepítését 1856-ban határozta el Berény. A község helyének 800 kh területet jelöltek ki, amelyet 120 darab 800 négyszögöles telekre osztottak fel és bocsátottak áruba, de a telkek után legeltetési jogot nem adtak el, az a berényieké maradt".* Fodor Ferenc: *A Jászság életrajza*. Budapest 1942. 232.

hivatalában.

A közgyűlésen meghozták a községi igazgatás működéséhez szükséges határozatokat. Jászberény javaslatát elfogadták a költségfedezetre vonatkozóan és a pusztafelosztás elhalasztásáról. A pusztabíró megbízatását véglegesítették, döntöttek egy jegyző kinevezéséről és a szükséges adminisztráció, azaz a jegyzőkönyv vezetésének és a hatósági bizonyítványok ügyintézésének megkezdéséről.

A közgyűlésen elfogadott költségvetésből az önálló község előírt hivatali személyzetét – pusztabíró, segéd, adószedő – nem tudták volna fizetni, ezért a kapitány úgy döntött, hogy az adószedői teendőket is a pusztabíró végezze el a jegyző segítségével. Az elöljáróság tehát a bizalmi férfiakkal kiegészülve megalakult, de még hiányzott a főkapitány jóváhagyása. Hamarosan az is megérkezett. 1856. július 26-án Jankovich György a Jászkun kerület főkapitánya csekély módosítással jóváhagyta a község szervezetét. (2. sz. melléklet)

A főkapitányi leirat ismételten kimondta, hogy *„a Lajos-Mizsei puszta – az t.i. melly a Jászberényi belső határ kiegészítő részéül tekintetett – közigazgatási szempontból ön álló községet képez s nevezett anya községtől e tekintetben semmi némű függősége nincsen."* Jankovich főkapitány jóváhagyta az elöljáróságot és az elöljáróság ellenőrzésére a kinevezett bizalmiak személyét, akiknek hatásköre megfelelt a Községi Tanács hatáskörének. Ugyanekkor elrendelte, hogy a belső tanács mellé alakuljon külső tanács, amely kétszer annyi számú személyből álljon, mint a bizalmiak testülete. A külső tanács hatásköre tanácskozási joggal a község gazdasági ügyeire terjedt. Mivel Lajos-Mizse gazdasági szempontból még nem választatott el Jászberénytől, a főkapitány elrendelte, hogy a berényiek által ígért fenntartási költség ne vagylagosan 2400 pft vagy 379 kila gabona legyen, hanem mindkettő. A község első főbírójának az addigi pusztabíró-helyettest, Kovács Lőrincet nevezték ki évi 560 pft fizetéssel, de az adóügyek kezelése és az

adóbehajtás is feladata lett. A jegyzői hivatalt ifj. Kléger József 1857. február 1-től tölthette be, évi 400 pft fizetéssel. A jegyző kinevezésekor már a külső tanács tagjai is megkapták a főkapitányi jóváhagyást. 1857-ben a teljes közigazgatási szervezet személyi állománya megkapta a kinevezését. (3. sz. melléklet)

Az immár szervezett közigazgatású új község lakossága 1857 őszére paplakot építtetett, és elhatározták, hogy adománygyűjtést kezdenek új templom vagy imaház építésére. A gyűjtéshez megkapták a szükséges engedélyt.[13] Az első adományozók Halas és Majsa községek voltak, előbbi 10 pft 30 krajcárt gyűjtött, utóbbi pedig 3 pft 4 krajcárt. Kovács Lőrinc főbíró és ifj. Kléger József jegyző még 1859-ben is betöltötte hivatalát és megkapta a fizetését. Egy 1859. október 31-én keltezett jelentés szerint a Kunszentmiklósi Cs. Kir. Kapitánysághoz tartozott járásban a két lajosmizsei elöljáró díjazása volt a legmagasabb; a jegyző még lakást is kapott a 420 forintos fizetése mellé. Kovács Lőrinc a főbíróságért 420 pengőforintot, az adószedői feladatok ellátásáért külön 168 pft fizetést vehetett fel.[14] A pusztai község árvaügyekben Kunszentmiklóssal, Szabadszállással, Fülöpszállással és Lacházával együtt a Kunszentmiklósi Cs. Kir. Járási Árvabizottmány kerületéhez tartozott. Tehát azokat a feladatokat, amelyeket helyben nem lehetett elintézni, a járási hivatal hivatalnokai látták el.[15]

A közigazgatási község önálló élete 1861-ben áldozatul esett az országos változásoknak, a politikai élet konszolidálódásának. 1860-ban megjelent az új alkotmányos korszakot megalapozó októberi diploma, melynek hatására visszaállt a régi megyerendszer, s a Jászkun kerület 1848 előtti egysége. A helyreállított kerület első közgyűlésén, 1861. január 16-án, a jelenlévők határozatban rendelkeztek a jász települések pusztáinak a régi rend szerinti

13 MNL BKML Kiskunfélegyházi Részleg, Halasi Cs. Kir. Kapitányság iratai 2764/1857.
14 MNL BKML Kiskunfélegyházi Részleg, Kunszentmiklósi Cs. Kir. Kapitányság elnöki iratai 440/1859.
15 *Uo.* 153/1859.

visszacsatolásáról. Lajosmizse, bár az előző időszakban külön községet képezett, visszarendeltetett az anyaközség hatósága alá.

Visszatekintve az önálló község rövid életére, megállapíthatjuk, hogy hat esztendejüket a hivatali rendszer elvárásai terhelték, s amikor végre megszerveződtek és kiszabadultak a bürokrácia hálójából, áldozatul estek egy magasabb eszmének, melynek szellemében a politika formálói Magyarország önállóságát törekedtek helyreállítani.

UTÓSZÓ

Az 1871. évi XVIII. tc., a községi törvény 21. §-a értelmében a puszták községgé szerveződése ismét lendületet kapott. Lajosmizse és Bene ilyen irányú kérelmét azonban a Jászkun kerület közgyűlése nem támogatta. 1874. január 7-én elfogadták a belügyminiszter döntését, miszerint amíg a birtokviták az anyaközség Jászberénnyel nem rendeztetnek, s amíg be nem bizonyítják, hogy az átalakulásból fakadó anyagi terhekkel elbírnak, az átalakulást a belügyminiszter nem engedélyezi.[16] Tudjuk, a puszták lakossága nem mondott le az elszakadásról, de az önállósodásra 1877 tavaszáig, további három évig várniuk kellett.

16 MNL BKML Kiskunfélegyházi Részleg, Kiskun Kapitányság közigazgatási iratai 382/1874.

FORRÁSOK

FELHASZNÁLT LEVÉLTÁRI FONDOK:

Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára (Kiskunfélegyházi Részleg)

IV. 658. Kiskunhalasi Cs. Kir. Járási Kapitányság (Vegyes Szolgabíróság) iratai 1854-1860.

IV. 666. Kunszentmiklósi Cs. Kir. (Szolgabíróság) Járási Kapitányság iratai 1850-1853.

IV. 668. Kunszentmiklósi Cs. Kir. Járási Kapitányság (Vegyes Szolgabíróság) iratai 1854-1860.

IV. 753. Kiskun Kerületi Kapitányság iratai 1860-1876.

IRODALOM

Bagi Gábor: Adalékok a kiskunsági jász puszták népességéhez. In Juhász Antal (szerk.): *Migráció és település a Duna–Tisza közén. II.* Szeged 1997. 19-36.

Bánkiné Molnár Erzsébet: *A Jászkun Kerület igazgatása 1745-1876.* (Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Közleményei 51.) Debrecen 1996.

Benedek Gyula – Kürti László: *Bene, Lajos és Mizse oklevelei, történeti dokumentumai (1385-1877).* Kecskemét 2004.

Fodor Ferenc: *A Jászság életrajza*. Budapest 1942.

MELLÉKLETEK

1. SZ. MELLÉKLET

(102/1857. Kunszentmiklósi Cs. Kir. Kapitányság)
Jegyzőkönyv Lajos, Mizse és Bene pusztáknak az anya község Jászberény városától lett elszakításáról, 1856. május 20.

Jegyzőkönyv
Melly Lajos, Mizse és Bene pusztáknak az anya község Jászberény városától lett elszakítása és mint ön álló községnek rendezése tárgyában folyó 1856 évi május 20-án a Lajosi vendéglőben mint ez czélra kitűzött tanácskozási helyen felvétetett:

Jelenlévők:
Bibó Károly Kunszentmiklósi cs. kir. járási kapitány mint elnök, Dobos Sándor cs. kir. járási tollnok, Tarnai Károly, Bartal József, Szórád Mihály, Tózer József a cs. kir. főkapitányi hivatal f.e. 20 sz.a. rendelete következtében kinevezett bizottmányi férfiak, Farkas János Jászberény város főbírája, Kristóf Lőrincz és Mizsei István J. Berény városi tanácsnokok, Kovács Lőrincz pusztabíró, Tarnai Flórián közbirtokos, Varga Márton, Szabó László, Bene András, Földházi István, Durucz István, Juhász József, Lakzi Kovács János, Skultéti Lajos, ör. Oláh András, Czigány Mihály és Varga László pusztai lakosok.

Ez alkalommal elnöklő J. kapitány az összejövetel és tanácskozmány czélját röviden előadván, a jelenlévőket okadatolva felszólítva Lajos Mizse és Bene pusztáknak mint ön álló községnek rendezhetése végett, jóakaratú s a közérdekkel megegyező közre munkálásukat. – Ezután a nevezett pusz-

táknak mint ön álló községnek rendezésére vonatkozó - s múlt 1854-ik évi okt. 29-én 9964. – 1856. évi jan. 5öd. 20. és végül 1856. évi márc. 2-án 1593 számok alatt kelt cs. kir. főkapitányi hivataltól érkezett rendeletek olvastattak fel, hogy ezen rendeletek alapján mind az anya város küldöttei mind az pusztai lakosság képviselői ez tárgy felett nyilatkozataikat s illetőleg véleményüket nyilvánítsák.

Az mi az első szám alatt felolvasott és múlt 1854ik évi okt. 29-én 9964 szám alatt kelt cs. kir. főkapitányi rendeletben az nevezett puszták rendezésére vonatkozólag meghagyattak – miután már a rendelet értelmében rég életbe léptettek – és az e feletti tanácskozás vagy vitatkozás feleslegessé vált volna, az felolvasva tudomásul vétetett.

Az második szám alatt felolvasott és a f. é. jan. 5. napján 20. szám alatt kelt cs. kir. főkapitányi rendeletben Lajos Mizse és Bene puszták mint község költségei fedezésére kijelölt jövedelmek felett az anya város küldöttei kijelentették, hogy az érdeklett puszták mint ön álló község közigazgatási költségeinek fedezésére, eltérve a cs. kir. főkapitányi hivatal rendeletének betű szerinti értelmezésétől, évenként 2400 pengő forintot és 379 kila gabonát az képpen megajánlani, hogy ezen összeget az kérdéses puszták jövedelmeiből az illető puszta bírónak utalványozni fogják, ki annak mikénti és hova lett fordításáról a melléje kinevezett bizottmányi férfiaknak számolni, és ezen számadását felül vizsgálat véget az Kunszentmiklósi cs. kir. kapitányi hivatalhoz minden év végével pontosan felküldeni kötelezetik: kérvén egyszer s mind az illető küldöttek, hogy az ezen ajánlatokról és az egész tanácskozmányról felvett jegyző könyv küldőik Jászberény városa és tanácsa részére is egy példányban tudomás szerzés végett küldessék meg: anyival is inkább miután a jelen évben is megajánlott és már részben ki is fizetett 2400 pfton felül ez évben az újonnan építendő ima ház költségeire az anya város szinte 1200 pftot az nagy vendéglő évi haszonbérét oda ajánlott és azt oda is fizetendi: az anya város ezen ajánlatán

megnyugodván mind a bizottmányi férfiak mind a pusztai lakosság az második szám alatt felolvasott rendelet ily értelemben megváltoztatásába bele egyeztek.

Végül az f.é. márc. 2 án 1593 szám alatt rendeletre vonatkozólag az anya város küldöttei ki jelentették, hogy az nevezett pusztáknak felosztása és felméretése és az rendelet értelmébeni községgé alakítása a még a pusztákra fenn álló és 12 évig tartó haszonbér eltelte előtt czélszerűen nem eszközölhető egyéb iránt az rendelet többi pontjaiban ők szint úgy mint az pusztai lakosság megnyugodnak és azt egyesült erővel életbe léptetni ohajtják, és az újonnan alakítandó községnek egy előre egy pusztabírája 560 – egy jegyzője 400 pengő forinttal lévén felállítandó, az jelenlegi puszta bírót továbbra is megtartatni óhajtják, az jegyző mi előtti megválasztására úgy az marhás levelek, és jegyzőkönyveknek az község részére leendő beszerzésre elnöklő cs. kir. járási kapitány urat felkérték – kérvén egyszersmind ezen tanácskozmányról felvett jegyzőkönyvet annak ez értelemben levő helyben hagyása végett az cs. kir. főkapitányi hivatalhoz felterjeszteni.

Miután jelen tárgyban sem az anya város küldöttei sem az pusztai lakosság többet előadni nem óhajtott az tanácskozmány befejeztetett.

Kelt Lajoson 1856. évi május 20-án

Bibó Kapitány

Dobos Sándor
j. tollnok, mint jegyzőkönyv vezető

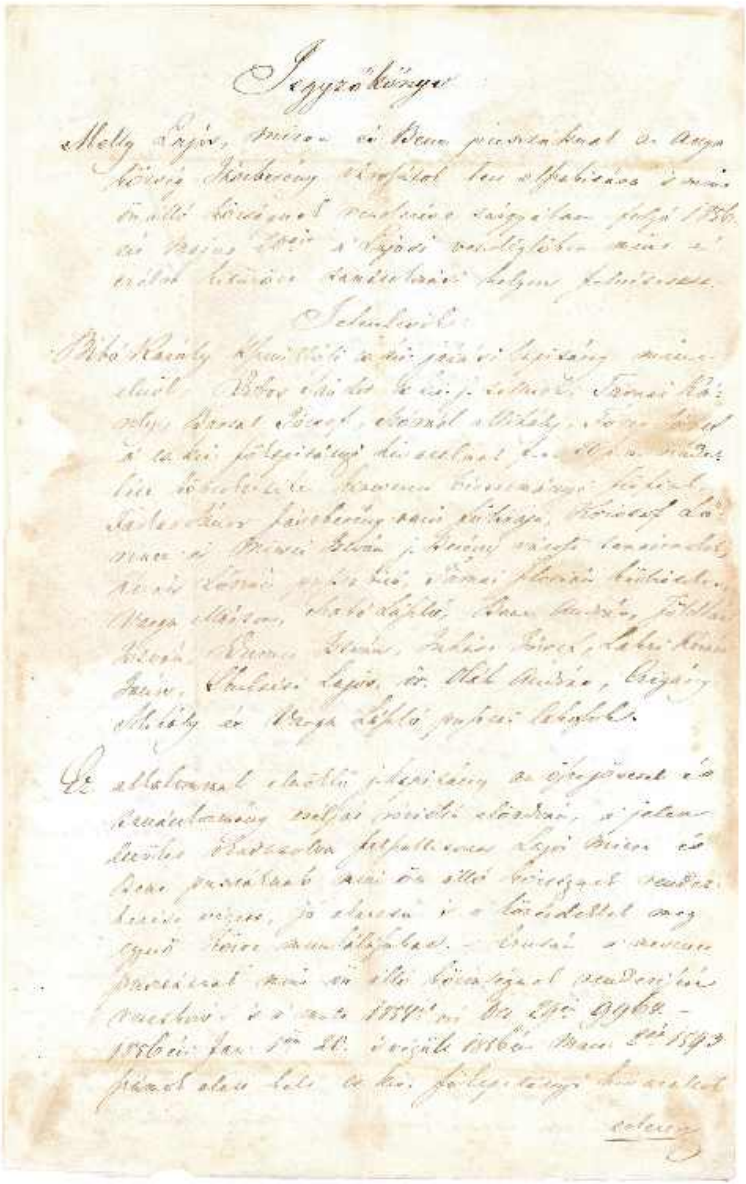

Jegyzőkönyv

Melly Lajos, mint az Ecsen pusztának az Angya Károly Jószágával történt elkülönítése iránt tett előterjesztése folytán 1886. évi Május 20án a Lajosi határban mint a mellett létezett határbeli különbségek felvétele végett kiszállott Választmánynak

Jelenlévők:

Bíró Károly Kun-Kócsi járási főszolgabíró mint elnök, Bálint Sándor Kun-Kócsi járási főjegyző, Tóth Károly Kun-Kócsi járási főmérnök, Szabó Károly Kun-Kócsi járási főorvos, Kovács Sándor Jászberény városi tanácsnok, Kovács Károly Jászberény városi tanácsnok, Nagy Mihály, Kovács Sándor, Szabó Károly, Szabó Károly Jászberény városi tanácsnok, Szabó Károly, Szabó Károly Jászberény városi tanácsnok, Szabó Károly, Szabó Károly Jászberény városi tanácsnok

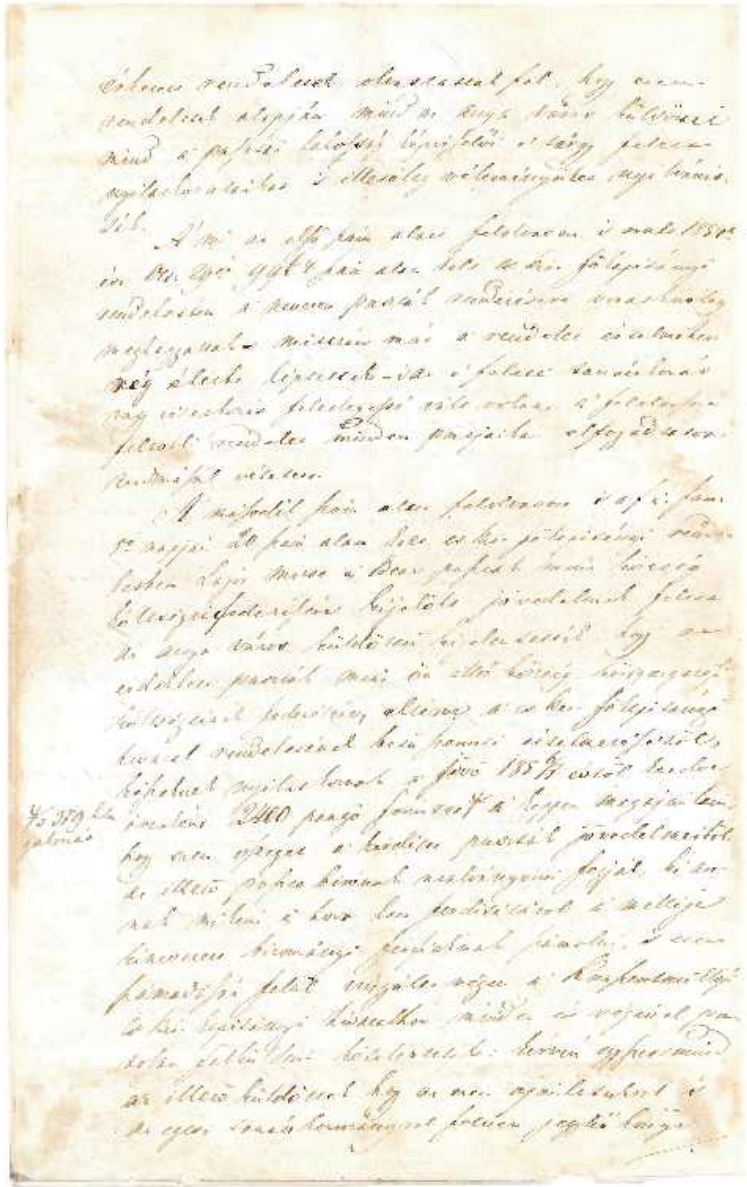

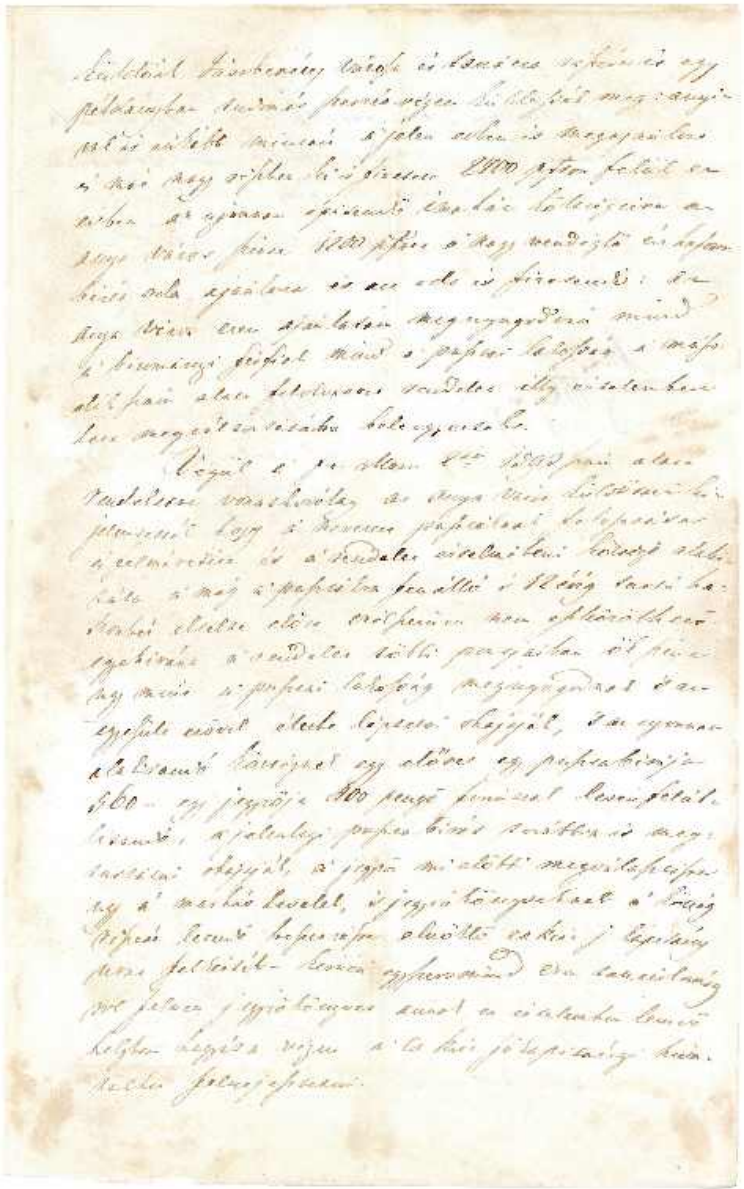

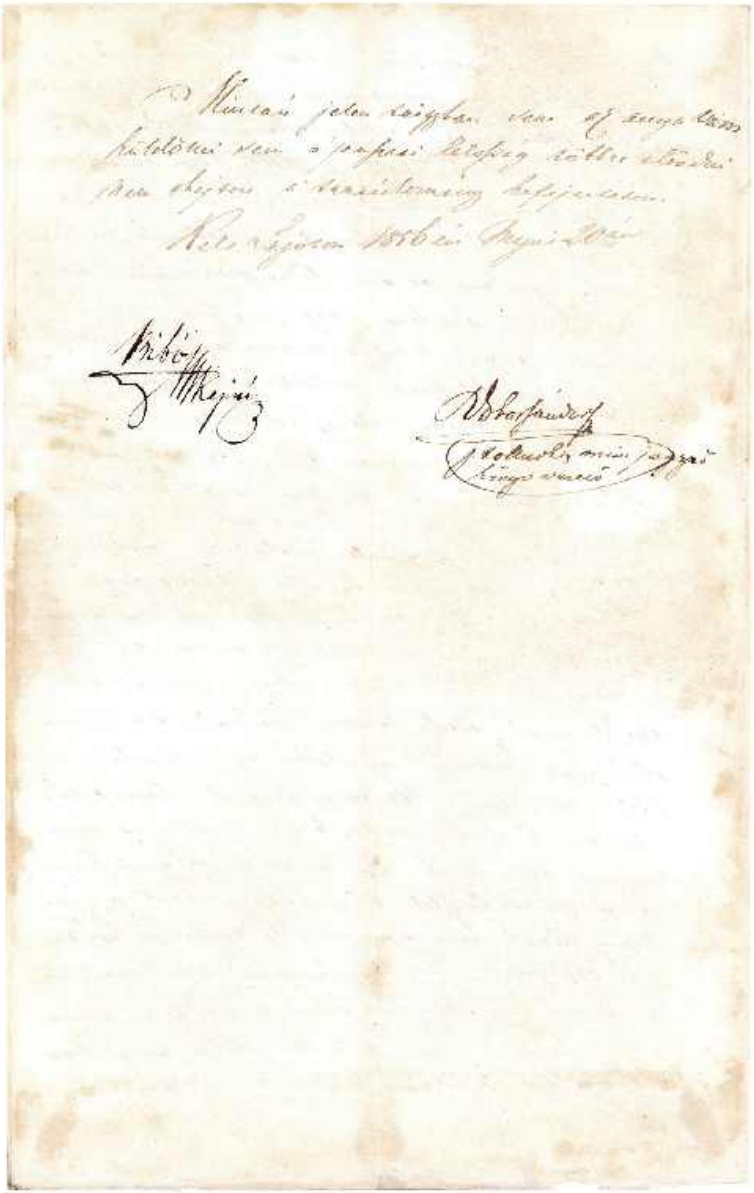

2. SZ. MELLÉKLET

(102/1857. Kunszentmiklósi Cs. Kir. Kapitányság)

1856. július 26-án Jankovich György a Jászkun kerület főkapitánya jóváhagyta a község szervezetét.

Cs. k. járási Kapitánynak!
Kunszentmiklóson

Hivatkozva a cs. k. Kapitányságnak f. évi június 24-én 3399.sz. a. k. felterjesztésére figyelemmel a már e tárgyban kiadott rendeletekre a Lajos Mizsei puszta függetlenítése, tekintvén rendezése iránt következők szolgálnak sinór mértékül

1 ször a Lajos Mizsei puszta – az t.i. melly a Jászberényi belső határ kiegészítő részéül tekintetett – közigazgatási szempontból ön álló községet képez s a nevezett anya községtől e tekintetben semmi némű függésben nincsen

2. a Községi Elöljáróságot gyakorolja és főbíró és egy jegyző az előbbieknek teendőihez az adózás is fog tartozni, - a második a főbírónak rendelkezése alatt áll, attól nyeri a munka felosztást.

Ezen Elöljárók mellé a szükséges szolgai személyzet is megállapítandó lesz.

3. Az Elöljáróság ellenőre illetőleg a Lajos Mizsei Község érdekeinek képviselője a már kinevezett Bizalmi férfiakból áll, kiknek hatásköre ugyanazonos a Községi Tanácséval.

Ezen Bel Tanács mellé még egy Kül Tanács alakítandó, melly kétszer annyi számmal leend mint az Bizalmi férfiak és mellynek hatásköre az község bel gazdasági ügyei eránt tanácskozási jogban álapítatik meg.

4. Lajos Mizse gazdasági szempontból még egyelőre az anya község Jászberénytől nem választatik.

Ezek lévén az alapok mellyekre Lajos Mizse rendezése fektetendő vonatkozólag immár az kezdetben hivatkozott felterjesztésben foglalt javaslatára válaszoltatik.

A felmutatott és vissza mellékelt Tanácskozási jegyzőkönyvben foglalt határozat, miszerint Jász Berény anya község a közigazgatási költségek fedezésére évenkénti 2400 pftal és 379 kila gabonával járuljon, az 4. pont szellemében helyben hagyatik.

Kovács Lőrincz eddigi puszta bírói helyettes tekintve hasznos, és hű szolgálatait Lajos Mizse község főbírájává évi 560 pft fizetéssel kineveztetik, úgy azonban hogy egyszersmind az adó ügy kezelését, és az adó behajtását is eszközölje.

A melléje nevezendő és 400 pfttal díjazandó Jegyző kinevezése eránt az Bizalmi férfiakból álló Bel Tanács meg hallgatása utáni felterjesztését az cs. k. kapitányságnak el várom.

E Tanács hozzájárulásával egyszersmind az szolgai személyzet alakítandó és az Kül Tanács szervezése iránt kellő javallat teendő.

Mindezek utáni jelentése az Kapitányságnak rövidleg el váratik.

Jászberény Julius 26-án 1856.
Cs. K. fő Kapitány
Jankovich

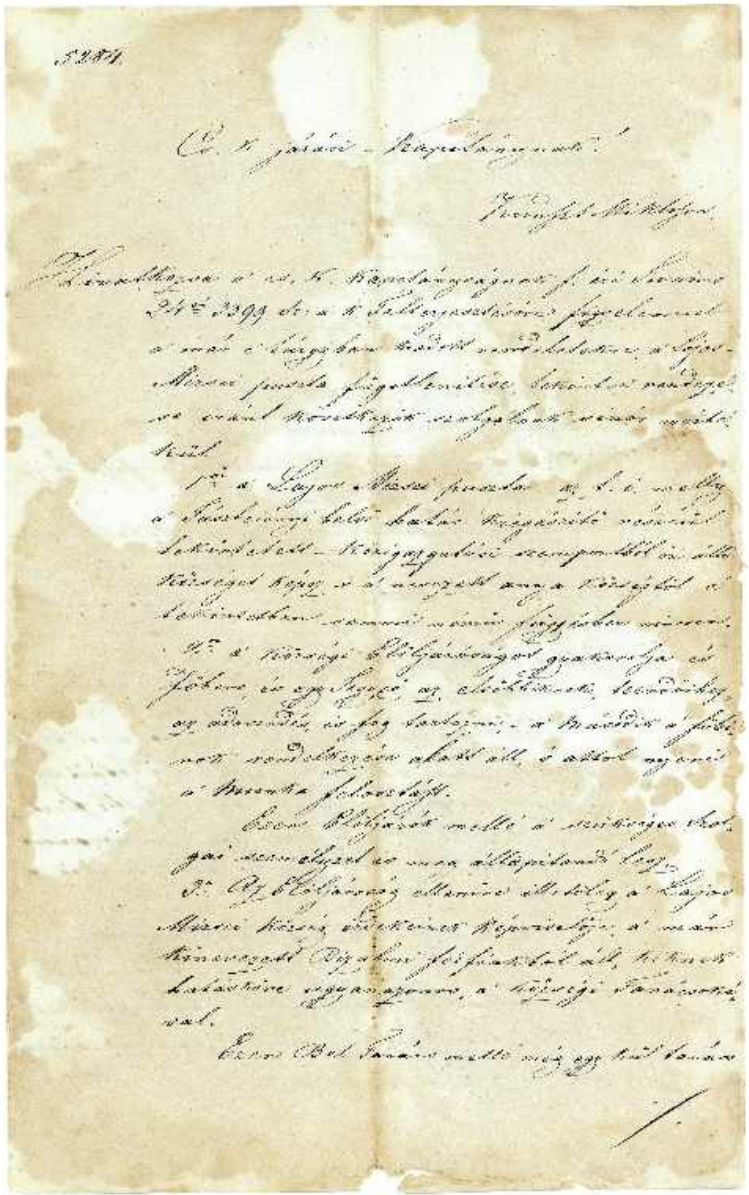

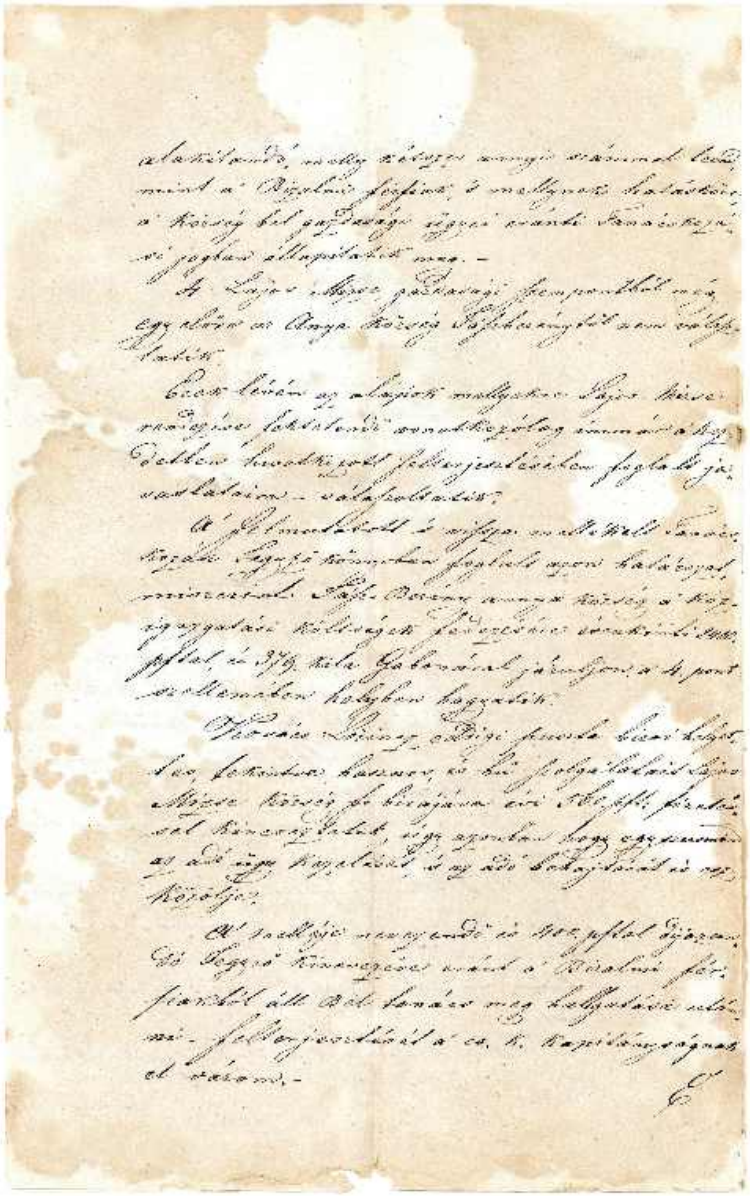

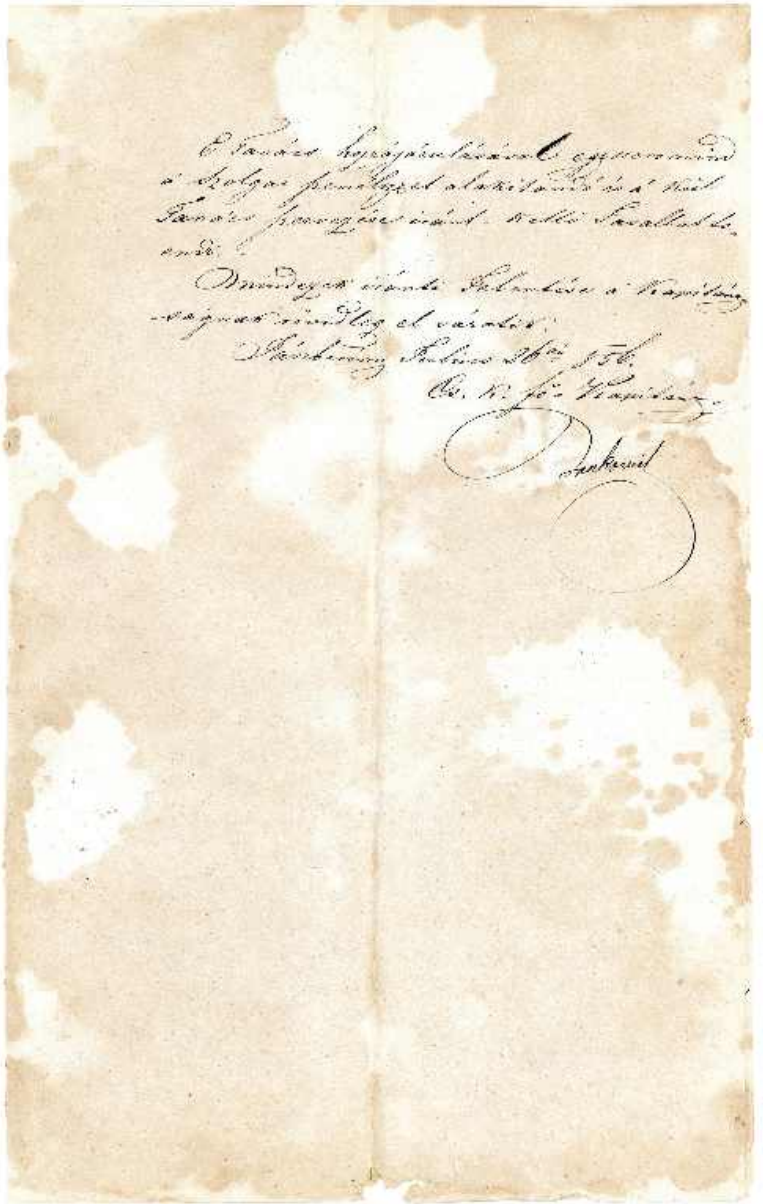

3. SZ. MELLÉKLET

(102/1857. Kunszentmiklósi Cs. Kir. Kapitányság)

Lajos Mizse közigazgatási irányításának személyi állománya, 1857.[17]

Bizalmi férfiak: Tarnai Károly, Bartal József, Szórád Mihály, Fiser József
Kül Tanács: Frej Lipót, Szabó László, if. Sárközi Mátyás, Durucz István, Juhász József, Bujdosó János, Varga Márton, Czigány József
Pusztabíró: Kovács Lőrinc
Jegyző: ifj. Kléger József
Hadnagy: Laczi József
Csőszök: Szőr Márton, Lénárd János, Szűcs Sándor
Hivatali szolga: Erkli Mihály

17 Az alább csatolt két irat alapján.

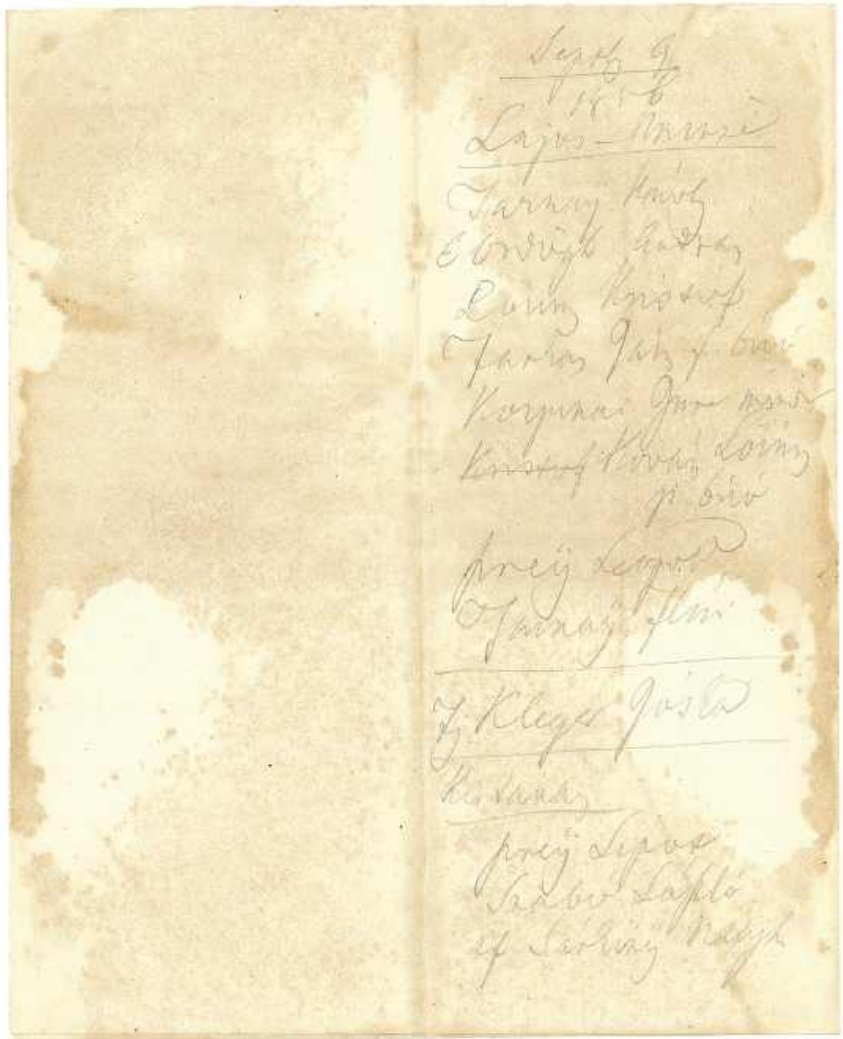

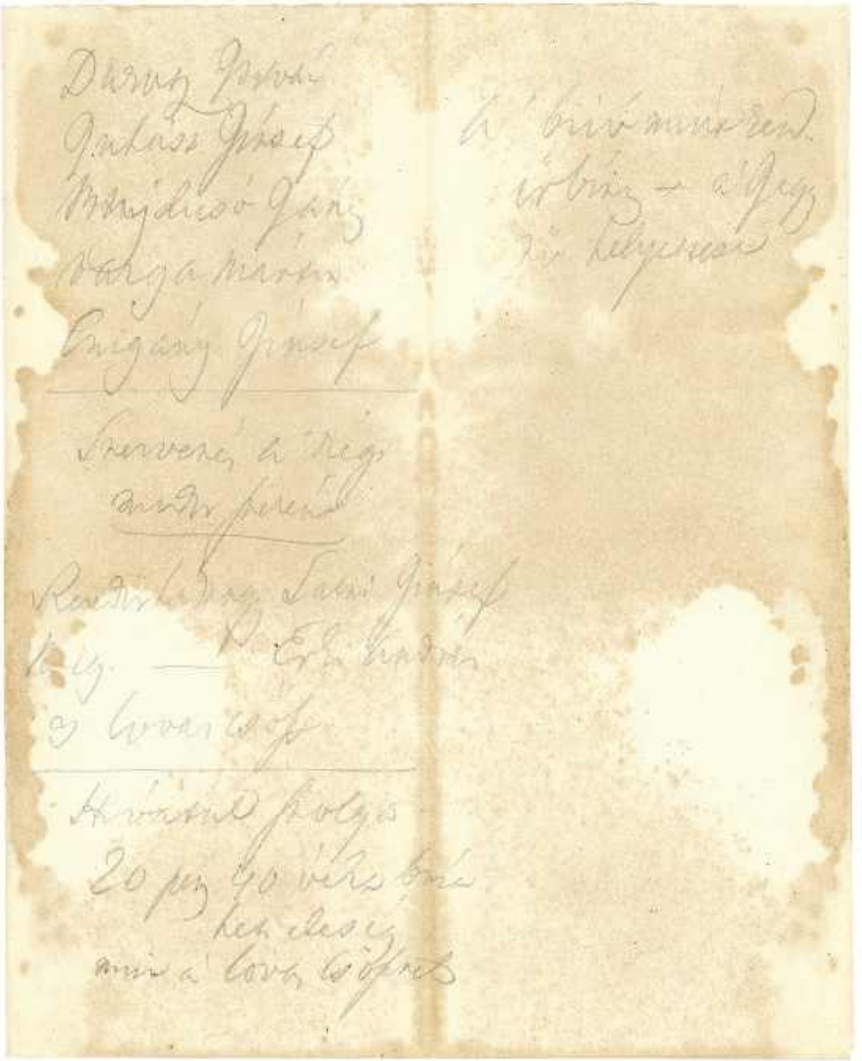

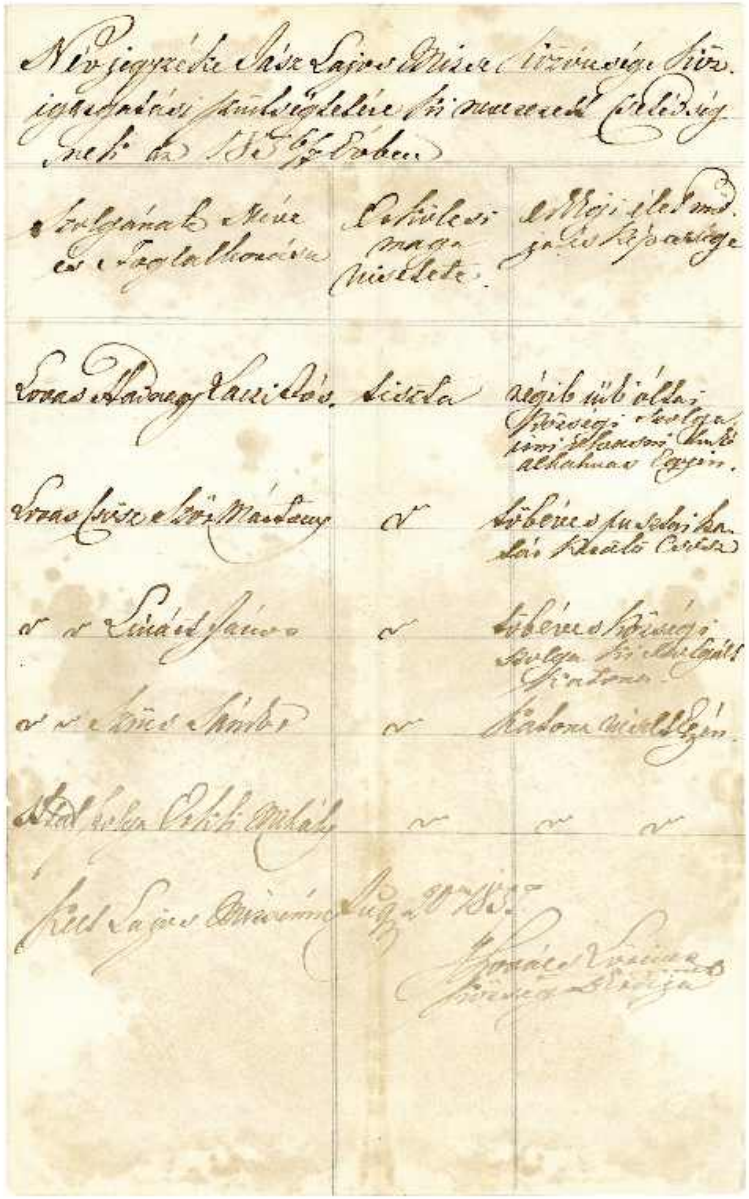

The first phase of Lajosmizse's transformation into a village (1854–1861)

by *Erzsébet Bánkiné Molnár*

After the 1848-49 Revolution and War was defeated, the reorganisation of the public administration of the kingdom and therein the Jazygian-Cumanian District took place. The most important criterion of the transformation was the abandonment of the corporative administration and the introduction of the one-person control and responsibility. The riding (járás) became the lowest level of public administration. From 1850, the Jazygian-Cumanian District was divided into five ridings. The steppes of Jászberény in Little Cumania — Lajos-Mizse and Bene — came under the Kunszentmiklós Riding, one of the two ridings established in the Little Cumanian District.

The distance of the steppes from the metropole and the change in the machinery of administration caused quotidian difficulties in the direction of the offices, so on 29 October 1854, the Jazygian-Cumanian captain-general declared Lajos and ½ Bene steppes independent of the metropole, Jászberény, regarding the public administration. On 26 Jule 1856, György Jankovich captain-general approved the structure of the new village and assigned the members of the magistracy. At the same time, he ordered that an exterior board must be set up beside the interior one. The exterior board had the right to discuss the economic affairs, for Lajos-Mizse village had not been economically separated from Jászberény. The administratively organised community built a vicarage by the autumn of 1857, and took up a collection for a new church or house of prayer.

In 1861, the independence of the village fell a victim to the statewide changes, the consolidation of the political life. In 1860, the October Diploma came into force, establishing a new constitutional era, re-

storing the ancient county system and the unity of the Jazygian-Cumanian District from before 1848. At the first general assembly of the re-established district, held on 16 January 1861, those present made a resolution to reannex the steppes of the Jazygian settlements according to the old order.

After the county system of the Kingdom of Hungary being transformed, in 1877 Lajos-Mizse steppe was re-formed into a village, and she gained her independence with the name of Lajosmizse.

A PUSZTÁK RENDJE ÉS GAZDÁLKODÁSA A TÖRÖK ÉS HABSBURG KÖZIGAZGATÁSI BERENDEZKEDÉS IDEJÉN

Kürti László

A puszta szavunk szláv eredetű és a 14. század elején honosodott meg a magyar nyelvben. A szó és fogalom átvételét minden valószínűség szerint a tatárjárás után elnéptelenedett alföldi területek tették szükségessé. A kietlen és műveletlen földterület koncepciója a török megszállással új értelmet nyert. Ennek megfelelően a Duna–Tisza köze a kora újkorban és a középkorban a puszta kifejezéssel volt egyenlő. Ismert tény: a 16. század közepe után a török közigazgatási berendezkedés a falvakban lassú pusztuláshoz vezetett. Nemcsak a bizonytalan lét, az adók – úgy magyar, mint török rendre – is megnehezítették az aprófalvak lakóinak életét. 1593 után Bene, Lajos és Mizse már lakatlan. Az utóbbi kettő kun előtagja utal arra, hogy a falvak a 15. századtól bizonyíthatóan kunok vagy főleg elmagyarosodott kunok települései voltak. A falvak hiánya 1592-től a jászsági tulajdonba vételig, tehát 1745-ig tartott. Ez az az időszak, amikor az említett terület és közvetlen környéke (Adacs, Baracs, Kerekegyháza) a pusztaságként emlegetett Kiskunság részeként vált ismertté. Az általános szóhasználatban az elnevezés magában foglalta nemcsak a pusztítást (a puszta és a pusztulás szavunk egy tőről fakad) és elhagyatottságot, hanem a határtalanságot – és mint látni fogjuk, a törvénytelenséget – is egyben.[1]

1 Az alföldi, tehát az általunk vizsgált kiskunsági puszta nem hasonlítható ahhoz a területhez, amelyről Illyés Gyula írt a Puszták népében 1936-ban. A Duna–Tisza közén fekvő kiskun puszta a kelet-európai nagy sztyeppe utolsó maradványaként került be a tudományos és általános köztudatba. Illyés dunántúli pusztasága a majorság cselédszállásait jelentette. Érdekes módon a parlag és ugar szó is szláv átvétel.

Az angol és német nyelvben a „wasteland"/„desert" és a „das Heide"/„die Puszta" használatos az ilyen vidékre.[2] Latin nyelvű forrásokban ennek elnevezésére a praedium szót használták. A határ másik jelentése a politikai tér lezárása, mint például megye vagy országhatár esetében (az angol erre a „border", illetve a német a „Grenze" szavakat használja). Az újabb kutatások szerint azonban a puszta sokféle asszociációját inkább egy külső határvidékként – a korábban divatos amerikai történészi kifejezéssel „frontier", ma inkább a „border zone" – értelmezhetjük, amely a Magyar Királyságban sajátos politikai és kulturális viszonyokat takart.[3] Tanulmányom célja: a tárgyalt puszta bemutatása határvidékként, egyfajta belső perifériaként, amely elsősorban geopolitikai, másodsorban társadalmi és – ezekkel szorosan kapcsolódva – gazdasági-ökológiai rendszerként funkcionált évszázadokon keresztül. [4]

A tatárjárást követően, a 13. század végétől a kunok az országban óriási területeket kaptak, illetve foglaltak el. Ez a „honfoglalás" nem volt mentes a konfliktusoktól. A kunok és a magyar falvak közti ellentétek egy évszázadig meghatározták a lakosság és a betelepülők közti viszonyt.[5] Ahogy azonban a kunok elmagyarosodtak, kereszténnyé váltak, és utódaiknak magyar neveket adtak, úgy alakult ki lassan egy közös Duna–

2 Lásd például Koiil, Johann G.: *Hundert Tage auf Reisen in österreichischen Staaten. 4.* Dresden–Leipzig 1842; Woenig, Franz: *Eine Pusztenfahrt. Bilder aus der ungarischen Tiefebene.* Leipzig 1892.

3 Az amerikai történész F. J. Turner klasszikus frontier-tézisének és az újabb határzónák irodalma jelentős, utalásképpen lásd pl. Anderson, Malcolm: *Frontiers, Territory and State Formation in the Modern World*. Cambridge 1996; a magyar Alföldre vonatkozóan pedig Karácsonyi Dávid: A kelet-európai sztyepp és a magyar Alföld mint frontier-területek. *Földrajzi Értesítő* 57/1-2 (2008) 185-211. A magyar Alföld és a frontier-hipotézis első nagy elemzése: Hollander, Arie Nicolaas Jan den: *Az Alföld települései és lakói.* (Czövek Olivér ford.) Budapest 1980.

4 A történész Nora Berend a 10-14. századi Magyar Királyság „frontier" jellegét hangsúlyozza, amely az idegenek, pogányok és nem keresztény vallásúak befogadó helyévé vált. Berend, Nora: *At the Gate of Christendom: Jews, Muslims and 'Pagans' in Medieval Hungary, c.1000-c.1300.* Cambridge 2001. 6-11.

5 Ahogyan azt a régész Selmeczi László is hangsúlyozza, a betelepedő kunok csak a gyérebben lakott, ám semmiképpen sem az üres pusztákat foglalták el Magyarországra való költözésük során, ebből adódott a konfliktusok nagy része is. Selmeczi László: *Kötöny népe Magyarországon.* Karcag 2011. 94-5.

Tisza közi társadalom és gazdálkodás.[6] Ezt a folyamatot a török hódítás, majd Buda eleste után az oszmán politikai berendezkedés változtatta meg. Az értékes pusztákra Szeged, Nagykőrös és Kecskemét tartott jogot. Az utóbbi kettő sikeresen vette bérbe a területet, annak ellenére, hogy a 17. elején még a valamikori lakók közül többen vissza akartak térni falujukba. A bérlemények korszaka a török kiűzésével sem szűnt meg. A Habsburg-ház a töröktől visszaszerzett országot automatikusan hadiszerzeményként (iure armorum), a korona saját tulajdonaként – neoacquisticumnak, azaz 'foglalmányként' – értelmezte, és a területek feletti szabad rendelkezés jogát magáénak vallotta. Az új szerzeményi javak közt elrendelték a Jászkunság teljes felmérését, majd eladását. Ez 1702 márciusában végérvényessé vált. Benét továbbra is Kecskemét, Lajost és Mizsét Nagykőrös bérelte a Német Lovagrendtől, majd a pesti Invalidus-háztól. Bevált módszer szerint mindkét mezőváros a pusztát tehetős gazdáknak adta ki bérbe, akik vagy a családtagjaikkal maguk művelték azt, vagy zselléreket és pásztorokat alkalmaztak az ottani munkákra. A pusztákon folytatott gazdálkodás, főleg az állattenyésztés, az erdőhasználat és a rétgazdálkodás igen jövedelmezőnek ígérkezett. 1745-ben a jászkunok megváltották, visszavásárolták jogos tulajdonukat, és ezzel egy új korszak kezdődött: Jászberény és Jászladány tulajdonába került a három terület. A pusztán vendégfogadók és csárdák épültek, az anyaváros lakóinak igazi hasznát azonban az új, extenzív állattenyésztés jelentette. Hiába építették ki azonban a jász települések a közbiztonság sajátos rendszerét (hadnagyok, csőszök, pusztabírók, pusztagazdák), a távoli pusztákon folyó gazdálkodás, a terület felügyelete állandó nehézséget jelentett. Ez megoldatlan proble-

6 A kunok elmagyarosodása (elmagyarítása?) a régészeti leletek tükrében is megfigyelhető. Pálóczi Horváth András: Kun sírleletek – a viselet, fegyverzet és lószerszám. *Keletkutatás* évf.n./1 (1989) 18-35; Uő: „Pogányokkal védelmezteljük országunkat". Keleti népek a középkori Magyar Királyságban, a kálizoktól a kunokig. *Studia Caroliensia* évf.n./2 (2004) 10-30, 27-8. Ld. még: Spinei, Victor: The Cuman Bishophric – Genesis and Evolution. In Curta, Florin – Kovalev, Roman (eds.): *The Other Europe in the Middle Ages: Avars, Bulgars, Khazars and Cumans*. Leiden 2008. 413-56. 444-5.

ma maradt egészen addig, amíg az 1840–50-es években el nem éri a jász „kirajzás" a Felső-Kiskunságot, és az állandó telepesek be nem népesítik a pusztákat, megteremtve a későbbi önálló tanyaközség alapjait.

A külföldi utazók a Duna–Tisza közén fekvő területre a 17–18. században a Ketschkemeter Heide, azaz Kecskeméti pusztaság elnevezést használták. Útleírásaikban az elvadult táj képe toposzként öröklődött tovább. Az állatok őrzőit vad pásztorokként, a csárdák személyzetét szűkszavú és barátságtalan emberekként, a csárdát magát pedig kimondottan rideg, barátságtalan és kényelmetlen intézményként írták le. Az 1832-es The Edinburgh Encyclopaedia a kecskeméti puszták juhászairól nem éppen kecsegtető információt közölt:

> *„…a pásztorok, akiket juhásznak neveznek, kevésbé különböznek a vademberektől. Kutyáikkal együtt laknak a föld alatt, és leszámítva azt az egy-két kisegítő fiút, akik dolgoznak nekik és ételt hoznak a faluból, valamint a nyár elején érkező üzletelő kereskedőket, ritkán látnak egy emberi arcot. Annak ellenére, hogy enynyire el vannak zárva a világtól, szeretik durva anyagból készült és zsírtól csöpögő ruhájukat díszíteni, kalapjukon színes szalagok lógnak, és széles bőrövüket sűrű fémgombokkal verik ki".*[7]

Az elhanyagolt utak és a kietlen pusztaság bizonysága Teleki Domokos 1794-es útinaplójából származik. A nemes Ócsát elhagyva már csak „unalmas" nagy „homokos pusztaságon" utazott keresztül Kecskemétig, ahol földművelést alig, ám marhatartást és juhtartást annál többet látott.[8] Ez utóbbi fontos tény: az állatok legeltetéséhez hozzátartozott az itatás, kellettek itatók, azaz kutak (ásott, rováskút), tehát sem az élettelen, sivár és gazdálkodás nélküli terület képe nem fedte a valóságot. A puszta éppenséggel egy életteli másságot, egy olyan világot jelentett, ahol – a városokkal szemben – kevés népesség, csekély földművelés, sajátos gaz-

7 Brewster, George: Hungary. In Brewster, David Sir (ed.): *The Edinburgh Encyclopædia. X.* Philadelphia 1832. 692-709. Francia és német utazók leírásai szintén hemzsegnek a hasonló etnocentrikus megjegyzésektől.

8 Teleki Domokos: *Egynehány hazai utazások leírása.* Budapest 1993. 61; 71.

dálkodás volt. Ez utóbbi állattartást, erdő- és rétgazdálkodást, a csárdák intézményét jelentette. Már az 1782–1784 években készült ún. első katonai felmérés térképszelvényein is megfigyelhetjük az ezekre utaló nyomokat, a csárdát, kutakat, a pásztorok tanyáit (*„Szallassen"*). (1. kép)

Maga már az a tény, hogy a pusztán állattartáshoz kutakat ástak, annyit jelentett, hogy a pusztának tulajdonosai és használói voltak.

A belső határrégió periférikus helyzetéből adódóan a politikai konfliktusok folyamatos kereszttüzében állt. A legfontosabb kérdést a hovatartozás, a terület tulajdonjogának, határának, kiterjedésének kérdése jelentette. Ez magában foglalta például nemcsak a tulajdonjelek (pl. útmenti keresztek) felállítását, utak kijelölését, hanem a hivatalos elnevezésekért folyó küzdelmeket is.[9] Ilyen volt az a 18. századi törekvés például, amikor a *„Földeáki"* postaállomást *„Lajosi"*-ra akarták megváltoztatni, kevés sikerrel. A köztudatban az előbbi név még a 20. század elején is ismert volt a Kiskunságban.

A HÓDOLTSÁG PUSZTÁI

A tulajdonjog kérdése természetesen már a tatárjárás után fordulatot vesz, amikor a betelepülő kunok és jászok megszállják a volt falvak területét. Az 1593-ban kezdődött téli hadjárat miatt elmenekült tulajdonosokról mindössze csak egy ízben olvashatunk olyan eset kapcsán, amikor jogos visszatérésüket akarták elérni.[10]

9 Az útmenti keresztek lajosmizsei történetét, leírását ld.: Kürti László – Hajdrik Sándor: *Útmenti keresztek és szakrális kisemlékek Lajosmizsén.* Kecskemét 2010.

10 A 19. század elején népszerű elmélet – Horváth Péter *Commentatio de initiis ac maioribus Jazygum et Cumanorum* (Pest 1801) művére hivatkozva – szerint a falvakból elmenekült kunok Kecskemétre költöztek, ahol „kún szokásaikat 's természetüket meg tartván" éltek, írta Örkényi Ferenczy József: *Tekintetes Nemes Pest Pilis És 'Sólt törvényesen egyesült vármegyékben stb.* Buda 1844. 67.

1. kép: Első katonai felmérés, részlet, Mizsei csárda, 1783[11]

Ebben segítséget nem kisebb főméltóságtól, mint magától a nádortól, gróf Thurzó Szaniszlótól vártak. A latinul írt nádori védirat 1622-ben kelt, és a kiskunsági menekültek – köztük lajosiak és mizseiek – hazatérését szorgalmazza:

> *„Adjuk értésekre Hogy az egész kis kunságbeliek alázatosan megtalálván Minket, eljöttek mi hozzánk, mivelhogy ez ideig bizonytalan helyen való Lakásokat, bujdosásokat teljességgel elunván és különb-különbféle nyomoruságokat megszánván s elakarván már tőlünk távoztatni Mizsére, Lajosra, Kocsérra, Karára, Pálkára, Kisszállásra, Szent-Miklósra, Törtélyre, Böstörre, Laczházára, Kerekegyházára, Kiss-Balásra, Jakabszállásra és Matkára, mint őnékiek régi és ez előtti Lakóhelyekre, az Kis*

11 Habsburg Birodalom – Első Katonai Felmérés – Magyarország (1782-1785) – Theil des Pester Comitat und klein Kumanien. Coll. XVI. Sectio XXIV. A térkép lelőhelye: Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv. A térkép digitális másolatának forrása: Arcanum Adatbázis Kft.

Kunságban, honnan ők és az ő régi elejek származott".[12]

Ennek természetesen – bár nem tudni, miért – nem lett semmiféle következménye. Logikusan az következtethető ki, hogy sok család eltűnt, az elköltözött családok új lakóhelyükön maradtak, és a leszármazottaknak esélyük sem volt birtokuk visszaszerzésére.

A geopolitikai értelemben vett puszta természetesen eltér annak gazdasági, társadalmi és ökológiai felfogásától. Ez abból is megállapítható, hogy a 17–18. század kiskunsági–jászsági történelme lényegében a pusztai bérlemények történelme. Már 1626-ban azt olvashatjuk Nagykőrös város jegyzőkönyvében, hogy *„Töröknek adtunk Lajostúl 38 tall."* (tallért), a *„magyar rendre való adózás"*-ban *„Pétör Balázsnak az Lajosi pusztától, és az karitul 35 ft"* bérleti összeget fizettek.[13] Tehát az 1630-as évektől bukkannak fel adatok arra nézve, hogy Mizsét vagy annak egy részét szintén megszerezték a kőrösi gazdák, akik ott kerteket (mezei kerteket), nyaralókat (állatok szállása, legelője) és kutakat birtokoltak.[14] A kutak fontos szerepet játszottak a területek tulajdonlásában: *„Itze András Mizse pusztán való kutat telekestől bírnak"*, írják egy 1640-es határperben.[15]

A század közepén Kecskemét városa Benén az állatok számára *„nyaralókat"* biztosított. Azonban nemcsak a bérelt területek biztosnak vélt határai, hanem az eddig használt kertek és nyaralók, legelők, utak, kutak és tavak is viszály forrását jelentették. Egy 1680-as határper irataiból kiviláglik, hogy a két város polgárai egymás marháit is eltulajdonították. Az egyik kihallgatott tanú szerint: *„A marhákat a Kőrösiek sokszor elhajtot-*

12 A latin oklevél fordítását közölte Fekete Lajos: *A Jászkunok története.* Debreczen 1861. 184-5.

13 Szilády Áron – Szilágyi Sándor: *Okmánytár a hódoltság történetéhez Magyarországon. Nagy-Kőrös, Czegléd, Dömsöd, Szeged, Halas levéltáraiból. I.* Pest 1863. 12-4. Lajos és Kara pusztákért Nagykőrös városa egy összegben fizetett. A két pusztát a nagykőrösiek 1672-ben megpróbálták szétválasztani és külön-külön fizetni. Ezt azonban Andrási Miklós nádor egy Krasznahorkán kelt levelében keményen ellenezte. Ld. *Uo.* 415.

14 *Uo.* 123-4.

15 *Uo.* 93-4.

ták, néha pénzért váltatták ki, néha lopva hajtották vissza a kecskemétiek."[16] Egy tanú még azt is tudta, hogy *„a kecskemétiek marháit Kőrösi Sándor István hajtotta el a Baromállás völgy tájékáról"*.[17] Bene, Lajos és Mizse hasznát továbbra is a legelő és az erdő jelentette, valamint a 17. századtól ismert rétek, kaszálók, *„pénzes"* vagy *„mezei kertek"*, amelyeket Nagykőrös bérleménybe adományozott polgárainak.[18]

A HABSBURG BERENDEZKEDÉS

Buda 1686-os visszavételével, majd az 1699-es karlócai békeszerződéssel megszűnt a török uralom a Magyar Királyság területén. A török hódoltság után a visszafoglalt területek automatikusan kincstári tulajdonba kerültek, a valamikori tulajdonosok – ha hitelt érdemlően bizonyították – a fegyverváltság (ius armorum) megfizetése után újra birtokukba vehették valamikori földjüket. A pusztáknak – tehát gazdátlannak – minősített terület Habsburg tulajdonná vált, és ezzel egy új politikai–közigazgatási területkoncepció lépett érvénybe. A Kiskunság két nagy (Alsó, Felső) részéről több térkép is készült, az első ilyen pontos határokat rögzítő térképet Mikoviny Sámuel készítette 1731-ben.[19]

Az 1690-es évektől azonban egy teljesen új helyzet állt elő: ahogyan Illésy János írta korábban, „a Jász-Kunság értékesítése az 1699 év nyarán

16 *Uo.* 143.

17 *Uo.* 144.

18 Papp László: A kecskeméti tanyatelepülés kialakulása. In *A M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem tudományos közleményei*. Szeged 1936. 89-127.

19 Mappa Districtus Cumanorum Minorum. Ad mandatum S[ui] C[aesaris] R[egisque] M[aiestatis] Exc[elsae] Commissionis Aut. [recte: Aul[ici]] sub Praesid[ium] Exc[elsae] G[eometricae] Com[missionis] Gund. ab Althann, geometrice concinnata opera S[amuelis] Mikoviny N[obilis] Hung[ari]. A térkép digitális változatát a Hadtörténeti Intézet és Múzeum készítette el. Ld. https://maps.hungaricana.hu/hu/HTTterkeptar/554/view/?bbox=2716%2C-9787%2C8507%2C-7036 (Hozzáférés dátuma: 2017.12.05.) Érdekesen később, 1753-ban készített Magyarország térképén Mikoviny a Kiskunság (Cumania Minor) határait sokkal pontatlanabbul rajzolta meg. A térséghez tartozónak jelölte pl. Izsákot és Kiskőrös is.

már elhatározott dolog volt", de lényegében az 1689-es pátens már rendelkezett arról, hogy a bizonyíthatatlan eredetű lefoglalt ingatlanok eladásra kerülnek.[20] Ehhez kellett felmérni az egész területet, amit a történelemben Pentz-összeírásként ismerünk, Johann Christoph Pentz budai kamarás munkássága nyomán.[21] A titkos adásvételi terv 1701-ben elkészült, a szerződést 1702. március 16-án aláírták, és hiába tiltakozott Esterházy Pál nádor, a Jászkunság eladása végérvényessé vált.[22] Az új tulajdonos a Német Lovagrend (Ordo Teutonicus), majd 1731-től a pesti Invalidus Ház lett.[23] A terület árát egy fiktív összegben állapították meg – lényegében felbecsülték a lehetséges hasznot. A Jászkunság értékét a meglévő és várható jövedelmének fényében határozták meg a földadó, a robot, a termények kilencede, a zsellérek censusa, a halászat, a vadászat, a csapszékek, a mészárszékek és a malmok haszonbérleteinek összegével együtt. A Jászság értéke 409.970, a Nagykunságé 86.507, a Kiskunságé pedig 183.185 rhénes (rajnai) forint lett. Tudjuk, hogy ez után mintegy 40 évig a Lovagrendi, illetve a Pesti Invalidus Ház tulajdoni és birtokszerkezete határozta meg a puszták életét; kisebb részben a felekezeti, döntően római katolikus, hovatartozás.[24] Nem árt azonban tudni azt, hogy 1703-ban, amikor Henrik Kageneck – a Jászkunság igazgatásával megbízott német lovagrendi frankfurti komtur – látogatást tett Jászberényben, a város vezetősége bejelentette, hogy a Nagy-

20 Illésy János: A Jász-Kunság eladása a Német Lovagrendnek. I-II. *Századok* 39/1 (1905) 22-39; 39/2 (1905) 138-57.

21 Cseh Géza: A Jászság leírása az 1699. évi Pentz-féle összeírásban. In Zádorné Zsoldos Mária (szerk.): *Zounuk. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve. X.* Szolnok 1995. 213-32.

22 Eszterházy vonakodása érthető: az Udvari Kamara több mint 100000 forinttal tartozott neki, amiért jelentős területeket kapott Bihar megyében. Meskó Ádám, aki aligazgatóként képviselte volna a jászkunok érdekeit az újszerzeményi bizottságban, sem végzett alapos munkát. Hűségéért a királytól 1721-ben bárói rangot kapott! Kiss József: *A Jászkun Kerület parasztsága a Német Lovagrend földesúri hatósága idején (1702–1731)*. Budapest 1979. 52.

23 Valójában már az 1702-es eladásnál – és nem elzálogosításnál, ahogyan többen értelmezik a folyamatot –, ötven százalékos tulajdonjogot szerzett az Invalidus Ház a Német Lovagrend mellett. Kiss József: *A pesti invalidus ház jászkunsági földesurasága 1731-1745*. Budapest 1992. 7-8.

24 A kor hitéletéről és felekezeti életéről ld. Mihalik Béla Vilmos: Katolikus megújulás a Jászságban (1687-1746). In Hermann István (szerk.): *Padányi Bíró Márton emlékezete*. Veszprém 2014. 95-106.

kőrös által bérelt öt kiskun pusztát igénybe venné.[25] Ez igen korai dátum a jászsági igényekre, viszont tény, hogy a jászságiak – akik a felduzzadt népesség miatt egyre szűkösebb határral, ám jelentős tőkeerővel rendelkeztek – nagyon is tisztában voltak a kiskunsági puszták hasznával.[26]

A Lovagrend 1702. június 1-én kelt szerződése értelmében rendezkedett be, és – a korábbi bevált gyakorlatnak megfelelően – bérleménybe adta a tulajdonába került kiskunsági pusztáit 3367 forintért.[27] A puszták bérletei először jelentős jövedelmet jelentettek a városoknak és a kamarának egyaránt. A történész Kiss József számításai szerint 1700-ban Nagykőrös mindössze 212 forintot fizetett az öt kiskun pusztáért, két éven belül ez az összeg több mint hatszorosára emelkedett.[28] Kecskemét gazdái Benéért és a többi hét pusztáért is borsos árat fizetettek; csak Benéért 300 rajnai forintot évente. Nagykőrös ugyanekkor öt pusztáért – Kara, Kocsér, Lajos, Mizse, Törtel – 1350 forint bérleti díjat fizetett, ami többszöröse volt a korábbi összegnek (Lajosért 210, és Mizséért 290 forint éves bérleti díjat fizetett).[29]

A puszták hasznát valójában a két civisváros és tehetős polgársága élvezhette. A Német Lovagrend elszámította magát, mert a terület több okból kifolyólag sem hozott busás hasznot a számukra. A Rákóczi-szabadságharc zűrzavaros évei, majd a sajátos pusztai gazdálkodás nem kedvezett a tulajdonosoknak. A birtoklásért folyó küzdelmekkel sajátos problémák halmozódtak fel. A komplex kérdéskörnek nemcsak politikai, hanem társadalmi, illetve gazdasági–ökológiai összetevői is voltak.

25 Illésy János: Kageneck Henrik útinaplója a Jászkunságról 1703-ban. *Nagy-Kunság* 22/31 (1902) 1-2.

26 Mindezt megerősíti Novák László elemzése. Novák László Ferenc: A Jászkunság településnéprajzi viszonyai a XVIII-XX. században. In Bánkiné Molnár Erzsébet – Hortiné Bathó Edit – Kiss Erika (szerk.): *A Jászkunság kutatása, 2000: tudományos konferencia a Kiskun Múzeumban*. Jászberény–Kiskunfélegyháza 2002. 81-104. 88-92.

27 Heinrich von Kageneck frankfurti lovagrendi komtur 1703-ban járta be a Jászkunságot, vö: Illésy: *Kageneck Henrik útinaplója*.

28 Kiss: *A Jászkun Kerület paraszfsága* 62.

29 *Uo.*

A REDEMPCIÓ

Az 1745-ös visszaváltással (Redempció) a két jászsági település – Jászberény és Jászladány – szerezte meg a Kiskunság peremén található Benét, Lajost és Mizsét; igaz, már 1731-től árendálta Jászberény ezeknek a pusztáknak egy részét.[30] A redempcióval a két település a sajátját hasznosíthatta, és fizethette nemcsak a megváltásért felvett kölcsönöket és azok kamatait, hanem a Habsburg adórendszer által kiszabott adókat is. Mindez persze nem jelentette azt, hogy a tulajdonlás kérdése véglegesen eldőlt volna. A Grassalkovich, majd a Koháry családdal folyamatosak voltak a határviták, perlekedések a 18. században; 1731-ből, majd 1792-ből ismertek a határvizsgálatok és perek iratai. Ez utóbbi már Jászberénnyel történt, és természetesen Koháry győzelemmel ért végett. Pusztavacs és Mizse határából egy tekintélyes területet egyszerűen a Koháry-Cobourg birtokhoz csatoltak. Ekkor került a Fertő-tó és környéke a pusztavacsi grófi (1815-től hercegi) birtoktesthez. A perlekedésnek köszönhetően a területről alapos és helytörténeti kuriózumértékű térképeket készített Jászberény térképésze, Bedekovich Lőrinc. (2. kép)

A redempciónak (a visszaváltásnak, megváltakozásnak) azonban nemcsak politikai következménye lett: a folyamat társadalomformáló erőként jelentkezett, kiváltságokat is jelentett, gyökeres társadalmi átrendeződést eredményezett.[31] A 18. század közepétől a Jászság népessége növekedett, ami természetes szaporodásnak és migrációnak volt köszönhető. A tehetős és népes jász települések egy új extenzív állattartásba kezdtek, amely mintegy évszázadon keresztül meghatározta az anyavárosok és a puszták kapcsolatát, amelyek erdő- és rétgazdálkodást, valamint kocsmáltatási hasznot jelentettek. A jász települések pusztai berendezkedése hamar

30 *Uo.* 162-3; Uő: *A pesti invalidus ház* 81.

31 Bánkiné Molnár Erzsébet: *A jászkun autonómia.* (Dél-alföldi évszázadok 22.) Szeged 2005; Kocsis Gyula: *A Jászság társadalma, népessége és gazdálkodása a XVI-XVII. században.* Budapest 2005.

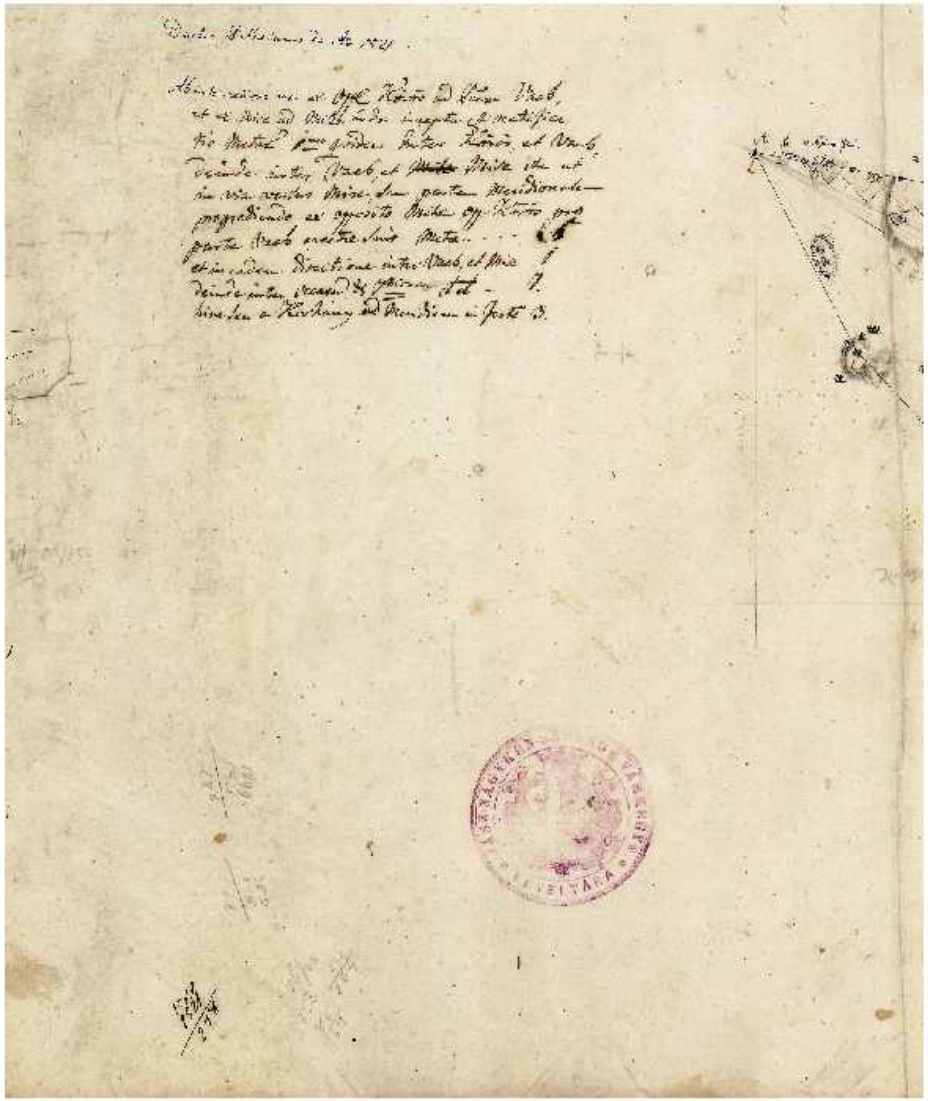

2. kép: Bedekovich térképe Mizse és Vacs határvitájáról [32]

megtörtént, amire a felvett redempciós hitelek miatt szükség is volt. [33] A puszta határainak őrzése, a pusztán lévő tulajdonjog megtartása, megtartatása megfelelő embereket követelt. Pusztagazdák és pusztabírók lettek kijelölve, az előbbieket Jászladány Benére, az utóbbiakat Jászberény Mizsére és Lajosra fogadta meg. A pusztabírók mellé hadnagyokat rendeltek ki. Az erdők, rétek és legelők és az elengedhetetlen kutak felügyeletére csőszöket szerződtettek. A felállított kocsmákat hároméves időtartamra bérlőknek, árendátoroknak adták ki egy specifikus bérleti szerződésben meghatározott feltételek mellett. Benén és Mizsén egy csárdát, Lajoson egy csárdát és egy vendégfogadót építettek fel. Ez utóbbi volt a nevezetes Földeáki vendégfogadó, úgyszintén postaállomás, ami a Budáról Kecskemétre vezető postaút, a középkori országút, a Nagy Út (Via Magna) mentén helyezkedett el.

A pusztákon keresztet is állítottak – Lajoson/Földeákon 1785-ben, amit Harsányi István kecskeméti és Podhragyai János nagykőrösi plébánosok fel is szenteltek. Ebben követték a jászapátiak példáját, akik Kocsér pusztán 1784-ben állítottak egy kőkeresztet.[34] Jászladány benei pusztáján 1814-ben *„a Megváltó képével ellátott"* fakeresztet állított.[35] A kereszt azonban egy másfajta, politikai jellegű kapcsolatot is szimbolizált. Jelzésértékű volt arra nézve, hogy az egyház és Jászberény mezővárosa, valamint az egyes egyházfők közti politikai–gazdasági kapcsolat kiegyensúlyozott volt. Harsányi plébános 530 juhát a lajosi földön legeltethette.[36] Sőt, még

32 MNL JNSZML XV.1.a. A JNSZML térképeinek és tervrajzainak gyűjteménye. Kéziratos térképek. T.102.

33 A folyamatot elemzi Bagi Gábor: A Jászkunság központja az eladatás után (1702-1830). In Pethő László (szerk.): *Jászberény története a kezdetektől a reformkorig*. Jászberény 2014. 192-286.

34 Rusvay Lajos: *Jászapáti története*. Jászapáti 2003. 76.

35 Kürti László: *Ladánybenei évszázadok*. Ladánybene 2006. 101.

36 Jászberény, Hivatalos Tudósítások, caps. 33, fasc. 390, 1794, MNL JNSZML [Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára]. 1797-ben azonban már nem nézték jó szemmel a plébános ingyenes legeltetését, és bérleti díjat kértek tőle.

a váci püspök ökreit is a lajosi gulya közt hizlalták![37] Később – valójában nem tudni, miért – a katolikus egyház (a ferencesek közbenjárásával) már az önálló tanyaközséget és nem az anyavárost támogatta!

A PUSZTAI GAZDÁLKODÁS

A pusztákon fellendült a gazdaság, a gazdálkodás különböző formái. Az első tanyák, csőszházak és csárdák körül már szántottak, vetettek is. Dohány- és dinnyeföldekről, a rozs, a zab és más gabona vetéséről már van értesülés a 18. század végéről és főleg a 19. század első éveiből. Az erdőgazdálkodás, a fakitermelés, valamint a galagonyatövis is hasznot termelt. Ez utóbbiak ágait boronához vagy kerítéshez használták. Termett vadkörte, vadalma és birsalma is a területen, e fákat azonban nem engedték senkinek sem kivágni. Az erdőket – a Mizsei Tölgyest és Nyírest – általában nagykőrösi gazdák bérelték; és a ceglédieknek is szükségük volt fára. Ám még Pestre is szállítottak fát. 1757-ben Pest szabad királyi város tanácsa és bírája engedélyt kért 200 *„darab használható és teljesen érett nyírfa"* kivágására.[38] A falopás – már akkor is – igen elterjedt volt; néha ebben a megvesztegetett csőszök is közrejátszottak. Kecskemét és Jászberény igen sokat levelezett amiatt, hogy a lefoglalt kocsikat és fát visszaadják a kecskeméti tulajdonosoknak, azaz lényegében a tolvajoknak. Az egyre nagyobb értéket képviselő fák pótlására a 19. század elején a jászberényiek már tudatosan erdőtelepítésbe kezdtek, amit a kormányzat is támogatott.

A legelő természetesen elengedhetetlen volt a legeltetéshez. A korábban nomádnak, félnomádnak nevezett pusztai nagyállattartást azonban nem

37 Jászberény, Hivatalos Tudósítások, caps. 33, fasc. 379, 1794, MNL JNSZML.

38 A levél latin nyelvű eredetije a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltárban található. Jászberény, Hivatalos Tudósítások, 14. cs., 7. sz., 1757, MNL JNSZML.

szabad a 13–14. században beköltözött jászokhoz és kunokhoz kötni. Valójában már a honfoglalók sem voltak tisztán nomád törzsek, számtalan régészeti bizonyíték mutatja a földművelést, a falvak meglétét, a vallási szinkretizmust.[39] A szakirodalomban extenzívnek nevezett nagyállattartás a redempcióval válik egyeduralkodóvá a jász városok gazdálkodásában. Ahhoz, hogy az anyavárostól 70 kilométerre lévő pusztán ökröket, juhokat és lovakat lehessen tartani, egy új kasztszerű társadalmi csoportra, a pásztorok rendjére és igen jelentős szervezőmunkára volt szükség. Érdemes emlékeztetni: Jászladány távoli pusztája Pálos volt, Halas és Szeged között, ez mintegy 138 kilométer, és nem volt közelebb Jászkisértől Szentlászló pusztája sem. Egy számadónak – a rendeletek szerint – két bojtárja és egy *lako*sa lehetett. Ez utóbbi tizenéves fiúcska volt, aki a szállás vagy nyaraló körül a *taligá*nál végezte el a rábízott feladatokat. A pásztorok különféle beosztás szerint dolgoztak: ökörcsordás, tehéncsordás, göbölyös, borjúpásztor, a lovakat csikós, szilajcsikós, ménescsikós őrizte. A juhászok között a kospásztornak volt a legnagyobb rangja, ő kapta a legtöbb fizetést is. A fizetés pénzbeli juttatás és étel volt, ezen felül saját állatot is tarthattak az általuk őrzött falkában. A lehajtással járó feladatok végrehajtására természetesen még egyes gazdák is vállalkoztak.

A pásztoroknak vállalniuk kellett az állatok felügyeletét, őrzését, legalább az év kilenc-tíz hónapjában, a megfelelő juttatásért. Nem igaz az az általánosan elterjedt nézet, hogy minden évben pontosan Szent György-naptól (április 24.) Szent Mihályig (szeptember 29.) folyt a legeltetés: ez az időjárástól is függött. Minden korabeli irat szerint – és nemcsak a Kiskunságban, hanem, mint Bellon Tibor történeti kutatásából ismeretes, a Nagykunságon is – a városi tanács döntötte el, hogy mikor lehet az

39 A nomadizmus összehasonlító elemzése: Khazanov, Anatoly M.: *Nomads and the Outside World.* Madison 1994.

állatokat lehajtani az Alsó-pusztákra.[40] Például 1837-ben Jászladány csak január 1-én hajtotta a falkákat haza Benéről. A több tízezer állat hajtása évente többször is szükségessé tette az út mentén fekvő településekkel való példás együttműködést. A lehajtás 2-3 napot vett igénybe érintve Nagykőrös és Cegléd területét, ami természetesen további kiadást jelentett a jászságiaknak. Így folyamatosan kellett egyeztetni a *„szomszédságos harmonia"* fenntartásáról a *„bizodalmas és jóakaró bírák uraimékkal"*.

A redempciót követő évben Jászberénynek nyolc falkája legelt, azaz korabeli kifejezéssel *„rótták magukat"* az Alsó-pusztán. A város és a gazdák külön saját falkában legeltették állataikat. A gazdasági és az ökológiai puszta döntött el mindent: a lehajtást csupán az időjárási viszonyok határozták meg. A hó elolvadása már azt jelentette, hogy a csordák, a nyájak és a ménesek indulhattak a pusztára. Hasonlóan: az első hó leesésekor az állatokat visszahajtották a Jászságba. Milyen és mennyi állatot legeltettek a pusztákon?[41] Például csak 1785-ben 225 jászberényi juhosgazda mintegy ezer kosbárányából 646 kost tudott vásárokon eladni. Az állatok között a két pásztor – Lágysajt József és Liba József – is értékesítette saját állatait; az előbbinek 27, az utóbbinak pedig 13 állata volt. Általában négy-öt falka juh, hasonló számú gulya, külön 2 göbölycsorda és két szilajménes tartózkodott a pusztán. Az állatok számát több ezerben, a juhokét tízezres nagyságban lehet számítani. (Hasonló nagyszámú állatállományt tartott Kiskunfélegyháza a Jászladány és Jászkisér tulajdonában lévő Pálos pusztán 1795-ben: akkor 6113 marha és 14915 juh legelt).[42]

40 Bellon Tibor: *Beklen. A nagykunsági mezővárosok állattartó gazdálkodása a XVIII-XIX. században*. Karcag 1996.

41 A pusztai legeltetésről bővebben ld. Kürti László: A jászok pusztai állattartása a Felső-Kiskunságban a 18-19. században. In Zádorné Zsoldos Mária (szerk.): *Zoumuk. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve. XIX*. Szolnok 2004. 47-92.

42 Fodor Ferenc: Csólyos és Pálos puszta története. In Uő (szerk.): *Csólyospálos. Tanulmányok Csólyospálos történetéről és népéletéről*. Kiskunmajsa 1995.
http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Csolyospalos/pages/005_csolyos_es_palos.html (Hozzáférés dátuma: 2017.12.05.)

A szénatermelés igen fontos bevételt jelentett, az állatok téli takarmányát biztosította. A puszta hasznát illusztrálja az, hogy a felesleges szénatermést környékbeli gazdáknak adták el. Hogy milyen nagy hasznot jelentett a szénatermés? Egy adat 1838-ból a jászladányi jelentésből: egy szekérre 15 mázsa széna fért fel, és ebben az évben 114 szekér szénát szállítottak haza benei pusztájukról, a többit eladták.

A távoli legelőkön folyó állattartás azonban nem bizonyult sem tartós, sem pedig megbízható gazdálkodásnak. A város vezetői is tudták a pásztorokról azt, hogy kétes üzleteket bonyolítanak le, sokszor orgazdaként működnek együtt a tolvajokkal. Sőt, az egyik legbiztosabb jövedelmet az idegen állatok befogadása jelentette. Egy gulya közt 1765. júliusában például tíz kecskeméti gazda 132 darab ökrét találta meg az ellenőrzéssel megbízott pusztabíró. A ceglédiek, az örkényiek is szívesen vállalták a tiltott legeltetés ilyen formáját. Nem lett foganatja a sok büntetésnek: 1788-ban 13 kecskeméti gazdának 226 marhája legelt a jászberényi ökörcsordában. A pásztorok is bűnösök voltak, a megengedett számú állatnál jóval többet tartottak. 1827-ben a mizsei csárdás „276 juhából csak száz volt adó alá bejegyezve".[43] A nagyállattartás egyre nagyobb problémákat szült, a puszta rendjét sorozatosan felforgatta nemcsak az időjárás, az állatok betegsége, hanem a közbiztonság romlása is. Talán éppen ezért döntött Jászberény a biztosabb és nagyobb haszon reményében a legelők bérbeadása mellett. Erre főleg pesti és kecskeméti gazdák tartottak igényt.

A JÁSZ KIRAJZÁS

Amint az a fentiekből nyilvánvaló, a puszta sohasem volt a szó szoros értelmében élettelen puszta, ellenkezőleg: egy olyan értékes és ellentmondások-

43 Bagi: *A Jászkunság központja* 245-6.

kal telített perifériku s területet jelentett, amelynek birtoklásáért a környező és távolabbi városok folyamatosan versenyeztek. Kecskemét még 1816-ban is próbálkozott pusztaszerzéssel, ám ez területünkre nézve teljesen esélytelen vállalkozásnak bizonyult.[44] Benén, és főleg Mizsén és Lajoson a 19. század első éveiben már több *„rendbeli"* lakosság élt. Az állandó szereplők jelenléte (pusztagazda, csőszök, pásztorok, béresek, lakosok) markánsan jelezte egy leendő tanyaközség alapjainak megszilárdulását. Természetesen a pusztákra való kitelepedés több évtizedig tartott. Az állandó letelepedés első írásos dokumentumát 1818-ból ismerjük. Ebben az évben több családfő kérelmezte a nádori alkapitánytól *„a pusztán való lakást"*. (3. kép) 1828-ban már 470-en laktak Lajoson és Mizsén.

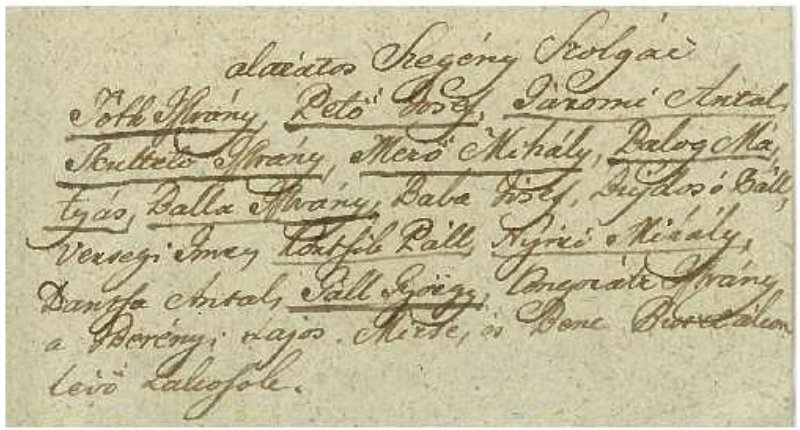

3. kép: Az első letelepülők névsora, 1818[45]

Ami fontos: csőszök, béresek, kertészek és már pásztorok és bojtárjaik is családostul együtt éltek, néha igen mostoha viszonyok között, kezdetleges

44 Az 1816-os kecskeméti kérelmet és annak elutasítását a Jászkun Kerület részéről Bánkiné Molnár Erzsébet közli jelen kötetben közzétett tanulmányában.

45 A névsor abból az iratból van kiemelve, mely 1. mellékletként a tanulmány végén teljes terjedelmében megtekinthető. MNL JNSZML IV.1.b. A Jászkun Kerület Nemesi Közgyűlésének iratai. Közigazgatási iratok. 1818. Fasc. 4., N°1400.

4. kép: Szabély Antal dűlőtérképe, 1852[46]

46 Országos Széchényi Könyvtár, Térképtár K 799 A 1-6 – Bv 1 986.

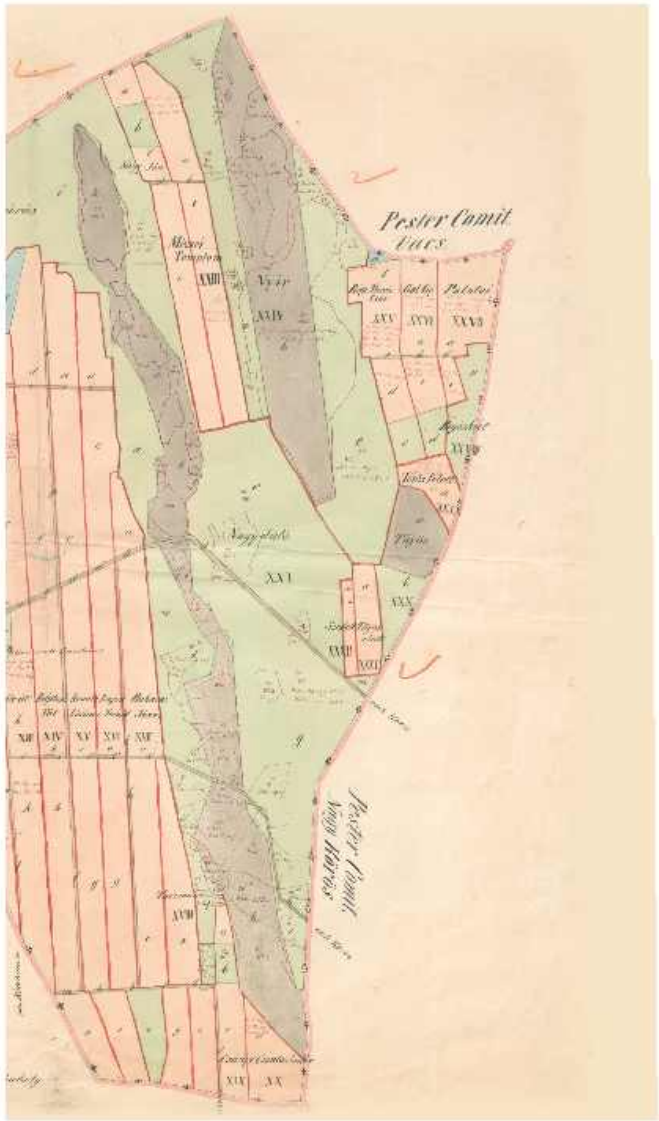
Pester Comit
tacs
Pester Comit
Vatzi Határ

pásztorszállásokon, veremházakban, egy helyiségből álló tanyaépületeikben. A hatvanéves Hasznos Imre ménescsikós feleségével és Teréz nevű lányával, a mizsei csárdás saját juhásza (Danics Mihály) pedig feleségével és két gyermekével, valamint bojtárjával (Barta Sándor) lakott együtt.[47] A kitelepülés első fázisát a Jászkun kerület 1834-es rendeletével támogatta, ám csak a pusztán dolgozóknak (pásztorok, csőszök, kertészek és cselédek) engedélyezte az állandó pusztai tartózkodást.

A „jász kirajzás" 1849-től, majd a Haynau-korszak beköszöntével egyre erősebb lendületet nyert.[48] A szabadságharcot követő Bach-korszak, majd a kiegyezés már más korszak beköszöntét jelentette, megteremtve az új gazdasági viszonyokat, közigazgatást és közbiztonságot. A sokat idealizált betyárvilág eltűnt az azt éltető nagyállattartással és orgazdasággal egyetemben, e területen a közlekedést egyre inkább a vasút jelentette.[49] A földművelés, az istállózó, azaz az intenzív állattartás került előtérbe. A legelők, rétek és erdők a gabonatermelés szántóföldjeivé váltak, a homokbuckákat *hegyhúzó*kkal elegyengették, a tavakat, mocsarakat (ha még megmaradtak egyáltalán a szikesedés és túllegeltetés következtében) lecsapolták. A pusztára költözők már saját birtokaikon éltek, gazdálkodtak, és egyre kevesebb kedvet éreztek ahhoz, hogy Jászberénynek adózzanak. Új nagycsaládi kapcsolatok kötődtek, és az új tulajdonosi viszonyoknak megfelelően 1880-ban megszületett az új dűlőbeosztás.[50]

Az új birtokviszonyoknak megfelelően Szabély Antal okleveles mérnök 1852-ben fel is térképezte a területet. Ekkor 32 dűlőt neveztek, illetve számoztak meg, összesen 11 dűlőnév származott családnévből. (4. kép)

47 Bagi Gábor: Adalékok a kiskunsági jász puszták népességéhez. In Juhász Antal (szerk.): *Migráció és település a Duna–Tisza közén. II.* Szeged 1990. 19-35.

48 Kürti: *Ladánybenei évszázadok* 106.

49 A közbiztonságról, a bűnözésről ld. Kürti László: Betyárok a Felső-Kiskunságban. In Bathó Edit – Ujváry Zoltán (szerk.): *Jászok és Kunok a magyarok között*. Jászberény 2006. 374-86.

50 Kürti László: Családnevek Lajosmizsén. *Cumania* 18 (2002) 415-41.

„Jász-Lajos-Mizse Közönsége Pecsétje" már 1859-ben létezett, hiszen 1854 és 1861 között a Jászkun kerület elismerte Lajosmizsét önálló községként.

Az 1860-as évekre kiépült egy új rendszer: a tőketanyák hálózata. A tanyák építésének nagy hullámát több tanyaépület mestergerendájára vésett évszám is tanúsítja. Jászberény tanácsa és közbirtokossága a három pusztát 1868-ban osztotta fel utoljára, ekkor jelölték ki a 400 kh nagyságú belterületet, a temetőt és az első utcákat. Száz kataszteri holdat *„közcélra"* különítettek el, ebből *„a plébános 50 holdat, 35 holdat a tanító, 10 holdat az éneklő, és 5 holdat a harangozó"* kapott.[51] A közbirtokosság területének ez a felosztása már világossá tette az önálló község létesítését. A folyamat 1870–1871-ben nyílt, néha igen parázs hangulatban folytatódott, ám az országos községi közigazgatási rendezés egészen 1876-ig elhúzódott. Az önállósodás végül az 1876. évi XXXIII. és az 1877. évi törvények kihirdetésével 1877. március 16-án véglegessé vált. Ezt a lépést egy újabb, most már a község által saját hatáskörében végzett kataszteri fölmérés és területrendezés követte, amikor 1880-ban a külterület új dűlőbeosztást és mintegy 100 új dűlőnevet kapott. Ez utóbbi mintegy hetven Jászberényből a pusztára költözött család és családfő nevét örökítette meg.

ÖSSZEGZÉS, KONKLÚZIÓ

Valójában az igazi kérdés: Miért omlott össze a mintegy 100 éven keresztül tartó pusztai élet és gazdálkodás rendje? Miért váltottak át a nagyállattartásról a földművelésre, és miért telepedtek le a jászberényi és jászladányi lakosok a pusztán, és – természetszerűleg – miért döntöttek úgy, hogy elszakadnak az anyatelepüléstől, és sok-sok nehézség árán önállósodnak?

51 Az 1868-as dokumentumot ld. Benedek Gyula – Kürti László: *Bene, Lajos és Mizse oklevelei, történeti dokumentumai (1385-1877)*. Kecskemét 2004. 223-4.

Sok választ kell megfogalmaznunk, és nem mindegyikre található tökéletes, kielégítő felelet. A redempció során szerzett Alsó-puszták Jászberényhez tartozva mintegy 100 évig, a tulajdonjog – legalábbis a város részéről – sohasem volt kérdéses. Sőt, a város az utolsó évekig védelmezte pusztáit, amint azt a korabeli határvizsgálatok bizonyítják. Egy utolsó határvita még 1854-ben is folyt, ekkor a Nagykőrös–Kecskemét–Lajos-hármashatártól (Csontos-határ) a határvonalat felújították, és *„szomszédi bizalommal"* pontosították. A Csontos-határról ez az utolsó tudósítás, a 20. századra ez a korai helynév elfelejtődik.[52] A felgyorsult modernizáció, a gabonatermelés intenzívvé válása, a népességszaporulat, a gazdasági és technológiai fejlődés a nagyállattartás végét hozta. Nem felejtődik el azonban a puszta, az e területről örökölt, igen romantikus kép. A kietlen, elvadult puszta ilyetén toposza öröklődött tovább az irodalomban, a művészetekben egyaránt. A táj jellegzetes képe általánossá vált: a közelben vagy a távolban legelésző állatok, pásztorok, gémeskút. Markó Károly 1853-as festménye (A puszta) egy csapásra megteremtette a terület szimbolikus jelképét, az árván meredező gémeskutat. (5. kép)

Olyannyira sikeres volt ez, hogy későbbi festők (pl. Lotz Károly, Sterio Károly) is hasonlóképpen ábrázolták a pusztai tájat. A toposz annyira beivódott a művészetekbe, hogy 1914-ben, az akkor még nem világhírű magyar fotográfus, André Kertész is gulyakúttal örökítette meg a pusztai tájat. Az egykori, helyi pusztai és tanyasi múlt emlékeit ma már csak a Tanyamúzeum, valamint a falusi és lovasturizmusra épülő vendégházak őrzik és éltetik tovább.[53]

52 A határvitáról szóló fontos dokumentumokat közli: Benedek – Kürti: *Bene, Lajos és Mizse* 213-6. A dokumentum szerint a határvonalon 40 földhatárjel és 10 kőhatárjel volt.

53 Kürti László: A lajosmizsei Tanyamúzeum. In Kothencz Kelemen (szerk.): *Határjelek és hagyásfák.* Baja 2014. 57-74; Uő: A puszta felfedezésétől a puszta eladásáig. Az alföldi-tanyasi turizmus és az esszencializmus problémája. In Fejős Zoltán – Szíjártó Zsolt (szerk.): *Turizmus és kommunikáció.* (Tabula Könyvek 1.) Budapest 2000. 112-28.

5. kép: Markó Károly, A puszta (1853)[53]

54 Magyar Nemzeti Galéria, Szépművészeti Múzeum, Budapest.

1. SZ. MELLÉKLET

Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára IV.1.b. A Jászkun Kerület Nemesi Közgyűlésének iratai. Közigazgatási iratok. 1818. Fasc. 4. N° 1400.

Tekéntetes Nádor Ispányi All Kapitány Úr,
Kegyes Gyám 's Pártfogó Urunk!

Alól irtak szívünknek nagy fájdalmával folyamodunk Te(kin)t(e)tes Uraságodhoz az eránt, mi képpen mi Berény Várossa ….. Tanácsa által a Pusztáról a hol már mi egynehány Esztendök olta, a leg nagyobb Tsendességben, és Isteni félelemben laktunk, ki tiltattunk, és az Haza jövetelre, és ithon való lakásra szorittattunk, a hol mi nékünk némellyikünknek vagy éppen semmi, vagy pedig igen tsekély jószágaink vagynak, mivel azokat a Pusztára való le költözésünkel el adogattuk, s az azoknak áraibul a Pusztán könnyebb el élésünk végett Földeket szerzettünk; és igy tehát mi már most ide Haza kénteleníttettvén lakni, mit tevök legyünk, és mibül éllyünk, kénteleníttetünk másoknak Napi Számban dolgozni, és véres verejtékünkel kenyerünket keresni, de e mellett a contributionalis fundus is nagy Csorbúlást fog szenvedni. – De hogyan is lehet az, hogy mi onnan ki üzettettvén, (holott mi Redemtus Lakosok vagyunk) más Idegeneknek pedig az ottan való lakás meg engedtessen, holott a K. Királyi Parantsolat egy átallyán fogva az Pusztákon való lakást mindeneknek el tiltaná, még is ottan több helybeli Birtokos Lakosoknak idegen Tselédgyeik, 's Juhászszaik lévén, azok ottan bátorságban vagynak, és senkitől nem há-

borgattattnak, úgy Túri Mihály ide való lakos is tselédjeivel, 's minden Marháival ottan lakván, annak is az ott lakás meg engedtetik, holott az jó módú Ember lévén, ide haza könnyebben el élhetne.

Erre való nézve alázatossan, és el szomorodott szivvel könyörgünk Tekéntetes Uraságod előtt, hogy méltó figyelemben vévén szegény sorsunkat, mi nékünk a Pusztán való lakhatást meg engedni méltóztasson, annyival is inkább, mivel mi a Városi Terheket szinte úgy ottan, mintha ide haza lettünk volna, serényen tellyesítettük; vagy pedig ha az meg nem eshetne, a többi meg nevezett ottan való lakosokat is a K. Királyi Parantsolat szerént azon Pusztábul ki tiltani ne terheltessen.

Melly Panaszszainknak elö számlálások mellett, midön magunkat kegyes atyai Pártfogásába ajánlanák, leg méllyebb alázatossággal és Tisztelettel maradunk. J(ász)Berény, die 14a Martii, 1818.

Tekéntetes Uraságodnak

alázatos Szegény Szolgái
Tóth Istvány, Petö Jósef, Járomi Antal,
Skulteti Istvány, Mezö Mihály, Balog Mátyás,
Balla Istvány, Baba Jósef, Bujdosó Páll,
Versegi Imre, Kontsik Páll, Nyiri Mihály,
Dantsa Antal, Gáll György, Pongrátz Istvány
a Berényi Lajos Mizse, és Bene Pusztákon
lévő Lakosok

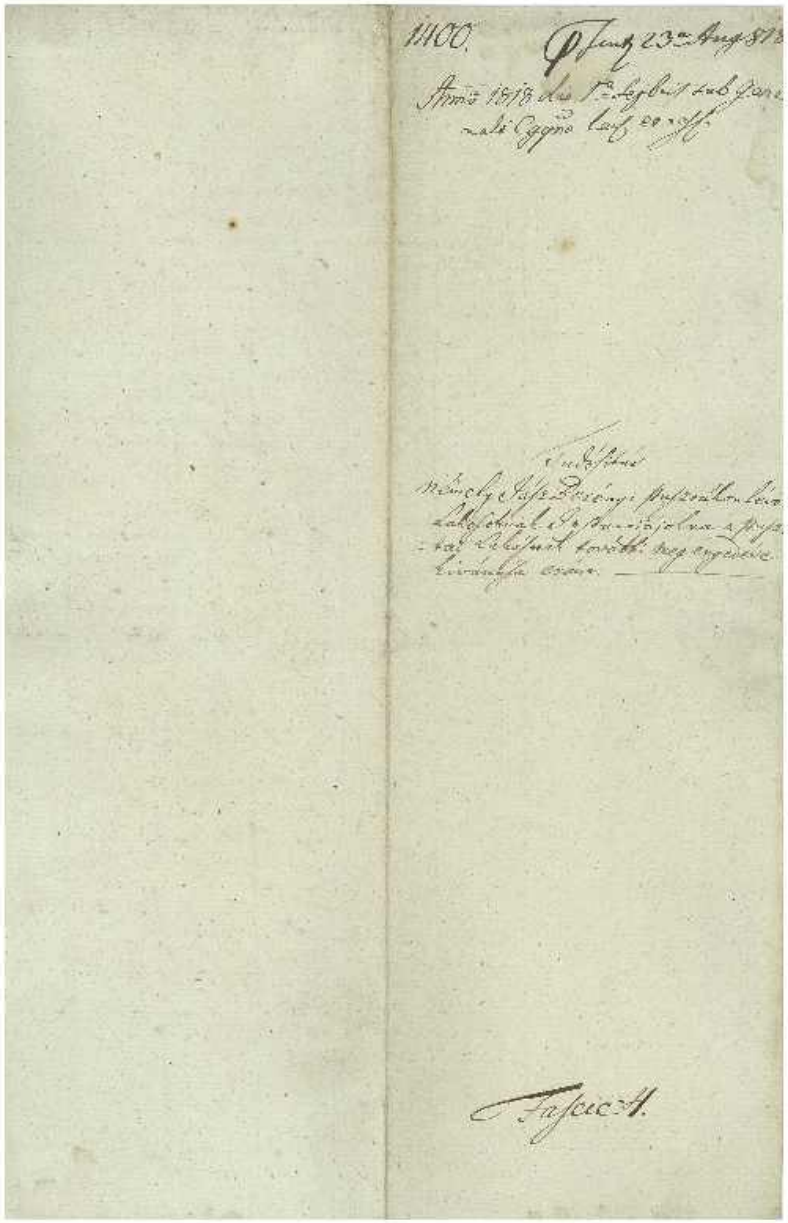

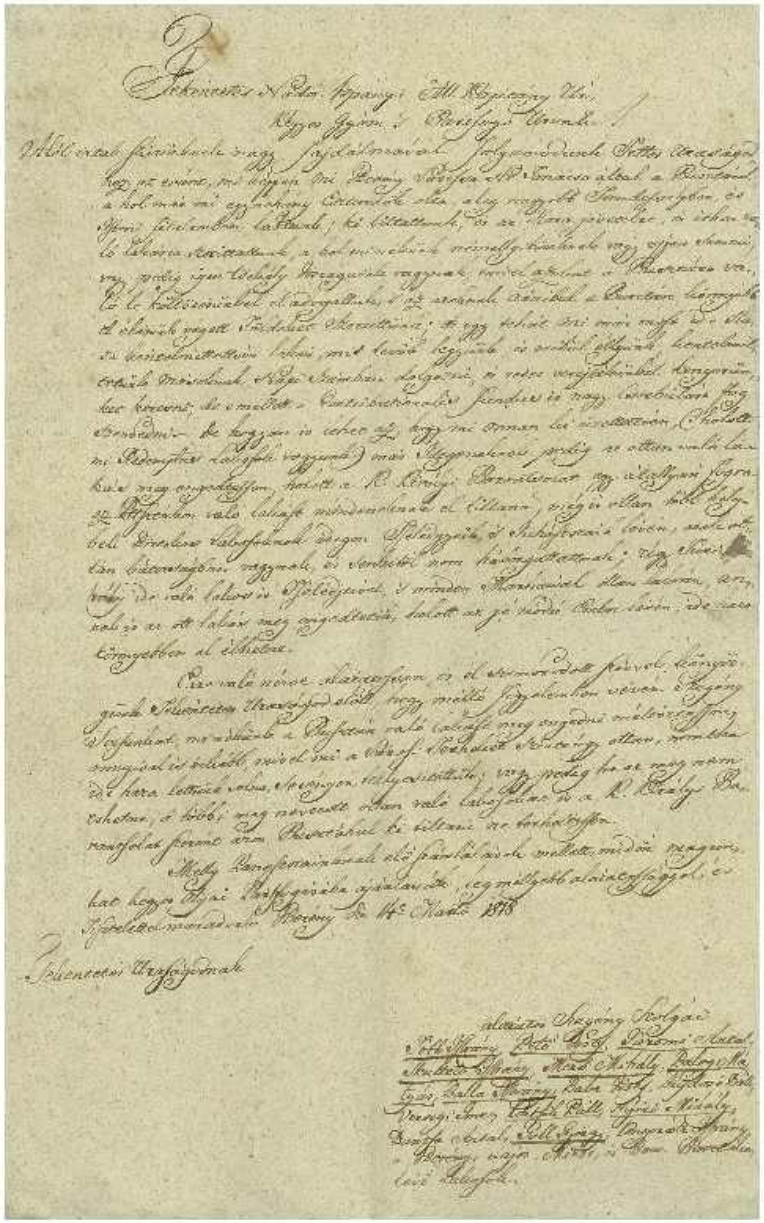

Tudósítás

Az itten sub 913. mellékelt Instantiában meg nevezett Jász Berényi Lajos, Mizse és Bene Pusztákon tartózkodó lakosok az eránt esedeznek, hogy nékiek a mondott Pusztákon való lakás, melyről az Berényi Tanács által el tiltattak, továbbá is meg engedtessen, mely kérelemnek meg vizsgálására az alább irottak ki rendelve léven, hivatalossan válaszollyák, hogy az instánsoknak hazai és pusztai állapottyok és birtokaik eránt vizsgálódást tévén, úgy tapasztalták, hogy az Instáns pusztai lakosok kőzűl némelyeknek ide haza házok és földjök vagyon, némellyeknek ismét ide haza tsupán házok vagyon, az földjöket pedig vagy pusztai földért el tserélték, vagy pedig el adták, végre vagynak az Instánsok kőzőtt ollyanok, akiknek ide haza sem házok, sem földjök nintsen, hanem a pusztán vagy szolgálattyok után élnek, vagy pedig vett földjeiken gazdálkodnak. Ami az első rendbeli Instánsokat illeti, azokat az aláb irottak az ide haza való lakásra kőtelezték, az második rendbeli folyamodókat pedig a mostani nyári takaritásnak végezetéig az pusztai lakáson meg hagyták oly formán, hogy azok nevezetessen Sculteti Istvány, Balog Mátyás, Mező Mihály, Nyiri Mihály, Gál György és Bujdosó Pál az lakásaiknak további el elintézése végett az Teki Districtusoknak rendelését várják; továbbá az harmadik rendbeli Instánsok eránt a Referensek oly véleménnyel vagynak, hogy azok ha jó hireket s neveket továbba is fen tartyák, és szolgálattyaikat betsűletessen folytatván, magokat valamely gyanúban ezután sem keverik az pusztai lakáson meg maradhatnak annyival is inkább, mivel némely gazdáknak a pusztán Tanyájok nagyobb ki terjedésű gazdaságok, és takarmányok lévén, azokat állandoan fel vigyázó tanyások vagy béres szolgák nélkül nem hagyhattyák, végre az vidék helyekről való pusztai Tanyások, Kertészek vagy béres szolgák eránt szintén úgy vélekednek az Referensek, hogy ha azok jó hirü s nevü Embereknek tapasztaltatnak, és az illö Iurisdictiótól helyes Passus Leveleket mutathatnak, azokat az pusztai szolgá-

latokban meg szenvedni lehet, akik pedig sem nem ösméretessek, sem pedig helyes Passus Levelet mutatni nem tudnak, az illyenek a pusztából azonnal ki tiltassanak, aminthogy az Referensek az Helybeli Biráknak meg is hagyták, hogy az most emlitett Videki Emberek eránt a pusztákon nyomozodást tégyenek, és ha ollyasok találtatnának, azokat a pusztából azonnal el küldjék. J(ász)Bereny, 1a Junii, 1818.

Dosa Jósef J(ász)kapitány
Dzián András Eskütt

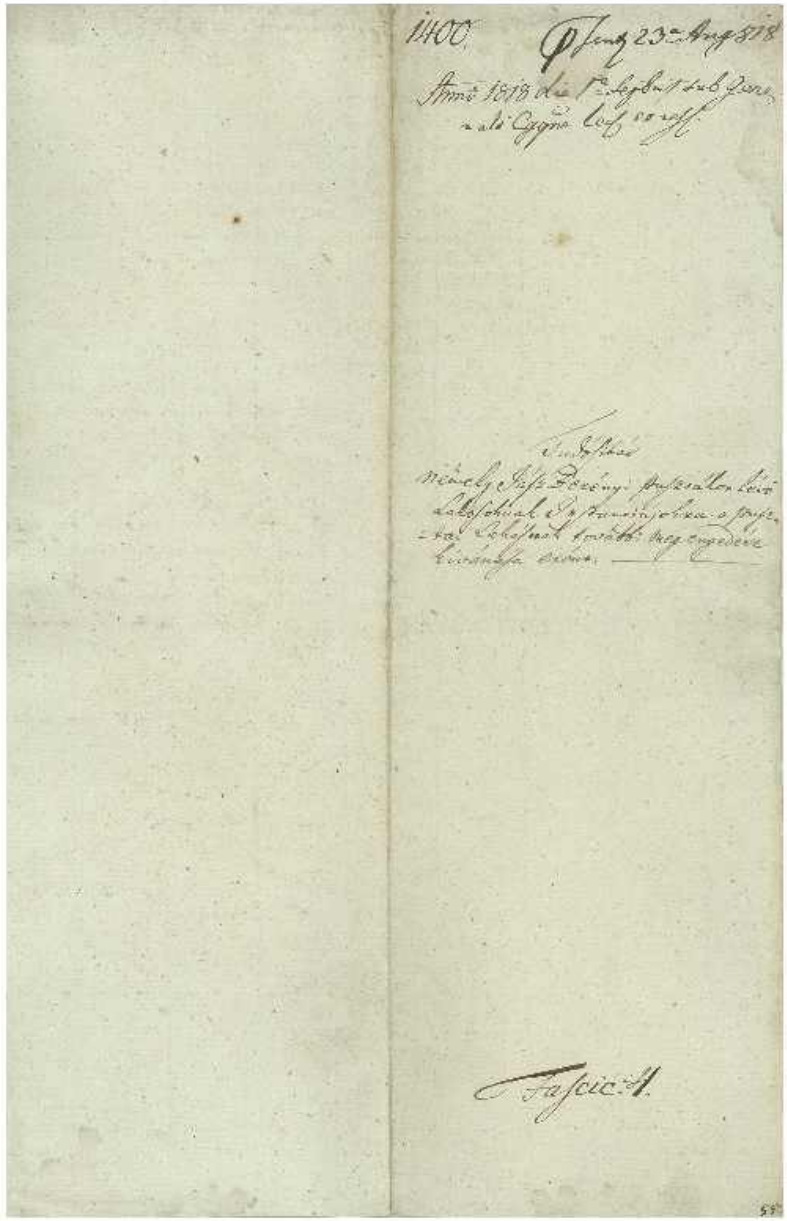

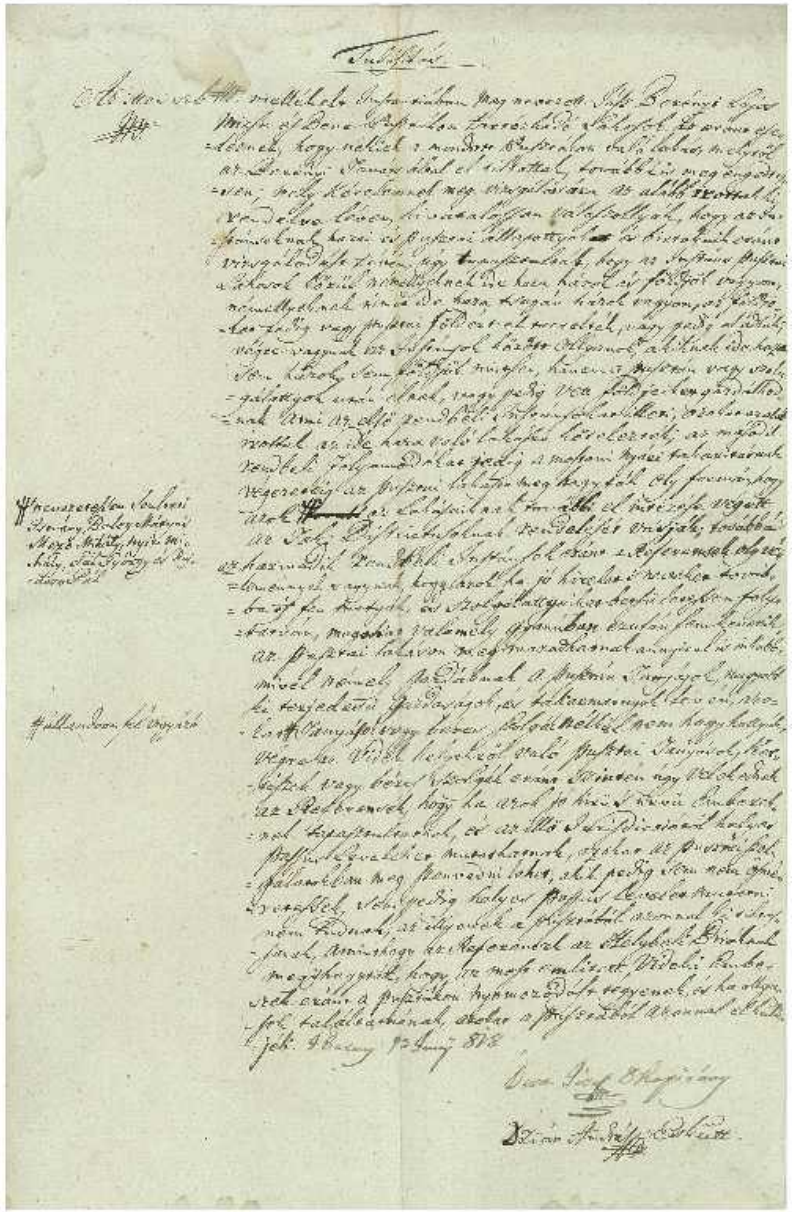

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Jászberény, Hivatalos Tudósítások, 14. cs., 7. sz., 1757, JNSZML.

Jászberény, Hivatalos Tudósítások, caps. 33, fasc. 379, 1794, JNSZML.

Jászberény, Hivatalos Tudósítások, caps. 33, fasc. 390, 1794, JNSZML.

Mappa Districtus Cumanorum Minorum. Ad mandatum S[ui] C[aesaris] R[egisque] M[aiestatis] Exc[elsae] Commissionis Aut. [recte: Aul[ici]] sub Praesid[ium] Exc[elsae] G[eometricae] Com[missionis] Gund. ab Althann, geometrice concinnata opera S[amuelis] Mikoviny N[obilis] Hung[ari]
https://maps.hungaricana.hu/hu/HTITerkeptar/554/view/?bbox=2716%2C-9787%2C8507%2C-7036 (Hozzáférés dátuma: 2017.12.05.)

IRODALOM

Anderson, Malcolm: *Frontiers, Territory and State Formation in the Modern World*. Cambridge 1996.

Bagi Gábor: Adalékok a kiskunsági jász puszták népességéhez. In Juhász Antal (szerk.): *Migráció és település a Duna–Tisza közén. II*. Szeged 1990. 19-35.

———: (mint Bathó Edit irodalomjegyzékében) A Jászkunság központja az eladatás után (1702-1830). In Pethő László (szerk.): *Jászberény története a kezdetektől a reformkorig*. Jászberény 2014. 192-286.

Bánkiné Molnár Erzsébet: *A Jászkun autonómia*. (Dél-alföldi évszázadok 22.) Szeged 2005.

Bellon Tibor: *Beklen. A nagykunsági mezővárosok állattartó gazdálkodása a XVIII-XIX. században*. Karcag 1996.

Benedek Gyula – Kürti László: *Bene, Lajos és Mizse oklevelei, történeti dokumentumai (1385-1877)*. Kecskemét 2004.

Berend, Nora: *At the Gate of Christendom: Jews, Muslims and 'Pagans' in Medieval Hungary, c.1000-c.1300*. Cambridge 2001. 6-11.

Brewster, George : Hungary. In Brewster, David Sir (ed.): *The Edinburgh Encyclopaedia. X*. Philadelphia 1832. 692-709.

Cseh Géza: A Jászság leírása az 1699. évi Pentz-féle összeírásban. In Zádorné Zsoldos Mária (szerk.): *Zounuk. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve. X*. Szolnok 1995. 213-32.

Fekete Lajos: *A Jászkunok története*. Debreczen 1861.

Fodor Ferenc: Csólyos és Pálos puszta története. In Uő (szerk.): *Csólyospálos. Tanulmányok Csólyospálos történetéről és népéletéről*. Kiskunmajsa 1995.
http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Csolyospalos/pages/005_csolyos_es_palos.html (Hozzáférés dátuma: 2017.12.05.)

Hollander, Arie Nicolaas Jan den: *Az Alföld települései és lakói*. (Czövek Olivér ford.) Budapest 1980.

Illésy János: A Jász-Kunság eladása a Német Lovagrendnek. I-II. *Századok* 39/1 (1905) 22-39; 39/2 (1905) 138-57.

———: Kageneck Henrik útinaplója a Jászkunságról 1703-ban. *Nagy-Kunság* 22/31 (1902) 1-2.

Karácsonyi Dávid: A kelet-európai sztyepp és a magyar Alföld mint frontier-területek.

Földrajzi Értesítő 57/1-2 (2008) 185-211.

Khazanov, Anatoly M.: *Nomads and the Outside World*. Madison 1994.

Kiss József: *A Jászkun Kerület parasztsága a Német Lovagrend földesúri hatósága idején (1702–1731)*. Budapest 1979.

——: *A pesti invalidus ház jászkunsági földesurasága 1731-1745*. Budapest 1992.

Kocsis Gyula: *A Jászság társadalma, népessége és gazdálkodása a XVI-XVII. században*. Budapest 2005.

Kohl, Johann G.: *Hundert Tage auf Reisen in österreichischen Staaten. 4*. Dresden–Leipzig 1842.

Kürti László: A jászok pusztai állattartása a Felső-Kiskunságban a 18-19. században. In Zádorné Zsoldos Mária (szerk.): *Zounuk. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve. XIX*. Szolnok 2004. 47-92.

——: A lajosmizsei Tanyamúzeum. In Kothencz Kelemen (szerk.): *Határjelek és hagyásfák*. Baja 2014. 57-74.

——: A puszta felfedezésétől a puszta eladásáig. Az alföldi-tanyasi turizmus és az esszencializmus problémája. In Fejős Zoltán – Szíjártó Zsolt (szerk.): *Turizmus és kommunikáció*. (Tabula Könyvek 1.) Budapest 2000. 112-28.

——: Betyárok a Felső-Kiskunságban. In Bathó Edit – Ujváry Zoltán (szerk.): *Jászok és Kunok a magyarok között*. Jászberény 2006. 374-86.

——: Családnevek Lajosmizsén. *Cumania* 18 (2002) 415-41.

——: *Ladánybenei évszázadok*. Ladánybene 2006.

Kürti László – Hajdrik Sándor: *Últmenti keresztek és szakrális kisemlékek Lajosmizsén*. Kecskemét 2010.

Mihalik Béla Vilmos: Katolikus megújulás a Jászságban (1687-1746). In Hermann István (szerk.): *Padányi Bíró Márton emlékezete*. Veszprém 2014. 95-106.

Novák László Ferenc: A Jászkunság településnéprajzi viszonyai a XVIII-XX. században. In Bánkiné Molnár Erzsébet – Hortiné Bathó Edit – Kiss Erika (szerk.): *A Jászkunság kutatása, 2000: tudományos konferencia a Kiskun Múzeumban*. Jászberény–Kiskunfélegyháza 2002. 81-104.

Örkényi Ferenczy József (szerk.): *Tekintetes Nemes Pest Pilis És 'Sólt törvényesen egyesült vármegyékben valamint A' Kis Kúnságban is található szabad-királyi, szabados (privilegiált) és más mező városoknak, 's minden helységeknek vagy faluknak, és tovább minden pusztáknak eddig az ideig leghívebben 's a' tökélletességig iparkodva ki dolgozott név-tára (repertoriuma), vagy általjában politicai föld le irata: ok leveli (diplomativai) történeti (historicai) és lakosainak állapotját illető (statisticai) tekintetben, a' már ki mettzett kisebb, de kivált a' nagy föld képekhez alkalmaztatva*. Buda 1844.

Pálóczi Horváth András: Kun sírleletek – a viselet, fegyverzet és lószerszám. *Keletkutatás* évf.n./1 (1989) 18-35.

——: „Pogányokkal védelmeztetjük országunkat". Keleti népek a középkori Magyar Királyságban, a kálizoktól a kunokig. *Studia Caroliensia* évf.n./2 (2004) 10-30.

Papp László: A kecskeméti tanyatelepülés kialakulása. In *A M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem tudományos közleményei*. Szeged 1936. 89-127.

Rusvay Lajos: *Jászapáti története*. Jászapáti 2003.

Selmeczi László: *Kötöny népe Magyarországon*. Karcag 2011.

Spinei, Victor: The Cuman Bishophric – Genesis and Evolution. In Curta, Florin – Ko-

VALEV, Roman (eds.): *The Other Europe in the Middle Ages: Avars, Bulgars, Khazars and Cumans.* Leiden 2008. 413-456.

SZILÁDY Áron – SZILÁGYI Sándor: *Okmánytár a hódoltság történetéhez Magyarországon. Nagy-Kőrös, Czeglád, Dömsöd, Szeged, Halas levéltáraiból. I.* Pest 1863.

TELEKI Domokos: *Egynehány hazai utazások leírása.* Budapest 1993.

WOENIG, Franz: *Eine Pusztenfahrt. Bilder aus der ungarischen Tiefebene.* Leipzig 1892.

Economy and control of the Great Plain grassland during Ottoman and Habsburg period

by *László Kürti*

This chapter analyzes the strained relationship between the Habsburg and the Ottoman rulers concerning the occupied Hungarian Kingdom, especially with regard to taxation, and control of the vast grassland of the Great Plain. Economically and politically, the regions of Jászság, Kiskunság and Nagykunság – the historic "three districts" – seemed advantageous to both superpowers: towns and villages had to pay taxes to both Vienna and the Porte. Based on archival research, however, it is obvious that military control was one thing, but economic expediency and jurisdiction was a completely different matter. Under both Ottoman and Habsburg control, newly acquired territories became a source of constant conflict: owners of pastureland ("puszta" in Hungarian), herds of cattle and sheep, and forests were able to challenge state power while also bitterly contesting and maintaining ownership of these properties. For example, large-scale semi-nomadic animal husbandry was based on a dual, official and unofficial system; illegal grazing and rustling of animals were quite common practices. Road-side inns, built originally as institutions of control in addition to boosting tax revenues, were far from healthy business establishments. Inn-keepers were more involved with bootlegging and illegal trafficking of stolen animals and goods. Moreover, as many travelers' accounts reveal most inns were in a dismal state. The „border-zone" of the Great Plain was slowly transformed as land was distributed and sold and the new owners embarked upon intensive agriculture. By the middle of the nineteenth century, the days of large-scale pastoralism were numbered. The grassland was turned into fertile plots and numerous so-called farm-villages signaled the coming of a new

capitalist, agro-industrial era. In 1876, the historic "three districts" were incorporated into the new administrative, municipal county-system. At the same time, the "puszta" has been relegated to the arts. In literature, music and fine arts, the freedom-loving herdsmen and the vast "puszta" are ubiquitous romantic symbols of a past that never really existed.

A JÁSZOK VISELETE A 18-19. SZÁZADBAN

Bathó Edit

A 43 évig tartó jogtalan eladatásban és jobbágyi sorban szenvedő jászok és kunok Mária Terézia 1745. május 6-án kelt redemptiós diplomájával végre visszakapták kiváltságaikat és szabadságukat. Ezt követően a Jászság társadalmi és gazdasági életében soha nem látott fellendülés indult meg. *„A redempciós időben volt Berény életének legvirágzóbb és leggazdagabb időszakában."* – írja Fodor Ferenc közismert monográfiájában. S ez a korszak egy századnál is tovább tartott.[1]

A redemptio (megváltás, önmegváltás) által nyújtott előnyök teret engedtek a jászsági mezővárosok[2] és a jász redemptusok korai polgárosulásának, sajátos parasztpolgári fejlődésének,[3] amely az élet minden területén éreztette hatását. A települések új vásártartási jogokat nyertek, malmokat, hidakat építettek, élénkült a kereskedelem és az ipar, megindult a városiasodás folyamata.

Bél Mátyás 1730-ban még azt írta a jászokról, hogy *„ruházatukban alig különböznek a parasztoktól,"* a redemptiót követően azonban szembetűnő változás ment végbe a viselet terén. A ruházat az úri, a polgári divathoz idomult, új formákat kezdtek alkalmazni, s készítésükhöz drága, finom kelméket, díszítésükhöz pedig dekoratív csipkéket, szalagokat, zsinórokat, gombokat használtak. A viselet kiszínesedett, s a ruházat új viseleti darabokkal gyarapodott (nyárika, zsinóros női öltöny).[4]

1 Fodor Ferenc: *A jászság életrajza*. Budapest 1942. 442.

2 Apáti 1746-1876, Árokszállás 1756-1876, Kisér 1818-1876, Alsószentgyörgy 1829-1876, Fényszaru 1831-1876 között viselte az oppidum rangot. Szabó László: *Jászság*. Budapest 1982. 98.

3 Kresz Mária: *Magyar parasztviselet (1820-1867)*. Budapest 1956. 95; Szabó: *Jászság* 32.

4 Bathó Edit: *A jász viselet*. (Jászsági Füzetek 36.) Jászberény 2004. 24.

A Jászság 18. századi viseletének alakulására nagy hatást gyakoroltak a görög kereskedők, akik elsősorban török portékákat árultak, ugyanakkor kereskedtek Ausztriában, Lengyelországban, Szászországban és más területen vásárolt, drágább kelmékkel is.

A társadalmi rétegződés természetesen a viseletben is jól megfigyelhető volt. Az egyes rétegek viselete elsősorban az alapanyagok tekintetében különbözött egymástól. A görög kereskedők által árusított olcsó török textíliák (csemelet, satin, bagazia, karton, paja) igen keresettek voltak a szegényebb népréteg, az irredemptusok és a zsellérek körében. 1737-ben a jászberényi Nesztor László és Árgirus görög kereskedők boltjának 18 bála és 589 vég készletében 17-féle textília kizárólag közemberek számára szánt portéka volt. Ugyanakkor a módosabb redemptus[5] és redemptus-nemes polgárság szívesen vásárolta a drága selyemszöveteket (kamuka, atlasz, tabit, damaszt, bársony), a bécsi és sziléziai gyolcsot, az eperjesi, rozsnyói és angliai vásznat.[6]

5 *Redemptus*: a földváltásban részt vett személy.

6 Papp Izabella: Görögök Jászberényben a 18-19. században. In Pethő László (szerk.): *Jászsági Évkönyv*. Jászberény 1994. 82-101. 85.

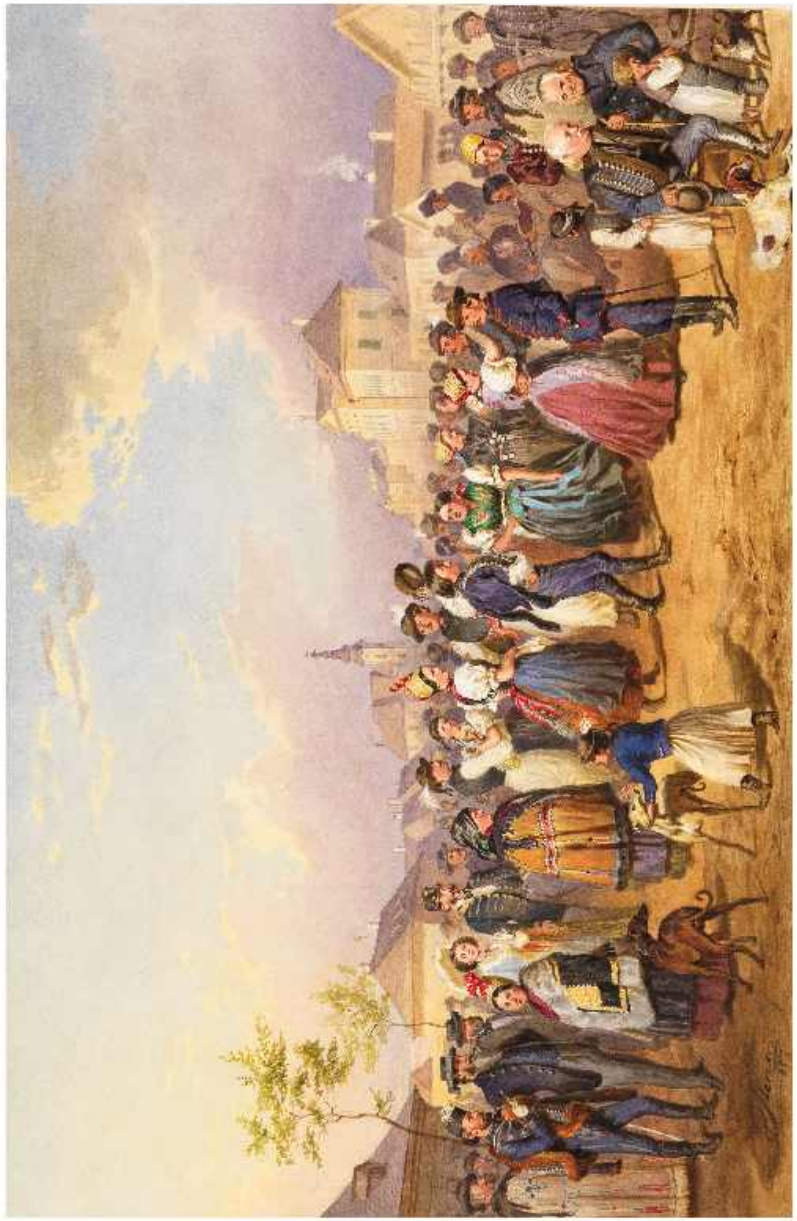

1. kép: Néptánc Jászberényben, Skerlo Károly, 1857

A másik különbség a férfi és a női mente, a zsinóros női öltöny, valamint a kerepélyes féketŏ használatában mutatkozott meg, hiszen az irredemptusok[7] és a zsellérek nem tudták megvarratni vagy megvásárolni ezeket a rendkívül drága ruhadarabokat, így az ő ruhatárukból ezek hiányoztak.

A 19. század közepétől Theodore Valerio, Belin, Boldényi, Leopold Steinrucker, Szeremley Miklós, majd Sterio Károly, Roskovitz Ignác és Vágó Pál keze nyomán ránk maradt fekete-fehér és színes metszetek, valamint festmények is jól mutatják az egyes társadalmi rétegek viselete közötti különbséget (1. kép).

A *jászberényi középrendűek* viselete inkább népiesnek mondható (2. kép), míg a *tehetősb jászberényiek* öltözetére már inkább a parasztpolgári jelző illik (3. kép).

A jász emberek ruhaneműinek zömét ebben az időben a szabók készítették, de egyes kész darabokat a görög kereskedők boltjaiban is megvásárolhattak (abanadrág[8], kék posztónadrág, fejér öltöző, salavardi,[9] nyakravaló, pruszlik, főkötő, párta, kendő, öv, kötény, zubbony, süveg stb.).

A viselet alakulásában különösen nagy szerepe volt a Jászkunságban folyó katonai életnek és a színpompás katonai viseletnek, amely elsősorban a férfiak öltözetére gyakorolt komoly hatást (zsinóros mente, dolmány, csákós süveg, sarkantyú), de a női viseletben is érzékelhető volt (rókaprémes posztó vagy bársonymente, zsinóros öltöny) (4. kép).

A polgárosodás a népviselet kettészakadását eredményezte: *köznapi* (hétköznapló) és ünnepi (templomba járó) viseletre. Hétköznap még a módos redemptus férfiak és asszonyok is vászonruhában, ún. *feír ruhában*, vagy más néven *vászon fejér öltözőben* jártak, amely a férfiaknál sárgásfehér színű vászon *lábravalóból* (gatyából) és haskötésig érő, bő ujjú *vászoningből*

7 *Irredemptus*: a földváltásban nem vett részt.

8 *Aba*: teve- vagy kecskeszőrből készült, vászonkötéses, durva fehér vagy festett posztó.

9 *Salavardi*: rövidszárú, szűk pótnadrág volt, amit legtöbbször aba- vagy remekposztóból készítettek. Az alatta viselt nadrág színétől eltérő színben készült, a felső részét lyukakba fűzött zsinórral erősítették az ellenzős nadrág hasítéka alá.

2. kép: Jászberényi középrendűek ruházata, Leopold Steinrucker, 1845

3. kép: Tehetősb jászberényiek, Szeremley Miklós, 1847

4. kép: Redemptus asszony kékselyem viganóban és mentében, Belin, 1860 körül

állt, aminek a nyakát csak egy pertlivel kötötték meg. A nők fehér ruháját ugyancsak vászon alapanyagú *alsó* vagy más néven *pendel*, *valamint hosszú ing* vagy *féling*, illetve színes *vászonkecele* (kötény) alkotta. A fehér ruhát legtöbbször az asszonyok odahaza maguk varrták vagy varratták, de boltban és vásárban készen is megvehették. 1791. március 22-én például a berényi vásárban Jatskó Ferenc jákóhalmi árva fiú részére a gyámja egy *fejér ruhát* vett 4 forintért.[10] Horning Istvánné Kállay Erzsébet redemptus asszonynak 1787-ben a ruhatárában *hat feír ruhája* volt használatra. Mudrák Györgyné Kobre Klára 1810-ben 11 félinggel és alsóval rendelkezett.[11]

A fehér ruhát munkára, mindennapi dologvégzésre használták, bár előfordult, hogy a városban is ebben az öltözetben jártak-keltek.

Jászberény város tanácsa 1801-ben illetlennek, sőt botránkoztató szokásnak tartotta, hogy *"a Fehér Nép minden felső öltözet nélkül egyedül egy alsóban (pendelben) szokott a városban járni."* Kihirdették, hogy aki továbbra is ilyen öltözetben jár, 1 forintra büntettetik vagy pedig áristommal fenyíttetik meg.[12]

A fehér ruhát rendszeresen mosták. A berényi asszonyok közkedvelt mosóhelye a Zagyva volt, ahol a folyóvízben addig szapulták a vászonneműket, amíg szép tiszták és fehérek nem lettek. A férfiak lábravalóját sok helyen csak havonta egyszer mosták, *de akkor már szinte megállt a saját lábán is*. Amikor a vászongatya teljesen elhasználódott, s a feneke kiszitásodott, szétszabdalták és túrós zacskót csináltak belőle.

A hétköznapi és az ünneplő ruha között helyezkedett el az ún. *gyüvő-menő öltözet*, ami már finomabb, színes anyagokból (apróvirágos karton, flokon) készült, ingvállal, pruszlikkal vagy nyárikával, de olykor feltették hozzá az aranyos-ezüstös féketőt is. Közönséges használatra azonban a fejüket

10 Árvaszámadások, Jászjákóhalma, 1791. – MNL JNSZML [Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára]

11 Kállay Erzsébet Horning István feleségének végrendelete, Jászberény, 1787. augusztus 7. Caps. 25, Fasc. 10., N°6., Kobre Klára Mudrák György özvegyének végrendelete, Jászberény, 1810. február 27. Caps. 25, Fasc. 10., N°130. – MNL JNSZML

12 Tanácsi jegyzőkönyv, Jászberény, 1801. – MNL JNSZML

legtöbbször csak egyszínű, apróvirágos tarka, idősebb korban pedig fekete színű kendővel kötötték be. A gyüvő-menő ruházatot főként rokonlátogatáskor vagy táncmulatságban használták. Az öltözet darabjait moshatták is, az alsószoknyákat és a félingeket gyakrabban, a szoknyát, pruszlikot, nyárikát és a nyakbavaló kendőt (keszkenőt) ritkábban.

Ünnepi alkalmakkor azonban mindenki a legszebb öltözetét, az ún. ünneplő vagy *templomba járó ruháját* öltötte magára. Bél Mátyás 1730-ban járta be a Jászkunságot, s ekkor eljutott Jászberénybe is, ahol felfigyelt a női viselet látványára, s megjegyezte, hogy sok a szép menyecske, *„akik arra törekszenek, hogy csinos ruházatukkal elhagyjanak más előkelőbbet."*[13] (5-7. kép)

A környező vidékekhez (Galga-vidék, Tápió mente, Palócföld) hasonlóan minden bizonnyal a jászoknál is megvolt egykor, hogy a különböző ünnepeken milyen ruhát viseltek, de sajnos erre vonatkozóan nem maradt ránk semmiféle adat, sőt emlékezettel sem értük utol. Feltételezzük azonban, hogy az év nagy egyházi ünnepein a legszebb, a legfinomabb és a legdrágább kelmékből (taft, selyem, brokát, bársony) készült ruhadarabokat viselték. A 18-19. századi viseletek gazdagságát ismerve, arra gondolunk, hogy az ünnepi viseleteken belül is megkülönböztettek ún. *kisünneplő* és *nagyünneplő* ruházatot. A kisünneplő öltözetet feltehetően a távolabbi búcsújáró helyekre való útjukkor, illetve a települési ünnepségeken (pl. jeles vendég érkezése) ölthették magukra.

A NŐK VISELETE

A jász nők ünnepi viseletének egyik szép darabja a finomabb vászonból (bulyavászon, patyolat) és gyolcsból varrott *ingváll*. Az ingváll legkorábbi

13 Illyés Bálint – Szőts Rudolf: Bél Mátyás: A kunok és jászok avagy filiszteusok kerületei. In Iványosi-Szabó Tibor (szerk.): *Bács-Kiskun megye múltjából. I.* Kecskemét 1975. 7-51. 24.

5. kép: Fiatal asszony sima aljú viganóban, nyárikában, Jászfényszaru, 1890-es évek

6. kép: Három generáció viselete, Jászfényszaru, 1890-es évek

7. kép: Fiatal asszony zsinóros kabátban, a férfi posztó öltözetben, Jászberény, 1918

említése egy 1594-es dósai végrendeletből való.[14] A jászberényi Krasnyánszky Klára 1764-ben kelt végrendeletében egy *„selem szélű féling"*-ről és egy *„jegying"*-ről rendelkezik.[15] 1778-ban a jákóhalmi Lehoczky András megvizsgálva mostohaanyjának ládáit, benne sok egyéb ruhanemű között 3 gyolcs és egy bulyavászon ingvállat talált.[16] A női ingnek kétféle változatát ismerték a Jászságban: a *mellévarrott ujjút*, amelynek ujja a nyaktól indult ki, valamint a *bevarrott ujjút*, amelynek ujját a vállhoz varrták.

A sima vagy fodros aljú *felsőszoknyák*, más néven *viganók* anyaga rendkívül finom kelmékből készült. A módosabbak leggyakrabban sötétkék, olajzöld, veres (meggyszín), tubák (barna), szederjes (lila) színű selyem, atlasz, taft, bársony anyagokból készült szoknyákat viseltek. Sokszor *„a nők csak úgy úsztak a selyemben."* (8. kép)

8. kép: Jász viganók

14 Révfy Lajos: Testamentumtöredék 1594-ből. *Jász-Kürt* 1/4 (1906) 1-2. 2.

15 Tóth János: Viselettörténeti adatok a Jászságból. In Németh Péter (szerk.): *A Nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve. XXIV-XXVI.* Nyíregyháza 1989. 359-78. 368.

16 Prothocollum, Jászjákóhalma, 1778. R.k. Plébánia Irattára – Jászjákóhalma.

A földig vagy bokáig érő felsőszoknya alatt rendszerint 4-5, a 20. században pedig már csak 2 keményített, ún. nyersbe vasalt, *csipkével szegett alsószoknyát* viseltek. A szoknya elé csipkés szélű, fodros, illetve sima szélű kötényt, ún. *kecelét* kötöttek. A jászsági nők a fehér ingvállra ezüst- vagy aranycsipkével ékesített *pruszlikot* öltöttek, amely elöl 4-6 gombbal és egy (szív alakú, levél formájú) míves ezüstkapoccsal záródott. A pruszlik elején húzódó íves varrást is csipkével borították be, de előfordult, hogy semmilyen díszítést nem tettek rá, mivel a rákötött vállkendő eltakarta. A vállkendő igen kedvelt darabja volt a jász nők öltözetének. A selyemből készült vállkendők négy sarka más és más színű mintákkal volt díszítve, hogy többféle ruhához is hordhassák.

A jász asszonyok ruhatárában már a 18. század második felétől szerepelnek különböző *hosszú ujjú, vékonyan bélelt réklik, lajblik*. A gyári anyagok terjedésével a 19. század második felében az ingvállat lassan kiszorította a szoknyával megegyező vagy tőle eltérő színű *hosszú ujjú illetve rövid blúz*, a *nyárika*, amelyet egyaránt készítettek sima és mintás selyemből, taftból, de egyszerűbb mosható anyagokból is. A nyárika mindig *kihagyott* volt, sosem kötötték be a szoknyába. A derékban vágott vagy karcsúsított ruhadarab szorosan a testhez simult és enyhén hullámosan borult a viganóra.

A felsőtestet borító hosszú ujjasok között a legelegánsabb ünnepi ruhadarab az ún. *női öltöny* volt, amit finom kelméből (selyemből, taftból, brokátból) készítettek, és belsejét vattával, illetve vatelinnel bélelték. Az elejét és a hátulját a mentéhez hasonlóan, gazdagon kizsinórozták, s apró ezüstgombokkal díszítették. A simán szegett nyakkivágáshoz olykor széles, fehér csipkés nyakfodrot viseltek. Az öltöny rendkívül elegáns ruhadarab volt, s a földig érő viganóval sajátosan szép harmóniát kölcsönzött viselőjének. (9. kép)

9. kép: Női öltöny részlet

Az ünnepi női viselet sajátosan szép darabja volt a *rókaprémes asszonyi mente* (10. kép), amelyet háromféle módon viseltek: teljes vállra terítve (*pelikán módra*) vagy félvállra borítva (*panyókára vetve*), de hideg időben magukra öltve, kabátként is használták.

10. kép: Női mente részlete

A női mentéket általában egyszínű posztóból, olykor bársonyból készítették, és sűrűn zsinórozták. A mente a női öltözet legdrágább darabja volt, ezért öröklődött generációról generációra. Sokszor más személyre hagyták a ruhadarabot és megint másra a rajta lévő ezüstgombokat.

A jászsági nők ruhatárának másik jelentős darabja a *ködmön* volt, amelyet a jászberényi szűcsök készítettek. A bőrruha rövidebb és hosszabb változatát is viselték. A testhez szabott, befelé fordított szőrű, hosszú ujjú, alján fodros, ún. *kurta derekú női ködmön* lehetett nyers fehér színű, akkor zöld gyapjúval vagy selyemmel hímezték, és veres irhaborításokkal díszítették, de lehetett barna is, ebben az esetben fekete fonallal varrták ki. Viseltek a jász nők *női subát*, más néven *kisbundát* is, ami némiképp hasonlított a férfiak által viselt subához, csak jóval rövidebb volt.

A jász női viselet egyik jellegzetesen szép darabja a főkötő, vagy ahogyan a jászok nevezték, *fékető* volt. Két típusát használták: az *egyszerű* és a *cifra, kerepélyes főkötőt*.

Az *egyszerű főkötő* olcsó vékony (gyolcs, vászon, sifon, klott) vagy vastagabb meleg anyagból (flanel, parhét) készült és igen szerény díszítéssel. Általában saját anyagából varrtak fodrot a szélére vagy pedig körben kihímezték, illetve slingolással díszítették (11. kép). Az egyszerű főkötőt többnyire fehér és fekete színben készítették, de előfordultak világos árnyalatú, apró virágos főkötők is. Használatuk általánosan hétköznapi volt, s fiatal, középkorú és idős asszony egyaránt hordta. A fiatal és középkorú asszonyok többnyire a különböző házimunkáknál (kenyérsütés, tésztagyúrás) viselték, de előfordult, hogy ún. *gyüvő-menő* ruhadarabként egyéb alkalmakkor is felvették. Az idős asszonyoknak a 20. század elejéig általános viselete volt az egyszerű főkötő. Hétköznap a kendő alá kötve viselték, éjszaka pedig mint háló főkötőt alkalmazták. Ha a templomba mentek, mindig fekete főkötőt kötöttek a kendő alá, éjszakára viszont szívesen használták a fehéret.[17]

17 Szabó László – Csalog Zsolt (szerk.): *Szolnok Megye Néprajzi Atlasza. I/1.* Szolnok 1974. 328-36; Bathó Edit: A jász főkötő. *Ethnika* 4/4 (2002) 161-4. 162.

11. kép: Fiatal asszony egyszerű főkötőben, Jászberény, 1900-as évek eleje

A *cifra főkötő* a lakodalom alkalmával, a kontyoláskor került először a menyecske fejére, mint új állapotának, asszonysorba kerülésének kifejezője. A gömbölyded alakú cifra főkötő általában kék vagy meggybordó, ritkábban zöld, dohányszínű vagy halványlila bársonyból készült, amelyet zsúfoltan beborítottak arany vagy ezüst ún. pávafarkas csipkével. (12-13. kép)

12. kép: Jász főkötők az alattyáni Helytörténeti Gyűjteményben

13. kép: Bordó bársony kerepélyes főkötő, Lajosmizse[18]

18 Bartal Józsefné Koháry Veronika (1869-1946) főkötője. Bartal Józsefné Lenkefi Piroska tulajdona. Fotók: Skultéti Jánosné. Adatok Skultéti Jánosné szóbeli közlése alapján.

A cifra főkötők igen drága portékák voltak. Mind az alapanyaguk, mind pedig a varratásuk rendkívül komoly összegbe került. 1771-ben a jászberényi Erős István egy 5 forint 4 garasos féketőt adott jegyajándékba Mohácsi Annának.[19] 1777-ben egy főkötőre való ezüstcsipkéért és paszományért 1 forint 7 garast fizettek.[20] 1785-ben a jákóhalmi Horváth Katalin árva leány ingóságairól felvett inventáriumban egy aranyos fejkötőt 2 forint 30 krajcárra taksáltak.[21] A jászapáti Zsemberi Katalin árva leány részére gyámja 1801-ben *„3 féketőre való arany és ezüst tsipkét és fátyolt, pántlikát és rását"* vásárolt Haris Péter görög kereskedő boltjában, amelyért összesen 14 rhénes forint 14 krajcárt fizetett. Egy rőf[22] aranycsipke ebben az időben 4 forint 43 krajcárba került.[23] Muszka Anna jászapáti árva leány 1804-ben történt férjhezmenetelekor, a gyámja 2 rhénesi forintot és 39 krajcárt fizetett ki örökségéből *„fejkötőre."*[24]

Drágasága miatt a főkötőt nem is minden asszony tudta megfizetni. Aki nem tudott újat készíttetni, előfordult, hogy használtat vásárolt magának. 1831-ben Molnár Ferenc Anna nevű húga kiházasításakor Kukoricza Mátyásnétól egy féketőt vásárolt 24 forint 9 garasért.[25] A tehetősebb redemptus és redemptus-nemes jász asszonyok azonban anyagi állapotuktól függően igyekeztek két-három főkötőt is készíttetni, amit majd később a lányaiknak hagytak örökül. A jászberényi Kovács Mi-

19 Prothocollum, Jászberény, 1771. – MNL JNSZML

20 Jászberényi végrendeletek, 18-19. század. Katona Anna, Horváth György özvegyének végrendelete 1779. december 19. Caps. 25, Fasc. 10., N°27.– MNL JNSZML

21 Néhai Horváth Istvány Katalin nevezetű árvájának jószágiról szóló inventárium és számadás, Jákóhalma, 1785. Árvaszámadási iratok – MNL JNSZML

22 *Rőf*: a kar hosszúságát, illetve a kifeszített kar hosszát a melle közepétől a hüvelykujj hegyéig alapul vevő hosszmérték. Főként textilanyagok, szalagok, kötelek mérésére használták. Nagysága vidékenként eltérő volt. A Magyarországon is használt osztrák rőf 78 cm-nek felelt meg. Dankó Imre: Rőf. In Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon. IV. Né-Szé.* Budapest 1981. 383.

23 Néhai Zsemberi Istvány árváinak javairól való számadás, Jászapáti, 1801. Árvaszámadási Iratok 157. – MNL JNSZML

24 Muszka Imre árváinak javairól való számadás, Jászapáti, 1804. Árvaszámadási Iratok 157. – MNL JNSZML

25 Molnár Ferenc végrendelete, Jászberény, 1831. október 1. Caps. 26, Fasc. 5., N°20. – MNL JNSZML

hály vagyonáról 1771-ben készített inventáriumban a sok egyéb ingóság között *két aranyos féketőt* is felvettek.[26] Horning Istvánné Kállay Erzsébet redemptus asszony ruhatárában 1787-ben egy *ezüstös és egy aranyos féketőt* találunk, s mindezen túl van még neki 6 féketője a viselőruházatában. Az ugyancsak jászberényi Bónis Ferencné Igaz Terézia 1795-ben kelt végrendeletében *egy aranyos és egy bársony fejkötő* szerepelt.[27]

A jász asszonyok a főkötőt, mint viseletük legékesebb darabját – más vidékektől eltérően –, szinte egész életükben hordták. Fiatal korukban a táncmulatságba és a bálba is abban mentek, később, a koruk haladtával már csak a templomban és különböző ünnepeken vették fel. Néhány jász településen (Jászdózsa, Jászárokszállás) szokásban volt, hogy a második-harmadik gyermek születése után az asszonyok végleg letették a cifra főkötőt, mert úgy tartották, *„akkor már nem kellett a cifrálkodás."*[28] Általánosságban azonban az asszonyok Jászság-szerte még idős korukban is viselték a főkötőnek a kevésbé cifra, fekete bársony alapú, ezüstös változatát. Szokás volt a Jászságban, hogy az asszonyokat (legyen idős vagy fiatal) a cifra főkötőjében temették el.[29] A jászberényi Krasnyánszky Klára 1764-es végrendeletében a következőket olvashatjuk: *„két szép féketőm vagyon, a szebbiket temessék az fejemen, az másik pedig legyen az leányomé".*[30] 1774. január 28-án a szintén jászberényi Dotlik Mátyás a következőképpen végrendelkezik: *„Anna leányomé légyen az anyja Mentéje, pruszlikja, s egy teveszőr szoknya. Még edgyütt maradhatnak, viselje gongyát az nevendékeknek, azért is egy aranyos fejkötőjét, az anyjáét vegye el."*[31]

26 Prothocollum, Jászberény, 1771. MNL JNSZML.

27 Kállay Erzsébet Horning István feleségének végrendelete, Jászberény, 1787. augusztus 7. Caps. 25, Fasc. 10., N°6. Igaz Terézia Bónis Ferenc feleségének végrendelete, Jászberény, 1795. december 23. Caps. 25, Fasc. 9., N°29. – MNL JNSZML

28 Erdész Sándor: A jászdózsai népviselet. *Jászkunság* 3/3 (1956) 176-9. 179.

29 Szabó – Csalog: *Szolnok Megye* 528; Bathó Edit: Adatok a Jászság XIII-XX. századi viseletéhez. In Langó Péter (szerk.): *Szállástól a mezővárosig. Tanulmányok Jászfényszaru és a Jászság múltjáról.* Jászfényszaru 2000. 259-78. 270.

30 Tóth: *Viselettörténeti adatok* 368.

31 Dotlik Mátyás végrendelete, Jászberény, 1774. január 28. Caps. 25, Fasc. 4., N°21. – MNL JNSZML

A főkötőket Jászság-szerte ügyes kezű varróasszonyok készítették. Jászdózsán Herédi Csuka Anna és testvére, Rózsika,[32] Jászapátin Nagy F. Katalin,[33] Jászfényszarun pedig Nagy Istvánné Molnár Terézia[34] volt híres főkötővarró.

A hagyományos női viselet darabjai közül legtovább a főkötő használata maradt meg, amit a jász asszonyok még az új divatú, polgári öltözetükhöz is felvettek, de a lakodalomban a menyasszonykontyoláskor is ezt tették az újasszony fejére.

A FÉRFIAK VISELETE

A férfiaknál a legrégebbi és a leggyakrabban használt viselet a *fehér vászon öltözet* volt, amelyet hétköznapló és ünnepi változatban egyaránt használtak. Az ingnek két változatát hordták: a *borjúszájút* és a *kézelőset*. A pásztoremberek pedig előszeretettel viselték a nyak nélküli, kurta derekú, borjúszájú inget. A fehér vászongatyának is többféle változatát ismerték vidékünkön. A férfiak hétköznapra csak egyszerű, fél lábszárig érő, ún. szűk gatyát viseltek, ünnepre azonban 8-12 szél, finomabb vászonból vagy gyolcsból varrott, ráncba szedett, rojtos gatyát vettek fel. (14. kép)

A férfiak viseletében a vászonruha mellett már igen korán megjelent a *posztóruha* (nadrág, dolmány, mente, mándli[35]), amelynek színe rendszerint világos- vagy sötétkék volt, s viselése a 19. században a redemptusok és a mesteremberek körében általános volt. (15. kép)

A posztóruhák legelőkelőbb darabja a *prémes mente* volt, amely nagy hasonlatosságot mutatott a huszárok által használt mentével.

A jászsági férfiak ruhatárában ugyancsak ott találjuk a rackajuh gyapjából készült *szűrt* és az ujjatlan, palástszerű hímzett *subát*.

32 Erdész: *A jászdózsai népviselet* 178.
33 Luby Margit gyűjtése, Jászapáti, 1954-1957.
34 Saját gyűjtés, Jászfényszaru, 2005.
35 *Mándli*: zsinórozás nélküli posztókabát.

14. kép: Balla Zoltán jász viseletben, Jászberény, 1984 (rekonstrukció)

15. kép: Borbás Miklós posztódolmányban, Jászapáti, 1893

A suba igazi oltalma volt a jásznak, ezt használták párnának, éjjeli fekvőhelynek, sőt még a templomba is magukkal vitték. A jász ember még a kánikulában sem vált meg tőle. Jászapátin úgy tartották, hogy az *„igazi suba letegezte még a telet is."* A subának csak addig volt becsülete, amíg a birka szaga érződött rajta. Ha már teljesen elnyűtt, vagy, ahogy Kiséren mondták, *verte a készülőt*, akkor az istállóban a kosolyára[36] terítették takarónak. A jászsági szűcsök kétféle subát készítettek: *tányérosat* és *feleresztettet*, vagy más néven *vócosat*. Régen a férfisubák színes hímzésűek voltak, de a 19. század végétől már egyszínű zöld hímzéssel készültek.[37] (16. kép)

16. kép: Fiatal pár hímzett subában és ködmönben, Jászberény, 1983 (rekonstrukció)

36 *Kosolya*: az istállóban használt, szalmával befonott, favázas fekvőhely.

37 Bathó Edit: A jászsági szűcsök míves mestersége. In Misi Éva – Szabó Pál Antalné: *Jászsági szűcsminták textíliákon.* (A Jászság népművészete 2.) Jászberény 2009. 5-11. 6-7.

A 20. század elején a férfi viselet is jelentősen átalakult, a korábbi hagyományos ruhadarabokat felváltotta a fekete posztóból vagy szövetből készült ún. *paraszt öltözet*, ami csizmanadrágból, fehér mandzsettás ingből, lajbiból, zakóból és fekete kalapból állt.

A POLGÁRI VISELET TÉRHÓDÍTÁSA

A jász viselet a 18-19. században élte virágkorát. Flórián Mária szerint a 19. század derekán a jász asszonyok díszes és rendkívül látványos öltözetükkel megelőzték a magyar divatot követő előkelő hölgyeket,[38] de a férfiak viselete is hasonló módon díszes volt.

A jász viseletben nemcsak a jómód, a tehetősség mutatkozott meg, de jól tükrözte gazdája etnikai hovatartozását is. A jász öntudat, amely régtől fogva jellemezte a Jászföld lakóit, a redemptiót követően még erőteljesebbé vált, s láthatóan megnyilvánult a viseletben is. Az ünnepi öltözetek finom textíliái, drága díszítő matériái, uralkodó kék színe és elegáns megjelenése rendkívül jól mutatták a kiváltságos jászok parasztpolgári életmódját, tartását, büszkeségét.[39] Jól megfigyelhető ez az öntudat a 19. században a Jászságból a kiskunsági pusztákra (Mizse, Lajos, Bene stb.) települt jászok esetében is, akik egészen a 20. század legelejéig megőrizték a szülőföldről magukkal hozott hagyományos jász viseletet.[40] (17. kép)

A 19. század második felében bekövetkezett jelentős változások (pl. céhek megszűnése, ipartestületek megalakulása, a gépi munka előtérbe kerülése, nyugati divatlapok, új szabásminták, új stílusok, gyári textíliák, bolti konfekció megjelenése) és az erőteljes polgári fejlődés hatására a

38 Flórián Mária: *Magyar paraszti viseletek*. Budapest 2001. 230.

39 Bathó Edit: A jász viselet újjászületése. *Agria. Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve* 42 (2006) 107-21. 107.

40 Kürti László: *Lajosmizse. Jászok a Kiskunság peremén. Általános iskolai olvasókönyv. 5-8. osztály*. Lajosmizse 2016. 148.

17. kép: Bartal Józsefné Koháry Veronika jász viseletben, Lajosmizse, 1896

Jászságban is megindult a kivetkőzés lassú folyamata, amely 1890-től az 1910-es évekig tartott. Az I. világháborút követően azonban végérvényesen teret hódított az ún. általános polgári öltözet, amelyben a korábbi jász viseletre jellemző stílusjegyek már teljesen hiányoztak. (18. kép)

A *parasztpolgári viselet* és az *általános polgári öltözet* közötti különbség igen jelentős, mégis nagyon sokan és sokszor azonosítják őket. A polgári ruhára csupán annyiban helyes a „viselet" megnevezés, hogy a testen viselik. Lényeges különbség közöttük, hogy a parasztpolgári viselet olyan sajátos stílusjegyekkel bír, amely révén a különböző parasztpolgári viseletek egymástól megkülönböztethetők. (pl. jász, kun, kecskeméti, makói stb.) Az általános polgári öltözet pedig már semmiféle olyan sajátosságot nem visel magán, amely révén a különböző vidékek ruházata egymástól megkülönböztethető lenne. A polgári öltözettel tulajdonképpen lassan, de megindult az *uniformizálódás,* amelynek következményeként a 20. században felnövekvő generációk lassan teljesen elfelejtették az egykori jász viseletet.

18. kép: Baranyi István, Bató Julianna
és ifj. Baranyi István polgári öltözetben, Jászberény, 1916

A JÁSZ VISELET ÚJJÁSZÜLETÉSE

A Jászságban hosszú szünet után, több mint hetven év múltával fordult ismét a figyelem az egykori viselet felé. Ennek első kezdeményezője az 1970-es évek második felében a *Jászsági Népi Együttes* volt, majd az 1990-es évek elején újabb követők akadtak a Jászság tánccsoportjai, pávakörei, díszítőművészeti szakkörei és bandériumai révén. A Jász Múzeum gyűjteményében, valamint a helytörténeti gyűjtemények anyagában és magántulajdonban lévő ruhadarabok, egykorú leírások és fotók segítségével újból feleleventették a régi viseletet. A hagyományőrző munka központja és irányítója a *Jász Múzeum*, amely minden segítséget megadott, megad ma is a régi viseletek rekonstruálásához.

Az 1989-es rendszerváltozást követően soha nem látott lendületet vett a régi jász viselet iránti érdeklődés. A jász viselet feltámasztásának igényét a Jászságban kezdettől fogva az egyre erősödő jász öntudat motiválta. A jász viselet újjászületésének egyik rendkívül fontos állomása volt a Jászkun Redemptio 250 éves évfordulója, amelyet 1995-ben nagy pompával és összefogással ünnepelt meg a Jászkunság. A rendezvényekre a jászok közül már nagyon sokan varrattak jász viseletet. Ugyancsak 1995-ben rendezték meg Jászberényben a jászok első világtalálkozóját is, mely új hagyományt teremtett és indított útjára. A jász önkormányzatok minden évben más és más településen rendezik meg a jászok legnagyobb seregszemléjét. A világtalálkozón minden évben egyre többen jelennek meg jász viseletben, s igazán pompás élményt nyújt az ünnepi nagymisén és a felvonuláson a szebbnél szebb selyem, taft, brokát viganók, a habos ingvállak, pruszlikok, nyárikák, zsinóros, ujjas lajbik, menték, valamint a kék és bordó bársony kerepélyes féketők látványa. Úgy gondoljuk, ma is érvényes lehetne Rodiczky Jenő 1865-ben a jász viseletre tett megjegyzése, amely szerint *„a jász nők csak úgy úsznak a selyemben."* (19-20. kép)

19. kép: Józsáné dr. Kiss Irén és Sebők Márta jász viseletben a Lajosmizsei Expo ünnepségén, 2014

Ahhoz, hogy a jász viselet újjá tudott születni, a szándékon és akaraton túl nagyon fontos volt, hogy készítésére varróműhelyek alakultak, boltok specializálódtak az alapanyagok beszerzésére és fogalmazására, és megteremtődtek viselésének alkalmai. A továbbélését pedig az biztosítja, hogy a „feltámasztott" jász viseletet a jászok be tudták illeszteni a 21. század újkori szokásaiba, hagyományaiba, s mint egykoron, úgy napjainkban is a jász identitás egyik kifejezőeszközévé tudott válni.

20. kép: Besenyi Péter és családja jász viseletben, Jászberény, 2016

FORRÁSOK

Árvaszámadási iratok, Jászapáti 1801., 1804., Jászjákóhalma 1791., Jászberény 1785. – MNL JNSZML [Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára]

Jászberényi végrendeletek 18-19. század – MNL JNSZML

Luby Margit gyűjtése, Jászapáti 1954-1957. Jász Múzeum Adattára 930-06.

Prothocollum, Jászberény, 1771. – MNL JNSZML

Prothocollum, Jászjákóhalma, 1778. R.k. Plébánia Irattára, Jászjákóhalma

Tanácsi Jegyzőkönyv, Jászberény, 1801. – MNL JNSZML

IRODALOM

Bathó Edit: Adatok a Jászság XIII-XX. századi viseletéhez. In Langó Péter (szerk.): *Szállástól a mezővárosig. Tanulmányok Jászfényszaru és a Jászság múltjáról*. Jászfényszaru 2000. 259-78.

———: A jász főkötő. *Ethnika* 4/4 (2002) 161-4.

———: A jászsági szűcsök míves mestersége. In Misi Éva – Szabó Pál Antalné: *Jászsági*

———: *A jász viselet*. (Jászsági Füzetek 36.) Jászberény 2004.

———: *A jász viselet*. (Jászsági Füzetek 50.) Jászberény 2013.

———: A jász viselet újjászületése. *Agria. Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve* 42 (2006) 107-21.

szűcsminták textíliákon. (A Jászság népművészete 2.) Jászberény 2009. 5-11.

Dankó Imre: Rőf. In Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon. IV. Né-Szé*. Budapest 1981. 383.

Erdész Sándor: A jászdózsai népviselet. *Jászkunság* 3/3 (1956) 176-9.

Flórián Mária: *Magyar parasztviseletek*. Budapest 2001.

Fodor Ferenc: *A Jászság életrajza*. Budapest 1942.

Herbert János: *Jászárokszállás nagyközség monográfiája*. Karcag [1928].

Illyés Bálint – Szőts Rudolf: Bél Mátyás: A kunok és jászok avagy filiszteusok kerületei. In Iványosi-Szabó Tibor (szerk.): *Bács-Kiskun megye múltjából. I*. Kecskemét 1975. 7-51.

Kresz Mária: *Magyar parasztviselet (1820-1867)*. Budapest 1956.

Kürti László: *Lajosmizse. Jászok a Kiskunság peremén. Általános iskolai olvasókönyv. 5-8. osztály*. Lajosmizse 2016.

Papp Izabella: Görögök Jászberényben a 18-19. században. In Pethő László (szerk.): *Jászsági Évkönyv*. Jászberény 1994. 82-101.

Révfy Lajos: Testamentumtöredék 1594-ből. *Jász-Kürt* 1/4 (1906) 1-2.

Szabó László: *Jászság*. Budapest 1982.

Szabó László – Csalog Zsolt (szerk.): *Szolnok Megye Néprajzi Atlasza. I/1*. Szolnok 1974.

Tóth János: Viselettörténeti adatok a Jászságból. In Németh Péter (szerk.): *A Nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve. XXIV-XXVI*. Nyíregyháza 1989. 359-78.

The wear of the Jazygians in the 18th-19th centuries

by *Edit Bathó*

The advantages ensured by the *redemptio* (redemption, self-redemption) in 1745 cleared the way for the Jazygian market-towns and the redempti to rise into middle-class status, for a peculiar peasant-civic development that made its influence in all areas of life, including the field of wear.

Due to the material well-being, the clothing became colourful, conformed itself to the civic fashion, new wearables appeared (*nyárika*, suit), and for the preparation, expensive, fine cloths were used that were laid in from Greek merchantmen operating throughout Jazygia.

The Jazygian women's wear worn on solemnities was particularly rich and colourful, *„the womenfolk coming from the church are a real spectacle."*

The Jazygian wear flourished in the 18th-19th centuries. In the middle of the 19th century, the Jazygian women, with their ornate and exceptionally spectacular wear, preceded the ladies of noble birth and following the Hungarian vogue, while the men's wear being similarly ornamental.

Not only manifested the wear the material wealth, but also the ethnical origin. The Jazygian identity, characterizing the Jazygian inhabitants of old, with the redemtio became firmer, and perceptibly showed itself in clothing as well. This identity is clearly observable in the case of the Jazygians settled in the 19th century from Jazygia to the wastelands of Little Cumania (Mizse, Lajos, Bene etc.), who, until the very beginning of the 20th century, maintained the traditional Jazygian wear they brought along form their fatherland.

The noteworthy changes that took place in the second half of the 19th century (e.g. dissolution of the guilds, inception of the trade associations, mechanical power's coming to the front, appearance of western fashion magazines, new pattern designs, new styles, industrial textiles, ready-

made clothes) and the vigorous civil progress evoked also in Jazygia the slow process of *kivetkőzés* (casting-off-traditional-wear) that lasted from 1890 to the 1910s. After the First World War, however, the so-called *general plain clothes* irrevocably prevailed, and this wear was already completely deprived of the Jazygian stylistic features.

Practically speaking, the plain clothes triggered a slow *uniformization*, and, as a consequence, the generations growing up in the 20th century completely forgot the one-time Jazygian wear.

Some eighty years later, in 1995, however, we were able to witness the wonderful renaissance of the Jazygian wear. Besides intention, the establishment of sewing workshops for preparation, the specialization of shops for supply and marketing of the raw materials, and the fact that opportunities arose for being attired in this wear were also indispensable for this renaissance. And what insures its continuance is the fact, that the Jazygians have been able to adapt their „resuscitated" wear to the 21st century's new conventions and traditions, and it has become the means of expression of the Jazygian identity.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ

Jelen mutatóban nem kerültek feltüntetésre a lapalji jegyzetek bibliográfiai leírásaiban szereplő kiadási helyek és a címekben szereplő idegen nyelvű szavak, továbbá a forrás- és irodalomjegyzékekben, valamint az angol nyelvű összefoglalókban szereplő szavak.

A-Á

abanadrág *128*
abaposztó *128*
Adacs *87*
adó, adózás *16, 19, 59, 61, 63, 87, 95*
adóalap *19*
adóhivatalok *61*
adóközség *61*
adószedés *16, 63, 66*
adószedő *62, 65*
Alföld *9, 16, 30, 87-88, 110*
Alföldi Tudományos Intézet *31*
állandó szállás *14*
állattartó gazdálkodás *103*
állattenyésztés *89-90*
alsó *130*
Alsó-Kiskunság *94*
Alsó-puszták *102, 110*
Alsószentgyörgy *125*
alsószoknya *131*
alsószoknya, csipkével szegett *134*
Anderson, Malcolm *88*
Andrási Miklós *93*
anyaváros (Jászberény) *62-64*
Apáti *ld.* Jászapáti
aranyfibula, piros kövekkel kirakott *32*
Aranyhomoka *10*
aranytárgy *32*
árendálás *97*
árendátor *100*
Árgirus *126*
áristom *130*
árok, Árpád-kori *40*
Árokszállás *ld.* Jászárokszállás
árpa *19*
Árpád-kor (1000-1301) *8, 10-11, 13, 17, 40, 45, 50*
Árpádok *13*
ártér *11*
ásatási terület *36*
asszimiláció *15*
atlasz *126*
Ausztria *126*

B

Bach, Alexander *56, 59*
Bach-korszak *60, 108*
Bács-Kiskun megye *17, 34-35, 38, 42-43, 131*
Bács-Kiskun Megyei Levéltár *57*
Baden-kultúra *33*
bagazia *126*
Bagi Gábor *61, 100, 104, 108*
Bálint Alajos *31*
Balla Zoltán *142*
bandérium *148*
Bánkiné Molnár Erzsébet *15, 17, 56, 96-97*
Banner János *31*
Baracs *29, 87*
Baranyi István *147*
Baranyi István, ifj. *147*
Baromállás völgy *94*
bársony *126, 136, 138*
bársonymente *128*
Bartal Józsefné Koháry Veronika *138, 146*
Bartal Józsefné Lenkefi Piroska *138*

Barta Sándor *108*
Bártfai Szabó László *10*
Bartucz Lajos *31*
Basky András *5*
Bathó Edit *96, 108, 125, 136, 140, 144-145*
Bató Julianna *147*
Bedekovich Lőrinc *97-98*
Béla, III. (1172-1196) *44*
Bél Mátyás *125, 131*
Belin *128-129*
Bellon Tibor *102-103*
belső tanács *65*
beltelek *15*
belterület *109*
Bencze Zoltán *45*
Benedek Gyula *11, 14, 17, 20-22, 60-61, 109-110*
Bene (puszta) *11-12, 17, 20-22, 59-61, 64, 67, 87, 89, 93-94, 96-97, 100, 103-105, 109-110, 145*
Beneszállása *14*
Berend, Nora *88*
béres *105*
bérlemény *89, 93, 96*
bérleti díj *22, 100*
bérleti szerződés *100*
Besenyi Péter *150*
besenyők *8*
betelepítés *13*
betyár *108*
betyárvilág *108*
Bibó Károly *61-63*
Biczó Piroska *33-35, 49*
Bihar megye *95*
bíráskodás *16*
birsalma *101*
birtok *10, 14, 20*
birtoktest *14*
bizalmi férfiak *63, 65*
bizonyítvány *63, 65*
bizottmány *63-64*
blúz *ld.* nyárika
Bodrogkeresztúri kultúra *42*
Bognár Margit *49*
bojtár *102, 105, 108*
Boldényi *128*
Bónis Ferenc *140*
Bónis Ferencné Igaz Terézia *140*
Borbás Miklós *143*
border *88*
border zone *88*
borjúpásztor *102*
borona *101*
Bölöni János *10*
Brewster, David Sir *90*
Brewster, George *90*
brokát *134*
bronz fibula *32, 38*
bronz karperec *38*
bronz kartekercs *28*
bronzlap *42*
bronztárgyak *42*
búcsújáró hely *131*
Buda *89, 94*
Buda visszafoglalása (1686. szeptember 2.) *94*
Budapest *111*
Buda-Pesti (kormányzó)kerület *56*
Bugac-Felsőmonostor *15*
bulyavászon *131, 133*
búza *19*

C

Cegléd *10, 21, 101, 103-104*
census *95*
Curta, Florin *89*
Czövek Olivér *88*

CS

Csallány Dezső *31*
Csalog Zsolt *136, 140*
csapszék *95*
csárda *89-91, 100-101*

császár *59-60*
császári sas *57*
Cseh Géza *95*
cseléd *108*
cselédszállás *87*
csemelet *126*
csendőrőrs *59*
Csertán nemzetség *13*
csikós *102*
csipke *125, 134, 139*
csipke, arany *139*
csipke, ezüst *139*
csipke, ezüst pávafarkas *138*
csizmanadrág *145*
Csólyos *103*
Csólyospálos *103*
Csontos-határ *110*
csonttárgy, szarmata *40*
csorda *103*
Csődörhomoka *10*
csősz *89, 100-101, 105, 108*
csőszház *101*

D

damaszt *126*
Danics Mihály *108*
Dankó Imre *139*
demográfia *8*
depó, bronzkori *42*
deputáció *60*
desert *88*
dinnyeföld *101*
díszítőművészeti szakkör *148*
dísztű (fátyoltű), középkori *51*
divat, magyar *145*
divat, úri *125*
Dobó István Vármúzeum *145*
dohányföld *101*
dolmány *128, 141*
Dotlik Mátyás *140*
Dunántúl *87*
Duna–Tisza köze, Duna–Tisza-köz *8-11, 13, 18, 42, 61, 87-90, 108*
dűlő *108*
dűlőbeosztás *108-109*
dűlőtérkép *106*

E-É

edény, rézkori *42*
edénytöredék *31, 33*
égerfa *11*
egésztelkes jobbágy *20*
éghajlat *8*
egri vár *19*
ékszer *15*
eladatás *125*
elkerülő út, kecskeméti *13, 45*
elkerülő út, lajosmizsei *45*
élőhelykezelés *9*
elsivatagosodás *9*
első katonai felmérés (1782-1785) *91-92*
elzálogosítás *22*
éneklő *109*
épület, kelta kori *42*
Erdész Sándor *140-141*
erdő *94, 100, 108*
erdőgazdálkodás *89-90, 97, 101*
erdősztyepp *9*
erdősztyeprét *10*
erdőtelepítés *101*
Erős István *139*
Esterházy Pál *95*
export *19*
extenzív állattenyésztés *89, 97*
extenzív nagyállattartás *22, 102*
ezüst garas *52*
ezüstgomb *134, 136*
ezüstkapocs *134*

F

fakengyel *38*

fakitermelés *101*
falka *103*
falopás *101*
Faltenbecher *32*
falu *13-15, 17-19, 29*
faluhálózat *11*
falumag *11*
falutelepülés *11*
fátyol *139*
fegyverváltság *ld.* ius armorum
fegyverzet, kun *89*
Fejős Zoltán *110*
Fekete Gábor *9*
Fekete Lajos *93*
fékötő *ld.* főkötő *128*
fél Bene puszta *61*
Feldeák *ld. még* Földeák *14*
féling *130-131, 133*
féling, selyem szélű *133*
félnomád *101*
Felső-Kiskunság *90, 94, 103, 108*
Felsőlajos *33*
felsőszoknya *133-134*
felsőszoknya, fodros aljú *133*
felsőszoknya, sima *133*
Fényszaru *ld.* Jászfényszaru
Ferdinánd, IV. (1646-1657) *21*
ferencesek *101*
Ferenczy József *12*
Fertő-tó, mizsei *97*
filiszteus *131*
flanel *136*
flokon *130*
Flórián Mária *145*
Fodor Ferenc *64, 103, 125*
foglalmány *ld.* neoacquisticum
fogyasztási adó *59, 61*
folyószabályozás *9*
fonal *136*
főbíró *65*
főkapitány *56, 62, 65-66*
főkötő *128, 130, 136-141, 148*
főkötő, apró virágos *136*
főkötő, aranyos *139-140*
főkötő, aranyos-ezüstös *130*
főkötő, bársony *140*
főkötő, cifra v. kerepélyes *128, 136, 138-140, 148*
főkötő, egyszerű *136-137*
főkötő, ezüstös *140*
főkötő, fehér *136*
főkötő, fekete *136*
főkötő, háló *136*
főkötő, kerepélyes *ld.* főkötő, cifra
földadó *59, 61, 95*
Földeáki csárda *45, 100*
Földeáki postaállomás *91, 100*
földhatárjel *110*
földművelés *90, 102, 108-109*
földváltás *126, 128*
franciák *90*
Frankfurt *95*
frontier *88*
futóhomok *10*
füleki vár *22*
Fülöp András *17, 44-45*
Fülöpszállás *20, 66*

G

gabonásverem, méhkas alakú, újkori *45*
gabonatermelés *108, 110*
galagonyatövis *101*
Galga-vidék *131*
Gárdonyi Albert *10*
gatya *128*
gémeskút *110*
gimnázium *33*
gomb *125*
göbölycsorda *103*
göbölyös *102*
görögök *126, 128*

grafitos fazék *38*
Grassalkovich család *97*
Greman István *50*
Grenze *88*
griffes-indás övveret és szívég *31*
gulya *101, 103-104*
gulyakút *110*

GY

gyapjú *136*
gyereksír *38-39*
gyolcs *126, 131, 136*
gyolcs, bécsi *126*
gyolcs, sziléziai *126*
Györffy György *8, 13*
gyüvő-menő *130-131, 136*

H

Habsburg *87, 89, 94, 97*
Habsburg adórendszer *97*
Habsburg berendezkedés *94*
Habsburg közigazgatás *87*
Habsburg-ház *89*
hadiszerzemény *ld.* ius armorum
hadnagy *89, 100*
Hadtörténeti Intézet és Múzeum *94*
hagyásfa *110*
Hajdrik Gabriella *45, 50*
Hajdrik Sándor *91*
Halas *ld.* Kiskunhalas
Halasi Császári Királyi Járási Kapitányság *66*
halászat *95*
harangozó *109*
Haraz Antal *17*
Haris Péter *139*
Harsányi István *100*
Hasznos Imre *108*
Hasznos Teréz *108*
haszonbér *64, 95*
határ *88, 110*
határbejárás *10*
határjel *110*
határper *93*
határrész *11*
határvidék *88*
határvita *97-98, 110*
határvizsgálat *97, 110*
Haynau, Julius *56*
Haynau-korszak *108*
ház, földfelszínre épített *15*
ház, földhöz rögzített *14-15*
-háza *14*
házadó *63*
hegyhúzó *108*
Heide *88*
helyszínelés *32*
Helytartótanács *60*
Helytörténeti Gyűjtemény (Alattyán) *138*
helytörténeti gyűjtemények *148*
Herédi Csuka Anna és Rózsika *141*
Hermann István *95*
Hetényegyháza *34*
hevedercsat *38*
híd *125*
hímzés *144*
hivatali lak (pusztabíróé) *63*
hódoltság *91, 93-94*
Hollander, Arie Nicolaas Jan den *88*
homok *9-10*
homokbucka *108*
homokdomb *10, 31-32*
Homokhátság *10-11, 18*
homokmozgás *9, 42*
honfoglalás kora *11, 38-39*
honfoglalás (kunoké) *88*
honfoglalók (magyaroké) *8, 21, 102*
Horning István *140*
Horning Istvánné Kállay Erzsébet *130, 140*
Hornyik János *10*
Hortiné Bathó Edit *ld.* Bathó Edit

Horváth Attila *17, 34*
Horváth György *139*
Horváth István *139*
Horváth Katalin *139*
Horváth Péter *91*
Hosszúhomok *10*
hosszú ing *130*
huszár *141*

I

Illésy János *94-96*
Illyés Bálint *131*
Illyés Eszter *10*
Illyés Gyula *87*
imaház *62, 66*
ing, bevarrott ujjú *133*
ing, borjúszájú *141*
ing, fehér mandzsettás *145*
ing, kézelős *141*
ing, mellévarrott ujjú *133*
ingváll *130-131, 133-134, 148*
integráció *16*
intenzív (istállózó) állattartás *108*
inventárium *139*
irhaborítás *136*
irredemptus *126, 128*
iskola *62*
iskolaigazgató *33*
istálló *30, 144*
istállózó állattartás *ld.* intenzív állattartás
itatás *90*
itató *90*
Itze András *93*
ius armorum (fegyverjog) *89, 94*
Iványosi-Szabó András *9*
Iványosi-Szabó Tibor *21, 131*
Izsák *94*

J

Jagelló-kor (1490-1526) *20*
Jákóhalma *ld.* Jászjákóhalma
Jankovich György *56, 60, 63, 65*
Járainé Komlódi Magda *9*
járásbíróság *59*
járási kapitány *57, 59, 62-64*
járások *56-57, 59*
Jászapáti *100, 125, 139, 141, 143-144*
Jászárokszállás *125, 140*
Jászberény *59-62, 64-65, 67, 89, 95, 97, 100-101, 103-104, 108-110, 125-133, 136-137, 139-140, 142, 144, 147-148, 150*
Jászberényi Császári Királyi Kapitányság *61, 63*
Jászberényi Császári Királyi Szolgabíróság *61*
Jászdózsa *140-141*
Jászfényszaru *125, 132, 140-141*
Jászföld *145*
Jászjákóhalma *130, 133, 139*
jász kirajzás *90, 104, 108*
Jászkisér *102-103, 144*
jászkun főkapitány *60*
Jászkun kerület *56-57, 60, 65-67, 96, 105, 108-109*
jászkun kerületek közgyűlése *60*
jászkun követ *56*
jászkunok *56, 89, 95*
jászkun puszták *22*
jászkun redemptio (1745. május 6.) *4, 22, 97, 100, 102-103, 110, 145, 148*
Jászkunság *15, 89, 94-96, 100, 104, 128, 131, 148*
Jászladány *89, 97, 100, 102-104, 109*
Jász-Lajos-Mizse *109*
Jász Múzeum *148*
Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár *61, 100-101, 130*
jászok *4, 8, 91, 102, 108, 125, 128, 131, 134, 138, 141-142, 144-146, 148-150*
Jászság *64, 87, 93, 95-97, 103, 125-126, 133, 136, 140, 144-146, 148*
Jászsági Népi Együttes *148*

Jászszentlászló *102*
jász település *89*
Jász Világtalálkozó *148*
Jatskó Ferenc *130*
jégkorszak *9*
jegying *133*
jegyző *64-66*
jegyzőkönyv *63-65, 93, 130*
jobbágy *125*
Jósa András Múzeum *133*
Józsáné dr. Kiss Irén *149*
juh *19, 100, 102-104*
juhász *90, 102, 108*
Juhász Antal *108*
juhosgazda *103*
juhtartás *90*
jurta *14*

K

kabát *135*
Kageneck, Heinrich von *95*
kagyló ékszer, rézkori *42*
kalap, fekete *145*
kálizok *89*
kamarás *95*
kamra *30*
kamuka *126*
kapitány *20*
káposzta *19*
Kara *93, 96*
Karácsonyi Dávid *88*
karám árok *13*
Karaszállás *14, 16*
Kara-szék *16*
karlócai béke (1699. január 26.) *94*
Károly Róbert (1301-1342) *52*
Kárpát-medence *9*
karton *126, 130*
karton, apróvirágos *130*
Kassai (kormányzó)kerület *56*
kaszáló *20, 94*
kataszteri fölmérés *109*
Katona Anna *139*
katonai viselet *128*
kecele (kötény) *134*
Kecskemét *10, 13, 21-22, 29-31, 41, 60-61, 89-91, 93-94, 96, 100-101, 104, 105, 146*
kecskeméti állatvásár *19*
Kecskeméti Katona József Múzeum *29, 31-36, 46-47*
kecskeméti magisztrátus *21*
kecskeméti náhije *19*
Kecskeméti pusztaság *90*
kecskeméti vásár *21*
kecskeszőr *128*
kelme *125-126, 131*
kelme, bársony *131*
kelme, brokát *131*
kelme, selyem *131*
kelme, taft *131*
kelta kor *42*
kelták *38*
kemence *43, 49*
kendő *128, 131, 136*
kendő, apróvirágos tarka *131*
kendő, egyszínű *131*
kendő, fekete *131*
kendő, nyakbavaló *ld.* keszkenő
Kenéz Mihály *56*
kenyérsütés *136*
kerámia *31, 33-34, 36, 38, 40, 45*
kerámia, kora bronzkori *31*
kerámia, simított *38*
Kerekegyháza *87*
kereskedő, görög *126, 128, 139*
kereszt *100*
kereszt, út menti *91*
keresztény *15, 88*
Keresztes Ferenc *33*
kert *93-94*
kert, pénzes v. mezei *94*

kertész *105, 108*
Kertész, André *110*
kertgazdálkodás *22*
kerületek *ld. még* kormányzókerületek *56-57*
kerületek, jászkun *56-57*
kerületi biztos *ld.* kerületi kapitány
kerületi kapitány *56*
késő avar kor *31*
késő középkor *13, 17-18, 20*
késő rézkor *33*
késő török kor *22*
keszkenő *131*
Ketschkemeter Heide *90*
Khazanov, Anatoly M. *102*
kiállítás *ld.* tárlat
kiegyezés (1867) *108*
kila, jászkunsági *64*
kilenced *95*
kisbunda *ld.* suba, női
Kisér *125*
Kisfaludy Júlia *47*
Kisjuhász-tanya *46-47*
Kiskőrös *94*
Kiskunfélegyháza *103*
Kiskunfélegyházi járás *57*
Kiskunhalas *66, 102*
Kiskun Kapitányság *67*
Kiskun kerület *56, 59*
Kiskunmajsa *66*
Kiskun Múzeum *96*
kiskun puszta *87, 96*
Kiskunság *8, 12, 18, 21, 61, 87, 91-95, 97, 102, 108, 145*
Kiskunsági Nemzeti Park *9*
kiskunsági puszta *60-61, 96, 145*
Kiss Béla *50*
Kiss Erika *96*
Kiss József *95-96*
Kiss P. Attila *11*
Kiss Tímea *10, 42*
kiváltság *16*
kiváltságlevél *16*
kivetkőzés *146*
K. Kovács László *31*
Klábertelep *49*
Kléger József, ifj. *66*
klott *136*
Kocsér *96, 100*
Kocsis Gyula *97*
kocsma *100*
kocsmáltatás *97*
Koháry-Cobourg birtok *97*
Koháry család *97*
Kohl, Johann G. *88*
Komoróczi Péter *31*
komplex gazdálkodás *19, 21*
komtur *95-96*
konfekció *145*
Kónya-major *39*
konyha *30*
koponya *33*
kora újkor *87*
kormányzókerületek *56*
kos *103*
Kósa Péter *17*
kosbárány *103*
kosolya *144*
kospásztor *102*
Kossuth Termelőszövetkezet *37*
Kothenz Kelemen *110*
Kovács Lőrinc *65-66*
Kovács Mihály *139-140*
Kovacsics József *8*
Kovacsóczy Bernadett *49*
Kovalev, Roman *89*
ködmön *136, 144*
ködmön, kurta derekú női *136*
kőhatárjel *110*
Kőhegyi Mihály *29*
Köncsög ispán *13*

körbeárkolás *38*
kőrisfa *11*
Kőrös *ld.* Nagykőrös
Kőrösi Sándor István *94*
kötény *ld. még* kecele *128, 130*
Kötöny *88*
középkor *10-11, 13, 15, 43, 50, 87*
középrendű *128-129*
középső avar kor *10*
középső bronzkor *10, 31*
közgyűlés *63, 67*
Közúti Főosztály *35*
község *4, 27, 57, 59-60, 63-67, 109*
községi tanács *63-65*
községrendezési terv, Bach-féle (1859. április) *59*
krajcár *66*
Krasnyánszki Klára *133, 140*
Krasznahorka *93*
Kresz Mária *125*
Kristó Gyula *8*
Kubinyi András *13, 20*
Kukoricza Mátyásné *139*
Kulcsár Valéria *34, 36-41, 45*
kun bíró *17*
kun előkelő *14*
kun elöljáró *16*
kun kapitány *16-17*
kun megtelepedés *13*
kunok *4, 8, 13-17, 87-89, 91, 102, 108, 125, 131, 146*
kun szállástemető *15, 17*
kun szállásterület *13-14*
kun szék *16*
kun székhely *29*
Kunszentmiklós *66*
Kunszentmiklósi Császári Királyi Járási Kapitányság *59-60, 62-63, 66*
Kunszentmiklósi járás *57, 59, 61*
kun településrendszer *14*
kun törvények (1279) *14*
kun viselet *15*
Kustár Rozália *17*
kút (ásott kút v. rováskút) *90-91, 93, 100*
kutatóárok *42*
kutatószondák *47-48*
küldöttek *64*
külső tanács *65-66*
külterület *15, 109*
Kürti László *11, 14, 17, 20-22, 60-61, 91, 100, 103, 108-110, 145*

L

lábravaló *128, 130*
Lacháza *66*
Ladánybene *45, 108, 100*
Lágysajt József *103*
lajbi *134, 145, 148*
lajbi, ujjas *148*
lajbi, zsinóros *148*
lajbli *ld.* lajbi
Lajos (puszta) *11-12, 14, 17-22, 27, 29, 43, 51-52, 60-61, 87, 89, 91-94, 96-97, 100-101, 105, 109-110, 145*
Lajosi elöljáróság *62, 65*
Lajosmizse *5, 8, 10-11, 13, 17-18, 27-28, 31, 33-36, 38, 42-43, 45, 47-48, 60, 67, 91, 108-109, 138, 145-146*
Lajosmizsei Expo *149*
Lajosmizsei Helytörténeti és Kulturális Egyesület *45*
Lajos-Mizse (puszta) *59-60, 64-65*
Lajosmizse Város Művelődési Háza és Könyvtára *4*
Lajos-Subahalom *17*
Lajos-Szőrhalom *17*
Lajosülése *14*
Lajosszállás *14*
Lajosszállási Ferenc *15, 17*
Lajosszállási Gellért *15, 17*
Lajosszállási Miklós *15, 17*
-laka *14*
lakatlan pusztabirtok *ld.* praedium

lakodalom *138, 141*
lakóépület, lakóház *11, 13, 30*
lakos (számadóé) *102, 105*
lándzsahegy *38*
Langó Péter *140*
láp *10-11*
Laszlovszky József *13*
Latybar *10*
legelő *21, 93-94, 100-101, 104, 108*
legeltetés *10, 60, 90, 100-103*
Lehoczky András *133*
leirat *62, 65*
lejtősztyep *10*
lelet *27, 31, 36, 38-39, 42-43*
leletmentés *34-35, 38*
lelkész *62*
lelőhely *27, 37-38*
lelőhely, feltérképezetlen *27*
lelőhely-felderítés *34*
len *19*
Lengyelország *126*
letelepedés *14*
Liba József *103*
Lipót, I. (1657-1705) *16*
ló *102*
ló lábszárcsont *38*
lószerszám *38, 89*
lószerszám, kun *89*
Lotz Károly *110*
lösz *9*
löszgyep *10*
Luby Margit *141*
luminiszcenciás módszer *10*

M

M5 autópálya *34-38, 40-42, 49*
magánbirtok *14*
magyar adójegyzék *19*
magyar kincstár *19*
Magyar Királyság *14, 17, 88-89, 94*
magyar közigazgatási rendszer *16*
magyar lakosság *15*
Magyar Nemzeti Galéria *111*
Magyar Nemzeti Levéltár *57, 61, 100, 130*
Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára *13*
Magyar Nemzeti Múzeum *31-32*
magyarok *108*
Magyarország *8, 10, 13, 17, 20, 45, 47, 59, 67, 88, 93-94*
Magyar Udvari Kancellária *60*
magyar vármegye *16*
majorság *87*
Majsa *ld.* Kiskunmajsa
Makó *146*
malom *95, 125*
Mámahomoka *10*
mándli *141*
marhás levél *63*
marhatartás *90*
Mária Terézia (1740-1780) *125*
Markó Károly *110-111*
másodalispán *56*
megtelepedés *11, 14, 17*
megye *88*
melléklet nélküli koporsós temetkezés *33*
ménes *103*
ménescsikós *102, 108*
mente *128-129, 134-136, 140-141, 148*
mente, férfi *128, 141*
mente (huszároké) *141*
mente, női *128-129, 135-136, 140*
mente, prémes *141*
mente, rókaprémes *135*
mente, zsinóros *128*
menyasszonykontyolás *141*
menyecske *131, 138*
Mérges *60*
mérő, pozsonyi *64*

Meskó Ádám *95*
mesterember *141*
mestergerenda *109*
Mészáros Mónika *49*
mészárszék *95*
mezőváros *22, 57, 89, 103, 125, 140*
migráció *97, 108*
Mihalik Béla Vilmos *95*
Mikoviny Sámuel *94*
Misi Éva *144*
Misse György *16*
Mizsei csárda *92*
mizsei csárdás *104, 108*
Mizsei-erdő *11*
Mizsei Nyíres *101*
Mizsei Péter *31*
Mizsei Tölgyes *101*
Mizse (puszta) *11-12, 17-22, 27, 29-30, 44-45, 51, 60-61, 87, 89, 92-94, 96-98, 100, 105, 109-110, 145*
Mizseszállás *14*
Mizse szék *16*
mocsár *108*
Mohácsi Anna *139*
mohácsi csata (1526. augusztus 29.) *18*
Molnár Anna *139*
Molnár Ferenc *139*
Molnár Zsolt *11*
Mudrák Györgyné Kobre Klára *130*
Muszka Anna *139*
Muszka Imre *139*

N

nádor *22, 92-93, 95*
nádori alkapitány *105*
nádori védirat *92*
nadrág *128, 141*
nagyállattartó gazdálkodás *14, 104, 108-110*
nagyállattartó nép *10*
Nagy F. Katalin *141*
Nagy Istvánné Molnár Terézia *141*
Nagykőrös *10-11, 21-22, 89, 93-96, 100-101, 103*
Nagykőrös–Kecskemét–Lajos-hármashatár *ld.* Csontos-határ
Nagykunság *22, 95, 102-103*
Nagy-tanya *50*
Nagy Út *100*
Nagyváradi (kormányzó)kerület *56*
nagyvendéglő *64*
náhije *19*
németek *90*
Német Lovagrend *22, 89, 95-96*
Németh Péter *133*
nemzetségi szállásterület *14*
neoacquisticum (új szerzemény, foglalmány) *89*
népességszaporulat *110*
Népfront Termelőszövetkezet *41*
Néprajzi Intézet *31*
Nesztor László *126*
Neumann Tibor *20*
nomád *101*
nomadizmus *102*
nomád törzsek *102*
Novák László Ferenc *96*

NY

nyáj *103*
nyakfodor *134*
nyakravaló *128*
nyaraló *93, 102*
nyárfa *10*
Nyári Diána *10, 42*
nyárika *125, 130-132, 134, 148*
Nyárlőrinc *15*
Nyíregyháza *133*
nyírfa *10*

O-Ó

Ócsa *90*
októberi diploma (1860. október 20.) *60, 66*

O. Nagy Béla *31*
O. Nagy Vilmos *31-32*
oppidum *ld. még* mezőváros *125*
Ordo Teutonicus *ld.* Német Lovagrend
orgazda *104*
orgazdaság *108*
országgyűlés *59-60*
országhatár *88*
Országos Széchényi Könyvtár *58, 106*
Ortutay Gyula *139*
oszmánok *89*

Ö-Ő

ökör *101-102, 104*
ökörcsorda *104*
ökörcsordás *102*
öltöny, női *134-135*
öltöny, zsinórós női *125, 128*
öltözet, általános polgári *146-147*
öltözet, fehér vászon *141*
öltözet, paraszti *145*
öltöző, fejér *128*
öltöző, vászon fejér *128*
Örkény *104*
Örkényi Ferenczy József *91*
örökségvédelem *34*
őseredeti gyep *9*
öv *128*

P

Padányi Bíró Márton *95*
paja *126*
Páka *60*
Palócföld *131*
Pálóczi-Horváth András *8, 13-14, 34-35, 89*
Pálos *102-103*
pántlika *139*
Pánya István *31*
panyókára vetve *135*
paplak *66*
Papp Izabella *126*
Papp László *29, 94*
paraszt *125*
parasztpolgári *125, 128, 145*
parasztviselet *125, 145*
Párducz Mihály *31*
parhét *136*
parlag *87*
párta *29, 128*
párta, gyöngyös *29*
pártaöv *16*
pascuatio *ld.* legeltetés
paszomány *139*
pásztor *89-90, 102-105, 108, 110*
pásztorszállás *108*
pátens (1689. évi) *95*
patics, vesszőlenyomatos *33*
patyolat *131*
pávakör *148*
pecsét *57, 62, 109*
pecsétgyűrű, középkori *51*
pecsét (Lajosmizséé) *109*
pelikán módra *135*
pendel *ld.* alsó
pengőforint (pft) *64-66*
Pentz-féle összeírás (1699) *22, 95*
Pentz, Johann Christoph *95*
per *97*
pertli *130*
Pest *101, 104*
pesti Invalidus-ház *89, 95, 97*
Pesti polgári kerület *56-57*
pesti vásár *63*
Pest megye *10, 20-21*
Pest-Pilis-Solt vármegye *12*
Pethő László *100, 126*
Petrov Attila *50*
pintadera *ld.* testpecsétlő
Piti Ferenc *11*
plébános *100, 109*

Podhragyai János *100*
Podmaniczki Béla *33*
pogány *15, 89*
polgári divat *125*
polgári főbiztos *57*
polgári öltözet *141*
polgárosodás, polgárosulás *125, 128*
porta *19*
posztó *128, 132, 136*
posztódolmány *143*
posztókabát *141*
posztónadrág, kék *128*
posztó, rókaprémes *128*
posztóruha *141*
pótadó *63*
pótnadrág *128*
Pozsonyi (kormányzó)kerület *56*
praedium (predium) *14, 88*
predium *ld.* praedium
predium Lajosülése *ld.* Lajosülése
próbafeltárás *48*
pruszlik *128, 130-131, 134, 140, 148*
puszta *4, 10, 12, 20, 87, 89, 93-94, 101, 104, 108-111*
pusztabérleti szerződés *22*
pusztabíró *62-65, 89, 100, 104*
pusztabíró-helyettes *65*
pusztabírtok *22*
pusztagazda *89, 100, 105*
pusztagyep *9*
pusztai erdő *63*
pusztásodás *19*
Pusztatemplom *17, 29, 44-45*
Pusztavacs *97*

R

rackajuh *141*
Radnóti Aladár *32*
rajnai forint *95*
Rákóczi-szabadságharc (1703-1711) *96*
rása *139*
Récze György *17*
redemptiós diploma (1745. május 6.) *125*
redemptus, jász *125, 128-130, 139-141*
redemptus-nemes *126, 139*
reformkor *100*
régészeti lelőhely *27, 34-35*
rékli *134*
remekposztó *128*
rendelet Magyarország közigazgatásáról (1853. január 10-i) *59*
rendszerváltozás (1989) *148*
rét *94, 100, 108*
rétgazdálkodás *89-90, 97*
Révfy Lajos *133*
rézkor *42*
Rezsőfy György *28*
rhénes forint *ld.* rajnai forint
Ricsováry Major *47*
Ritoók Ágnes *15*
robot *95*
Rodiczky Jenő *148*
római horpasztott falú edény *ld.* Faltenbecher
római katolikus *95*
Roskovitz Ignác *128*
Rosta Szabolcs *18, 46-47, 50*
rozs *101*
rőf *139*
ruha, feír v. fejér *128, 130*

S

salavardi *128*
sarkantyú *128*
Sárosi Edit *8, 15, 19*
satin *126*
sátor *14*
Sebők Márta *149*
segéd (pusztabíróé) *62, 65*
Selmeczi László *88*
selyem *134, 136*
selyemszövet *126*

sertés *19*
sifon *136*
silógödör *31-32*
Simonyi Erika *15*
Sipos György *10*
sír *32-33, 38, 49*
sír, szarmata *38*
sírgödör *33*
sírlelet, avar *31*
sírlelet, kun *89*
Skultéti Jánosné *138*
slingolás *136*
Somogyvári Ágnes *35, 42, 45*
Soproni (kormányzó)kerület *56*
Spinei, Victor *89*
Steinrucker, Leopold *128-129*
Sterio Károly *110, 127-128*
suba *136, 141, 144*
suba, felesztett v. vócos *144*
suba, férfi *136*
suba, női (kisbunda) *136*
suba, szűrt *141*
suba, tányéros *144*
suba, ujjatlan *141*
süveg *128*
süveg, csákós *128*

SZ

szabad királyi város *101*
Szabados György *11*
szabadságharc (1848-1849) *56, 108*
Szabadszállás *20, 66*
Szabély Antal *106, 108*
szabó *128*
Szabó István *13*
Szabó József *33*
Szabó Kálmán *16-17, 29-31, 44*
Szabó László *125, 136, 140*
Szabó Pál Antalné *144*
Szabó Péter *13*
Szada *20*
Szakály Ferenc *22*
szakhiteles nyilvántartás *27*
szalag *125*
szállás *14, 140*
-szállása *14*
számadás (pusztabíróé) *64*
számadó *102*
szántóföld *20*
szántóföldi művelés *9*
szántóföldi növénytermesztés *22*
szárazmalom *63*
szárazulás *9*
Szárhomok *10*
szarmaták *36*
szarmata kor *10, 31-32*
szarmata lelőhely *36*
szarvasmarha *19, 104*
Szászország *126*
Szeged *89, 102*
szekér *104*
személyes kereseti adó *63*
Szemere erdeje *11*
széna *104*
szénatermelés *104*
Szent György-nap (április 24.) *102*
Szent Mihály-nap (szeptember 29.) *102*
Szentiványi Vince *57*
Szentlászló *ld.* Jászszentlászló
Szentléleky Tihamér *32*
szennyvíztisztító telep *33, 47-48*
Szépművészeti Múzeum *111*
Szeremley Miklós *128*
szerzetes *62*
Szíjártó Zsolt *110*
szikesedés *108*
szikesek *9*
Szilády Áron *93*
Szilágyi Sándor *93*
szilajcsikós *102*

szilajménes *103*
szkréper *42*
szkréperláda *37*
Szlanka Zoltán *50*
szoba *15, 30*
szoba, többosztatú, füstmentes *15*
szoknya *131, 133, 140*
szoknya, atlasz *133*
szoknya, bársony *133*
szoknya, selyem *133*
szoknya, taft *133*
szoknya, teveszőr *140*
szolgai személyzet *62*
szolgálati birtok *19*
Szolnok *136*
szórványlelet *27*
Szőts Rudolf *131*
Sztrinkó István *34, 38, 42-43*
sztyepp(e) *14, 87*
sztyepperdő *10*
sztyepprét *9*
szűcs *136, 144*
Szűcs Jenő *13*
Sz. Wilhelm Gábor *13*

T

tabit *126*
taft *134*
taliga *102*
tallér *93*
tanácskozás *64*
tánccsoport *148*
tanító *62, 109*
tanya *91, 101, 109*
tanyaközség *90*
Tanyamúzeum, lajosmizsei *110*
tanyatelepülés *94*
Tápió mente *131*
tárlat (Lajosmizse, 2006) *45-46*
tatárjárás (1241-1242) *13, 87-88, 91*
tehéncsordás *102*
tehetős gazdák *89*
tehetősb *128-129*
telek *20*
Teleki Domokos *90*
telekpusztásodás *20*
telep, szórt szerkezetű *11*
telepesek *60*
település, Árpád-kori *43, 47*
település, késő bronzkori *42*
település, késő középkori *46*
település, szarmata *38, 40, 42, 45-47*
település, szkíta *40*
település, szórt jellegű *13*
település, tanyaszerű *11*
településmorfológia *15*
településnéprajz
településrészlet, szarmata *36*
téli hadjárat (1593) *91*
temető (iskola területén) *33, 49*
temető, avar *31*
temető, körárkos *38*
temető, lajosi *29*
temető, mizsei *15, 29*
temető, subahalmi *31*
temető, szarmata *38*
temetőhely *32*
templom *15*
templom, lajosi *29, 43*
templom, mizsei *ld.* Pusztatemplom
templomos falu *13*
templomos hely *29, 50*
templomos hely, mizsei, Árpád-kori *47*
templomrom, mizsei *ld.* Pusztatemplom
térdfibula *40*
terepbejárás *36, 47, 49-50*
terepi feltárás *27*
térkép *97-98*
terra sigillata *36*
területhatároló árok *13*

testpecsétlő (pintadera) *40, 50*
tésztagyúrás *136*
teveszőr *128*
textília *126, 144-145*
textília, török *126*
Thorsa Benedek *17*
Thurzó Szaniszló *22, 92*
tiltott legeltetés *104*
Tiszántúl *11*
tizenöt éves háború (1591-1606) *21*
tó *93, 108*
Tóber Márta *10-11*
tolvaj *104*
topográfiai feltárás *27, 49, 50*
topográfiai terv *34*
Tóth Benkő *11*
Tóth Csaba *50*
Tóth János *133, 140*
tőketanya *109*
tölgyes *10*
török adójegyzék *19-20*
török dúlás, hódítás, megszállás *18, 27, 87, 89, 94*
török kiűzése *89*
török kor *11, 19*
török közigazgatás *87*
törökök *18, 89, 126*
török tisztviselő *19*
Törtel *96*
tulajdonjel *91*
túllegeltetés *10, 108*
Turner, Frederick Jackson *88*
tűzhely *30*

U-Ú

Udvari Kamara *95*
ugar *87*
új szerzemény *ld.* neoacquisticum
újszerzeményi bizottság *95*
Ujváry Zoltán *108*
uniformizálódás *146*
úrbéri szolgáltatás *19*
urnamezős kultúra *42*
utca *109*
úthálózat *8*
útinapló *90*
útlevél *63*
úzok *8*

Ü-Ű

üveggyöngy *38*
üveg karperec *38*

V

V. Székely György *15, 34, 40, 43, 45, 47*
váci püspök *101*
váci püspökség *61*
Vacs *11, 98*
vadalma *101*
vadászat *95*
Vadász Csaba *9*
Vadászy Pál alkapitány *22*
vadkörte *101*
Vágó Pál *128*
Valerio, Theodore *128*
vallási szinkretizmus *102*
vállkendő *134*
Varga Zoltán *9*
vármegye *60*
városiasodás *125*
városi tanács *102*
varróasszonyok *141*
vásár, berényi *130*
vásártartási jog *125*
vaskapa *40*
vaskés *38*
Vasmegyei Régészeti Egylet *27-28*
vasút *108*
vászon *126, 136*
vászon, angliai *126*
vászon, eperjesi *126*
vászon, rozsnyói *126*
vászongatya *130, 141*
vászoning *128*

vászonkecele *130*
vatelin *134*
vatta *134*
Vatya-kultúra *31*
vázcsont *33*
vegyes szolgabíróság *59*
véka, pozsonyi *64*
vendégfogadó *63, 89, 100*
vendégház *110*
vendéglő, lajosi *64*
veremház *108*
Veresegyház *20*
Via Magna *ld.* Nagy Út
viganó *129, 132-134, 148*
viganó, brokát *148*
viganó, kékselyem *129*
viganó, selyem *148*
viganó, sima aljú *132*
viganó, taft *148*
világháború, I. (1914-1918) *146*
viselet *4, 89, 125-126, 128, 130-131, 136, 140-142, 145-146, 148-150*
viselet, kisünneplő *131*
viselet, köznapi (hétköznapló) *128, 130*
viselet, kun *89*
viselet, nagyünneplő *131*
viselet, parasztpolgári *146*
viselet, ünnepi (templomba járó) *128, 130-131*
Vízmű *33*
vízrajz *8*
Vörös István *36*

W

wasteland *88*
Weigel Harri *50*
Wicker Erika *17, 42-43*
Wilhelm Gábor *ld.* Sz. Wilhelm Gábor
Woenig, Fanz *88*
Wollák Katalin *45*

Z

zab *101*
zabla, tausírozott díszű *38*
Zádorné Zsoldos Mária *95, 103*
Zagyva *130*
zakó *145*
zubbony *128*
zsellér *20, 89, 95, 126, 128*
Zsemberi István *139*
Zsemberi Katalin *139*
zsinór *125, 128*
zsinóros kabát *132*
zsinórozás *134, 136, 141*
Zsoldos Attila *22*

KÉPEK JEGYZÉKE

12. oldal: Lajos, Mizse és Bene puszták 1834-ben. Pest-Pilis és Solt törv. egyesült Vármegyék és a Kis Kúnság Föld Képe. Ferenczy József, 1834. (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára S12-Div.XI.-N°89.)

16. oldal: 14. századi pártaövek a lajosi kun szállástemetőből. (Szabó Kálmán: *Az alföldi magyar nép művelődéstörténeti emlékei. Kulturgeschichtliche Denkmaler der Ungarischen Tiefebene*. (Bibliotheca Humanitatis Historica 3.) Budapest 1938. 59.)

18. oldal: Lajosmizse késő középkori topográfiája. (Rosta Szabolcs: *Akiskunsági Homokhátság 13-16. századi településtörténete*. (PhD-értekezés kézirata) Budapest 2016. 205.)

28. oldal: Nyilvántartott régészeti lelőhelyek Lajosmizse közigazgatási területén

30. oldal: Kecskemét környéki középkori lakóházak alaprajzai – köztük két mizsei épület – Szabó Kálmán ásatásairól. (Szabó: *Az alföldi magyar nép* 83.)

32. oldal: Római horpasztott falú pohár (ún. Faltenbecher) az O. Nagy tanyáról

36. oldal: Ásatási terület az M5 autópálya területén

37. oldal: Feltárás közbeni kivitelezési munkálatok az M5 út 7. lelőhely területén. (KKJM Régészeti Adattára 87.573; 88.649)

38. oldal: Kelta vas lándzsa

39. oldal: Honfoglalás kori gyereksír és leletei a Kónya-majorból. (Kulcsár: *Honfoglalás kori gyermeksír* 78.)

40. oldal: Állatábrázolásos szkíta csontfaragvány

41. oldal: Szkíta testpecsétlő (pintadera)

43. oldal: Tárgyak a bronzdepóból

44. oldal: III. Béla (1172-1196) bronz pénzei a M5/42. lelőhelyről

46. oldal: A 2006-os kiállítás rendezése közben készült helyszíni felvétel

48. oldal: A lajosmizsei szennyvíztelep bővítését megelőző próbafeltárás egyik megnyitott szondája

49. oldal: Kemence nyomai a szántásban a 2016-os bejáráson

50. oldal: Szkíta kori pintadera (testpecsétlő) a Nagy B. tanya mellől. Terepbejárási anyag

51. oldal: Középkori pecsétgyűrű Lajos falu területéről. Fémkeresős anyag

51. oldal: Középkori dísztű (fátyoltű) Mizse falu területéről. Fémkeresős anyag

52. oldal: Károly Róbert (1301-1342) ezüst garasa Lajos falu területéről. Fémkeresős anyag

58. oldal: aCVrata DeLIneatIo IasIgIae, et VtrIVsqVe CVManIae / Opera Laurentii Bedekovich Geometrae; sc. Franc. Karacs Pestini 1802. (Országos Széchényi Könyvtár, Térképtár, TR 364.)

92. oldal: Első katonai felmérés, részlet, Mizsei csárda, 1783. (Habsburg Birodalom – Első Katonai Felmérés – Magyarország (1782-1785) – Theil des Pester Comitat und klein Kumanien. Coll. XVI. Sectio XXIV. A térkép lelőhelye: Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv. A térkép digitális másolatának forrása: Arcanum Adatbázis Kft.)

98-99. oldal: Bedekovich térképe Mizse és Vacs határvitájáról. (MNL JNSZML XV.1.a. A JNSZML térképeinek és tervrajzainak gyűjteménye. Kéziratos térképek. T.102.)

105. oldal: Az első letelepülők névsora, 1818. (MNL JNSZML IV.1.b. A Jászkun Kerület Nemesi Közgyűlésének iratai. Közigazgatási iratok. 1818. Fasc. 4., No1400.)

106. oldal: Szabély Antal dűlőtérképe, 1852. (Országos Széchényi Könyvtár, Térképtár K 799 A 1-6 – Bv 1 986.)

111. oldal: Markó Károly, A puszta (1853). (Magyar Nemzeti Galéria, Szépművészeti Múzeum, Budapest)

127. oldal: Néptánc Jászberényben, Sterio Károly, 1857

129. oldal: Jászberényi középrendűek ruházata, Leopold Steinrucker, 1845

129. oldal: Tehetősb jászberényiek, Szeremley Miklós, 1847

129. oldal: Redemptus asszony kékselyem viganóban és mentében, Belin, 1860 körül

132. oldal: Fiatal asszony sima aljú viganóban, nyárikában, Jászfényszaru, 1890-es évek

132. oldal: Három generáció viselete, Jászfényszaru, 1890-es évek

132. oldal: Fiatal asszony zsinóros kabátban, a férfi posztó öltözetben, Jászberény, 1918

133. oldal: Jász viganók

135. oldal: Női öltöny részlet

135. oldal: Női mente részlete

137. oldal: Fiatal asszony egyszerű főkötőben, Jászberény, 1900-as évek eleje

138. oldal: Jász főkötők az alattyáni Helytörténeti Gyűjteményben

138. oldal: Bordó bársony kerepélyes főkötő, Lajosmizse. (Bartal Józsefné Koháry Veronika (1869-1946) főkötője. Bartal Józsefné Lenkefi Piroska tulajdona. Fotók: Skultéti Jánosné. Adatok Skultéti Jánosné szóbeli közlése alapján)

142. oldal: Balla Zoltán jász viseletben, Jászberény, 1984 (rekonstrukció)

143. oldal: Borbás Miklós posztódolmányban, Jászapáti, 1893

144. oldal: Fiatal pár hímzett subában és ködmönben, Jászberény, 1983 (rekonstrukció)

146. oldal: Bartal Józsefné Koháry Veronika jász viseletben, Lajosmizse, 1896

147. oldal: Baranyi István, Bató Julianna és ifj. Baranyi István polgári öltözetben, Jászberény, 1916

149. oldal: Józsáné dr. Kiss Irén és Sebők Márta jász viseletben a Lajosmizsei Expo ünnepségén, 2014

150. oldal: Besenyi Péter és családja jász viseletben, Jászberény, 2016